

Paniikki, jota ei tullutkaan

Tuukka Tenhunen

Journalistiikan pro gradu -tutkielma

Syksy 2009

Viestintätieteiden laitos

Jyväskylän yliopisto

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty HUMANISTINEN	Laitos – Department Viestintätieteiden
Tekijä – Author Tuukka Tenhunen	
Työn nimi – Title Paniikki, jota ei tullutkaan	
Oppiaine – Subject Journalistiikka	Työn laji – Level Pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year Marraskuu 2009	Sivumäärä – Number of pages 78
Tiivistelmä – Abstract <p>Lontoon metro 1992. Ääniä kuuleva avohoitopotilas surmaa satunnaisen ohikulkijan puukottamalla tätä useita kertoja kasvoihin. Syntyy moraalipaniikki, jossa mielisairaat demonisoidaan koko yhteiskuntaa uhkaavaksi vaaraksi.</p> <p>Helsingin metro 2004. Ääniä kuuleva avohoitopotilas surmaa satunnaisesti valitun uhrin lyömällä tätä useita kertoja kirveellä päähän. Tapaus on kuin kopio Lontoon tapahtumista kaksitoista vuotta aiemmin. Tapaus hiipuu pian pois uutisten parrasvaloista, eikä tarjolla olevista elementeistä huolimatta yllä moraalipaniikiksi.</p> <p>Tässä tutkimuksessa pyritään selvittämään, mitkä moraalipaniikkien toimijoista ja tunnuspiirteistä jäivät puuttumaan Helsingin metrosurman käsittelystä. Metodologisena pohjana ovat Stanley Cohenin sekä Erich Gooden ja Nachman Ben-Yehudan kokoamat moraalipaniikkimallit. Näihin malleihin pohjautuva vertaileva tutkimus tekee ruumiinavauksen ensin Britannian moraalipaniikille ja sitten Helsingin Sanomien, Iltalehden ja Ilta-Sanomien uutisoinnille Helsingin metrosurmasta. Samalla testataan annettujen mallien käyttökelpoisuus analyttisinä työkaluina.</p> <p>Esiin nousee esimerkkejä, jotka osoittavat amerikkalaisen, brittiläisen ja suomalaisen lehdistön olevan yhtä herkkiä moraalipaniikeille. Helsingin metrosurman tapauksessa moraalipaniikin tielle nousee enemmän yhteensattumien summa kuin journalistinen taito. Suomesta jää puuttumaan aiemman uutisoinnin luoma lataus, joka Britanniassa purkautui moraalipaniikiksi. Toisaalta tapausta ei myöskään politisoitu. Mielenterveysammattilaisten valitus puutteellisista resursseista jäi vaimeaksi sivuhuomioksi.</p>	
Asiasanat – Keywords Moraalipaniikki, pelon kulttuuri, poikkeavuus	
Säilytyspaikka – Depository Jyväskylän yliopisto / Tourulan kirjasto	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1 Työn rakenne	2
1.2 Päälähteet	3
1.2.1 Folk Devils & Moral Panics: The Creation of the Mods and Rockers	4
1.2.2 Culture of Fear	5
1.2.3 Moral Panics: The Social Construction of Deviance	6
1.2.4 Hyvien perheiden pojat surmasivat – Miksi?	7
2. MORAALIPANIIKIN ANATOMIA	8
2.1 Moraalipaniikin viisi pääpiirrettä	9
2.2 Pelon kulttuuri, paniikin tausta	12
2.3 Suomalaiset moraalipaniikit	13
3. PELON POLITIIKKA, PÄIVÄN UUTINEN	16
3.1 Moraalipaniikin markkinoijat	18
3.2 Kauhun kaupittelun motiivit – kolme mallia	23
3.3 Kollektiivinen huoli, poikkeavuuden taakka	31
3.4 Brittiläisen ja suomalaisen lehdistön erot	34
4. MUSTAN HIRVIÖN KASVOT	36
4.1 Psykon paluu – mielisairaat yhteiskunnan vihollisina	38
4.2 Erään moraalipaniikin ruumiinavaus	40
5. KIRVESMIES ISKEE HELSINGISSÄ	44
5.1 Yleiskuva	44
5.2 Huoli	46
5.3 Vihamielisyys	47
5.4 Yksimielisyys	48
5.5 Suhteettomuus	48
5.6 Lehdistö	50
5.7 Suuri yleisö	50
5.8 Lainvalvontakoneisto	51
5.9 Poliitikot ja lainsäätäjät	52
5.10 Aktivistiryhmät	53

5.11 Ruohonjuurimalli	54
5.12 Eliittijohtoinen malli	55
5.13 Intressiryhmäteoria	55
6. HEINOJEN SURMA	56
6.1 Syytettynä koko yhteiskunta	57
7. PANIIKKI, JOTA EI SYNTYNYTKÄÄN	61
7.1 Huoli	63
7.2 Vihamielisyys	63
7.3 Yksimielisyys	64
7.4 Suhteettomuus	65
7.5 Ailahtelevaisuus	66
7.6 Lehdistö	66
7.7 Suuri yleisö	67
7.8 Lainvalvontakoneisto	68
7.9 Poliitikot ja lainsäätäjät	68
7.10 Aktivistiryhmät	69
7.11 Ruohonjuurimalli	70
7.12 Eliittijohtoinen malli	71
7.13 Intressiryhmäteoria	72
8. LOPPUPÄÄTELMÄT	73
9. LÄHTEET	76

1. JOHDANTO

Moraalipaniikki on suhteellisen uusi termi vanhalle ja jo pitkään dokumentoidulle ilmiölle. Se kuvaa tapahtumaketjuja, jossa ihmisjoukot lietsotaan pelkoon ja vihaan itselleen uhkana kokemaan ihmisryhmää vastaan. Keski-Euroopan 1600-luvun noitavainot ovat moraalipaniikin ehkä vanhin tarkasti dokumentoitu ilmentymä. Kristittyjen pelko ja viha kuviteltua vihollista, Saatanan kanssa liitossa olevia noitia kohtaan, on oppikirjaesimerkki moraalipaniikista. Ilmiö ei tietenkään aina johda väkivaltaan, mutta sen rakenne noudattaa samanlaista kaavaa. Huhut ja modernina aikana massamedia luovat kuvan liioitellusta tai täysin kuvitteellisesta vihollisesta, joka uhkaa keskiverron kadunmiehen tärkeäksi kokemia asioita.

Pelon kulttuuri ja moraalipaniikki ovat tärkeitä tutkimusaiheita ennen kaikkea niiden poliittisen räjähdysvoiman takia. Kauhun on vahva motivoija, jota on käytetty poliittisen retoriikan välineenä koko ihmiskunnan historian ajan. Poikkeavuuden pelko on erinomainen tapa rakentaa huutavia otsikoita, joilla kaupata lehtiä ja vangita televisioyleisön huomio. Moraalipaniikit ovat paitsi yhteiskunnallisesti mielenkiintoisia ilmiöitä, myös useimmiten esimerkkejä päämedioiden journalistisesta epäonnistumisesta. Kun toimittajat lähtevät mukaan moraalipaniikin aallonharjan vietäväksi, he luopuvat samalla kriittisyydestään, vaihtaen sen halpaan sensaatiohakuisuuteen. Pienet, tiettyyn ihmisryhmään rajoittuvat moraalipaniikit ovat mahdollisia pelkkien huhujen edistäminä, esimerkiksi tietyn uskonnollisen yhteisön sisällä. Kansalliset tai alueelliset laajat huolenaiheet vaativat median mukaan saamisen tavalla tai toisella.

Ääniä kuuleva avohoitopotilas surmasi kirveellä nuoren miehen 21. huhtikuuta 2004 Helsingin metrossa. Tapauksessa oli kaikki ainekset täysimittaista moraalipaniikkia varten – surma oli suorastaan kopio Lontoossa 1992 tapahtuneesta veriteosta. Tällöin avohoidossa oleva brittiläinen mies surmasi satunnaisen ohikulkijan, mistä seurasi monta kuukautta kestänyt mielisairaisiin kohdistuva mediakohu. Mielenvikaisia vaadittiin suljettavaksi telkien taakse, heidät kuvattiin uhkana lapsiperheille ja yhteiskunnalliselle järjestykselle, mielenvikaisille rikollisille vaadittiin kovempia tuomioita. Helsingin surma oli yksityiskohdiltaan miltei

identtinen tapaukseen, joka laukaisi Britanniassa mediamylläkän. Silti metrosurman seurauksena ei ollut laajaa kohua – ei vaikka iltapäivälehdet sitä vähän lööpeillään pyrkivätkin revittelemään.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, jäikö jokin tai jotkut moraalipaniikin tunnuspiirteistä tai sen syntyyn vaikuttavista ryhmittymistä puuttumaan metrosurman tapauksessa suomalaiseen lehtiaineistoon perustuen.

1.1 Työn rakenne

Työni on jaettu kahdeksaan lukuun tekstin sisällön ja tematiikan mukaan. Toinen luku kertoo moraalipaniikeista ilmiönä, niiden määrittelemisestä sekä erilaisten esimerkkien kautta moraalipaniikkien toiminnasta yhteiskunnassa. Luvun tarkoitus on perehdyttää lukija moraalipaniikkiin käsitteenä ja osoittaa esimerkeillä, kuinka tiedotusvälineet ovat oleellinen osa niiden luomisessa. Esittelen toisessa luvussa heti moraalipaniikkien viisi kriteeriä, joita käytän myöhemmin aineistoni analysoimiseen.

Kolmas luku esittelee moraalipaniikin yhteiskunnallisena voimana ja vaikuttajana. Kolmannessa luvussa esittelen ilmiön laajempia vaikutuksia, mahdollisia hyväksikäyttäjiä ja luojia, sekä erilaisia moraalipaniikin syntyä käsitteleviä käsitteitä ja teorioita. Tarkoitus on luoda teoreettinen viitekehys ja konteksti, johon varsinaista tutkimusta voi peilata muita työn osia lukiessa.

Neljäs luku nostaa näyttämölle Christopher Clunisin mustan, uhkaavan hahmon. Esittelen Britanniassa 1992 tapahtuneen veriteon ja sitä seuranneen moraalipaniikin, jossa mielisairaat esitettiin yhteiskunnan vihollisina. Käyn läpi tapausta käsittelevää kirjallisuutta, joissa Britannian moraalipaniikille löydetään erilaisia syitä ja seurauksia. Teen tältä pohjalta moraalipaniikille ruumiinavauksen etsien ilmiölle yhtenäisiä piirteitä. Itse surmatyö muistuttaa pääpiirteissään Helsingin metrossa 2004 tapahtunutta hyökkäystä. Luvun tarkoitus on esitellä Britannian moraalipaniikki myöhempää käyttöä varten ja antaa lukijalle heti vertailukohta ennen Suomen tapauksen nostamista esille.

Viides luku käsittelee Helsingin kirvessurmaa ja sen jälkimaininkeja. Tuon esiin tapahtuman kulun pääpiirteisiin ja aineiston, jota tutkimukseni käsittelee. Käytän aineistona Helsingin Sanomia, Iltalehteä ja Ilta-Sanomia. Etsin aineiston pohjalta merkkejä moraalipaniikkien peruspiirteistä ja perustoimijoista samalla vertaillen kevyesti Britannian vastaavaan tapaukseen.

Kuudes luku käsittelee Heinojen pariskunnan surmaa ja sitä seurannutta moraalipaniikkia vuonna 2001. Olen ottanut tapauksen mukaan työhöni, koska se on yksi harvoja tarkasti dokumentoituja suomalaisia moraalipaniikkeja.. Luvun tarkoituksena on lyhyesti nostaa esiin tuore suomalainen moraalipaniikki ja siten luoda vertailukohtaa Helsingin metrosurmaan – miksi Heinojen surma kiinnosti tiedotusvälineitä paljon metron kirvesmiestä enemmän.

Seitsemännessä luvussa kokoan yhteen aiempien lukujen huomiot ja pääpiirteet. Otan yhtä aikaa käsiteltäväksi kaikki kolme tapausta ja teen niiden välillä vertailevaa tutkimusta. Pyrin löytämään mitkä moraalipaniikkien peruspiirteistä ja taustatoimijoista löytyvät kustakin tapauksesta ja mitkä jäävät puuttumaan.

Kahdeksas luku kokoaa yhteen aiempien lukujen päätelmät ja muodostuu niistä yleisen johtopäätöksen, joka lopettaa koko työn.

1.2 Päälähteet

Viittaan kaikissa luvuissa raskaasti kahteen moraalipaniikkeja käsittelevän kirjallisuuden perusteokseen. Perustan Heinojen surmaa käsittelevän luvun kokonaan yhteen lähteeseen. Nämä kolme lähdetä ovat esillä niin voimakkaasti pitkin koko työtä, että esittelen ne ja niiden tekijät lyhyesti tässä luvussa.

1.2.1 Moral Panics: The Creation of the Mods and the Rockers

Työni lähtökohdat perustuvat raskaasti Stanley Cohenin teokseen *Folk Devils and Moral Panics: The Creation of the Mods and the Rockers* (1972). Cohenin teos on moraalipaniikin käsitemaailman lähtökohta, johon käytännössä kaikki aihetta sivuava kirjallisuus viittaa. Alkuaan Etelä-Afrikasta oleva Cohen muutti Lontooseen 1963 ja toimi kaupungissa sosiaalityöntekijänä. Hän väitteli tohtoriksi 1967 ja sai paikan Essexin yliopistosta sosiologian professorina 1972.

Cohen profiloitui nopeasti kriittiseksi kriminologiksi, jonka mukaan poikkeavuus ja sen luominen leimaavat rikollisuuden ja erilaisuuden esitystapoja. *Folk Devils and Moral Panics* nosti esiin median tavan liioitella mielikuvaa rikollisten vaarallisuudesta yhteiskunnalle. Teoksessa esitetty kriittinen suhtautuminen suuren yleisön ja lainsäätäjien moraaliseen paheksuntaan jätti pysyvän jäljen brittiläiseen kriminologiaan. Cohen pitää teostaan yhä ajankohtaisena mallina moraalipaniikkien ja poikkeavuuden tuottamisesta. Kirjan uudemmissa painoksissa esipuheet on päivitetty vertaamaan tuoreempia brittitapauksia 70-luvun nuorisolevottomuuksiin.

Folk Devils and Moral Panics pyrkii osoittamaan median rajaavan julkista keskustelua tarkoitushakuisesti. Kirjassa argumentoidaan tämän olevan paitsi tabloidien, myös kunniallisemman sanomalehdistön ominaisuus. Media ylireagoi konventionaalista moraalista eroaviin ilmiöihin ja esittää ne uhkana vallitsevalle moraalille järjestykselle. Tätä kautta journalistit esittävät ja siten määrittelevät paheksutun poikkeavuuden. Moraalipaniikin ytimenä on hyvän ja pahan taistelu, kansakuntaa sisältäpäin uhkaavan pahan nimeäminen ja virallisen, kunnollisen yhteiskunta-aineksen yhtenäisyys sen nujertamisessa. Samalla median antama huomio auttaa itsensä yhteiskunnan vihollisiksi kokemia valitsemaan itselleen mallin jota seurata. Niinpä lehdistön reagointi moraalipaniikkiin voi myös saada aikaan lisää paheksuttua käytöstä antamalla sille lisää julkisuutta.

1.2.2 Culture of Fear

Toisena voimakkaasti vaikuttavana lähteenä työssäni on Barry Glassnerin teos *Culture of Fear* (2000). Kirja käsittelee nimensä mukaisesti pelon kulttuuria ja sitä, kuinka (amerikkalaiset) uutisjournalistit ovat siirtyneet vuosien saatossa tiedonvälittäjistä pelon kauppiiksi. Glassner on alkuaan journalisti ja on toiminut radioaseman uutistoimituksen päätoimittajana. Myöhemmin hän ryhtyi sosiologiksi ja opettaa nykyään useissa yliopistoissa. Suurin osa Glassnerin akateemisista töistä käsittelee median, poliitikkojen ja kaupallisten intressien tapaa manipuloida suurta yleisöä vääristettyjen tietojen avulla. Michael Mooren elokuva *Bowling for Columbine* käytti *Culture of Fear*ä yhtenä päälähteenään. Glassner itse vilahti elokuvassa Mooren haastateltavana.

Culture of Fear argumentoi journalismin, varsinkin televisiouutisten, lietsovan rutiininomaisesti pelkoa suuren yleisön keskuuteen. Pelkojen pohjana on teoksen mukaan yleensä täydellinen suhteettomuus, jossa yksittäistapaukset nähdään koko yhteiskuntaa uhkaavan muutoksen indikaattorina. Glassner lähestyy erilaisia julkisuudessa esitettyjä uhkia empiirisen tutkimuksen kautta. Hän ottaa esiin otantoja valtamedioista ja vertaa esitettyjä väitteitä tilastoihin ja tutkimuksiin, jotka yleensä todistavat uhan liioitteluksi tai kokonaan valheelliseksi.

Teos pyrkii osoittamaan, kuinka amerikkalainen valtavirtamedia on epäonnistunut journalistisissa velvoitteissaan. Ympäri vuorokautinen uutisvirta pitää täyttää jollakin ja materiaalia ei vaivauduta tutkimaan kunnolla. Niinpä erilaiset taloudelliset ja poliittiset intressit pääsevät Glassnerin mukaan vaikuttamaan journalismin sisältöön mitä törkeimmillä tavoilla. Media ei myöskään korjaa luomiaan virheellisiä käsityksiä tai suhtaudu kriittisesti väittämiin, jotka on jo vuosikymmeniä aiemmin todistettu virheellisiksi.

1.2.3 Moral Panics: The Social Construction of Deviance

Kolmas päälähteeni, Erich Gooden ja Nachman Ben-Yehudan *Moral Panics: The Social Construction of Deviance* (1994), muodostaa työni käsitteellisen ja metodisen perustan. Teos on omistettu Stanley Cohenille ja lepää raskaasti hänen luomansa pohjan päällä. Kirjan suurimpana antina on moraalipaniikin käsitteen tutkiminen analyttisesti ja ilmiön jakaminen erilaisten indikaattorien kautta tarkasteltaviin osiin.

Erich Goode on poikkeavuuden luomiseen ja esittämiseen erikoistunut amerikkalainen sosiologi, joka on toiminut professorina useissa eri yliopistoissa. Nachman Ben-Yehuda on israelilainen antropologi ja sosiologi, joka ilmoittaa poikkeavuuden ja sosiaalisen järjestyksen erityisiksi kiinnostuksenkohteikseen. Sekä Goode että Ben-Yehuda ovat herättäneet huomiota teokseen liittymättömien tapahtumien kautta. Pitkälti haastatteluihin tutkimuksensa perustava Goode myönsi harrastaneensa seksiä useiden haastateltavien kanssa ja kirjoitti aiheesta sen poikkeavuutta pohtivan artikkelin vuonna 1999. Ben-Yehuda on Israelissa tunnettu äärimmäisen kriittisesti suhtautumisestaan erilaisiin oikeistohallitusten ja uskonnollisen äärilaidan esiin nostamiin uhkakuviin. Hän on myös väittänyt israelilaisten arkeologien esiin kaivamien muinaisten juutalaisraunioiden olevan väärennöksiä, joista haetaan legitimizeettiä sionismille.

Moral Panics pyrkii muodostamaan ja esittämään sarjan kriteerejä, joiden avulla moraalipaniikeille voi tehdä metodologisen ruumiinavauksen. Kirjan esipuheen mukaan tarkoituksena on kysyä paitsi ”miksi?” myös ”miksi ei?” – löytää syitä sille miksi juuri tietyt tapaukset ja ilmiöt aiheuttavat moraalipaniikin. Goode ja Ben-Yehuda luovat tätä tarkoitusta varten joukon työkaluja ja käyvät sitten erottelemaan erilaisia historiallisia moraalipaniikkeja niiden avulla. Kirja päättyy argumentoimaan moraalipaniikkien jättävän aina jälkeensä jonkinlaisen jäljen yhteiskunnan kulttuuriin ja arvomaailmaan. Esiin nousevat kohut rakentavat hitaasti legitimizeettiä kohti täysillä räjähtävää moraalipaniikkia. Vaikka jokin urbaani legenda todistettaisiin vääräksi, se jää silti elämään huhuina.

Teoksen mukaan osa moraalipaniikeista johtaa konkreettisiin toimiin, kuten lakimuutoksiin ja painostusryhmien syntyyn, osa hiipuu jättämättä jälkeensä muuta kuin legendoja. Jäljellä jää silti aina jälki, josta voi muodostua uusi moraalipaniikki. Tällöin vanhan moraalipaniikin esiin tuomat väitteet kaivetaan esiin todisteiksi uuden moraalipaniikin tukena – vaikka ne olisi jo vuosia sitten todistettu vääriksi. Teoksen pääanniksi jää moraalipaniikkien analysointiin tarjottu kehikko, jota soveltamalla on mahdollista eristää ilmiön syntymiseen vaikuttavat eri toimijat ja elementit. Kirjoittajien tarkoitus on todistaa moraalipaniikin käsitteenä olevan merkittävä, tieteellisesti käsiteltävissä oleva ilmiö, jonka käyttökelpoisuus yhteiskunnallisten ilmiöiden ymmärtämisen välineenä on vakavasti aliarvioitu.

1.2.4 Hyvien perheiden pojat murhasivat kylmästi – miksi?

Lopussa otan vielä esiin Tanja Aitamurron työn ”Hyvien perheiden pojat murhasivat kylmästi – miksi?” (2004). Teos käsittelee Heinojen pariskunnan murhaa 2001 ja sitä seurannutta moraalipaniikkia nuorisorikollisuudesta sekä yleisestä ”hyvien perheiden lapsien” kunnottomuudesta. Aitamurto tutkii työssä Heinojen murhan saamaa mediahuomiota ja siitä maalattua kuvaa, joissa kamppailtiin syyllisyyden ja syyttömyyden, nuoruuden ja pahuuden diskursseista. Hän päätyy kiittelemään mediaa aiheellisesta toiminnasta yhteiskunnallisen muutoksen vahtikoirana, joka reagoi ansiokkaasti nuorison väkivaltaisuuden yleistymiseen kahdeksasta vuosittaisesta murhasta kymmeneen.

Käytän Aitamurron työtä vertailupohjana, koska se käsittelee lähellä Helsingin metrosurmaa dokumentoitua suomalaista moraalipaniikkia. Kierrätän ja tulkitsen uudelleen työn havainnot omaan tutkimukseeni kontekstissa. Pyrin löytämään Heinojen surman käsittelystä Gooden ja Ben-Yehudan moraalipaniikkien kehikon, jonka pohjalta vertaan tulosta Helsingin metrosurman käsittelyyn.

2. MORAALIPANIIKIN ANATOMIA

Stanley Cohenin klassisen määrittelyn mukaan moraalipaniikki on paitsi yhteiskunnan huolta erilaisuudesta, myös oikeamielisten julkisuuden henkilöiden tilaisuus osoittaa moraalinen ylvytensä. Pohjimmiltaan kyse on faabelimaisesta opetuksesta, jossa paha nujerretaan ja hyvyyden voimat voittavat. Media ja poliitikot antavat yhteistyössä selkeän kuvan siitä mikä on paha ja siten vältettävissä. Lopulta kyse on konsensuksesta – hyvän vihollisen löytämisestä, josta voidaan yhdessä olla huolissaan työpaikan kahvihetkillä ja tuopilla lähipubissa. (Cohen 1972, 9 – 19.) Kyseessä ei ole missään nimessä uusi ilmiö. Jo amerikkalaiset uudisasukkaat 1600-luvulla olivat huolissaan nuorison moraalista rappiosta. Vanhojen aikojen moraalipaniikit koskivat tosin noitia ja Jumalan kostoja, eivät huumeita ja katuväkivaltaa. (Glassner 2000, 74 – 75.)

Moraalipaniikin mörkönä ja kohteena on useimmiten *hyvä vihollinen*. Hyvä vihollinen on pelottava, anteeksiantamattoman paha vastustaja, jolla ei löydy puolestapuhujia julkisessa keskustelussa. Vihollinen määritetään sellaiseksi, ettei sitä voida yhdistää yhteiskunnassa valtaa käyttäviin ryhmiin. Jos käsiteltävänä on sosiaalinen ongelma – esimerkiksi huumeet – synn pitää löytyä esimerkiksi rikollisuudesta, ei lainsäädännöstä tai lääketieteellisyydestä. Vihollista on käsiteltävä vihan, ei järkevän argumentaation kautta. Itse taistelu vihollista vastaan maalataan pyhäksi, eri mieltä oleminen on esimerkiksi huumemyönteisyyttä, aktiivista vihollisen tukemista. Hyvät viholliset eivät myöskään kuole koskaan. Ne ovat symbolimaisia, epäselviä voimia, mitä ei voi koskaan lopullisesti voittaa. Sodassa huumeita tai terrorismia vastaan voi olla voitettuja taisteluita, mutta sota itsessään jatkuu aina. Hyvän vihollisen voi aina kaivaa esiin naftaliinista uudestaan erilaisessa yhteydessä ja samalla tuoda keskusteluun hyvän vihollisen mukanaan tuoma ehdottomuus. (Bruun & Christie 1986, 60 – 64.)

Monet tunnetuimmista moraalipaniikeista liittyvät huoleen nuorison kelvottomuudesta. Puhuvina ääninä ovat yleensä keski-ikäiset auktoriteetit, jotka käyttävät yksittäisiä ilmiöitä merkinä perinteisten arvojen katoamisesta. Esimerkiksi 50-luvulla puhjennut amerikkalainen moraalipaniikki sarjakuvista perustui juuri

näihin teemoihin. Sarjakuvien haitallisuuden merkittävämpänä puhemiehenä toiminut tohtori Fredric Wretham esitti niistä mitä mielikuvituksellisimpia väitteitä. Wretham vertasi sarjakuvia nuorisoa turmelemaan virukseen. Turmeltuneisuuden määritelmänä ei ollut niinkään rikollisuus, vaan epäkunnioitus vallitsevia arvoja kohtaan. Niinpä Wrethamin esille nostava huoli oli selkeästi juuri autoritaarinen – nuorisorikollisuus oli vain yksi indikaattori uuden sukupolven huonosta moraalista. Rikollisuutta käytettiin hyvänä vihollisena, jonka kautta oli mahdollista käydä sarjakuvateollisuuden kimppuun kiertoteitse. Wrethamin väitteet johtivat lopulta senaatin kuulusteluihin ja amerikkalaisen rikossarjakuvan kuolemaan. Vaikka monet tuomarit, lakimiehet, tutkijat ja toimittajat olivat eri mieltä sarjakuvien haitallisuudesta, he eivät juuri esittäneet vastakkaisia argumentteja. Aihe oli maalattu liian tehokkaasti yksimieliseksi taisteluksi hyvää vihollista vastaan. Senaatille esitellyn raportin mukaan sarjakuvat olivat yksiselitteisesti ”pahan voima”. (Gagne 2001, 2.1.)

2.1. Moraalipaniikin viisi pääpiirrettä

Ben-Yehuda ja Goode määrittelevät moraalipaniikilla olevan viisi tunnuspiirrettä – huoli, vihamielisyys, yksimielisyys, suhteettomuus ja ailahtelevaisuus. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 33 – 43.) Uutismedian nykyisenä iskusanana tuntuu olevan ”yksityisen kautta yleiseen” – yhteiskunnallisia asioita käsitellään etsimällä niille mannekiini, jonka henkilökohtainen tarina tuo asian lähemmäksi yleisöä. Tarina on yleensä luonteeltaan tragedia. Niinpä varsinkin keltainen lehdistö on herkkää tarttumaan suhteettoman liioittelun syöttiin – esimerkiksi yksittäisestä rikoksesta rakennetaan indikaattori koko yhteiskuntaa uhkaavasta rikosaallosta. Ei siis liene ihme, että moraalipaniikin piirrelista tuntuu muistuttavan monella tavalla Galtungin ja Rugen klassista uutiskriteerimääritelmää (Galtung & Ruge 1999, 28–29). Moraalipaniikin rakenne on kuin itsestään mehevän uutisen, ehkä jopa skuupin piirrelista.

Huoli (Concern) tarkoittaa yhteiskunnallista ilmapiiriä, jossa ollaan huolissaan tietyn ihmisryhmän tai käytösmallin vaikutuksista. Se ilmenee julkisessa keskustelussa yleisönosastokirjeiden, galluppien, poliittisen retoriikan ja muun sosiaalisen

kanssakäymisen alueilla. Huoli ei välttämättä muutu yleiseksi peloksi, joskin se on hyvinkin mahdollista. Kummassakin tapauksessa huolen kohde tuntuu julkisessa keskustelussa realistiselta ja universaalilta uhalta, josta kaikkien valveutuneiden kansalaisten tulisi olla huolissaan. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 33.)

Vihamielisyys (Hostility) ilmenee hyökkäävänä, negatiivisena reaktiona uhaksi koettua ilmiötä tai ihmisryhmää vastaan. Vihamielisyyden pohjana on useimmiten ”me vastaan ne” –asetelma, jossa ”tavalliset ihmiset” (me) ovat yhteiskunnan poikkeavien yksilöiden uhkaamia. Vihamielisyyteen liittyy ehdottomasti tarve kohteesta, johon identifioida yhteiskuntaa horjuttavat voimat. Poikkeavista ”niistä” luodaan voimakkaita stereotyyppioita, joiden perusteella kannustetaan toimiin yhteiskunnan vihollisia vastaan. Varsinaiset reaktiot voivat vaihdella katuväkivallasta vaatimuksiin kovemmista rikostuomioista. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 33.)

Yksimielisyys (Consensus) on tärkeä osa moraalipaniikkien kasvualustaa, sillä vain luomalla kuva laajasta konsensuksesta on mahdollista saavuttaa laaja tuki. Kyse on paradoksaalisesta poliittisesta refleksistä, jossa ihmiset äänestävät helpoiten poliittista ehdokasta, jonka uskovat olevan suosittu. Kun kaikki tuntuvat olevan yhtä mieltä asiasta, on paljon helpompaa liittyä mukaan kuin esittää eriäviä mielipiteitä. Yksimielisyyden ei kuitenkaan tarvitse olla aitoa yksimielisyyttä numeraalisessa mielessä. Suurimman osan väestöstä ei tarvitse olla samaa mieltä aiheesta – riittää, että vallalla on mielikuva yleisestä yhtenäisyydestä. Tämä on helppoa ja tehokasta varsinkin hyvien vihollisten kuten huumeidenkäyttäjien kohdalla. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 34-35.)

Suhteettomuus (Disproportionality) on ehkä moraalipaniikin piirteistä tärkein, sillä se kannustaa tiedotusvälineitä ottamaan aiheen laajan levitykseen. Yleensä moraalipaniikin laukaisijana toimii jokin yksittäinen tapaus, joka kiinnittää yleisön, vallankäyttäjien ja massamedian huomion puoleensa. Yleistämällä yhden tapauksen ”vain jäävuoren huipuksi” luodaan pohja koko moraalipaniikin alkamiselle. Suhteettomuuden ytimeen kuuluu objektiivisuuden – faktojen ja lukujen – ulottuvuuden häivyttäminen pois näkyvistä. Usein esille tuodaan ainoastaan

yksittäisiä tapauksia, joiden kautta luodaan illuusio yleisestä. Pahimmillaan moraalipaniikin tukena esitetään täysin järjettömiä, joko virheellisiä tai tahallisesti vääristeltyjä lukuja – oli kyse sitten huumevauvoista tai lapsia kaappaavista pedofiileistä. Taustalla kummittelee postmodernin sosiologian haamu, vaatien hyväksymään kaikki väitteet, koska ne ovat subjektiivisella tasolla tosia. Voimakas konstruktionismi väittää todellisuuden muodostuvan suoraan yksilöiden kokemusten kautta. Niinpä konstruktionistien mukaan on mahdotonta väittää minkään huolen tai pelon aiheen olevan väärä – ne ovat aina todellisia niitä kokeville henkilöille. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 36-38.)

Ailahtelevaisuus (Volatility) määrittää moraalipaniikin ajallista akselia – kaikki moraalipaniikit ilmestyvät ja katoavat räjähdysmäisen nopeasti. Se ei silti tarkoita, että ilmiön laukaisevat tapaukset tai huolenaiheena olevat ryhmät olisivat aina ainutkertaisia ja uusia. Monet aiheet kiertävät uudestaan ja uudestaan, ilmestyen ja kadoten aina uudelleen. Noidat olivat vuosisatoja jatkunut moraalipaniikin aihe renessanssiajan Euroopassa siinä missä huumeet ovat aiheuttaneet moraalipaniikkeja kolmekymmentäluvulta lähtien. Joitain aiheita varten on olemassa instituutioita, kuten huumepaniikkia ruokkivia poliittisia ”tutkimuslaitoksia”, jotka ovat olemassa ainoastaan moraalipaniikkien luomiseksi. Ne eivät välttämättä laukaise paniikkia, mutta heittävät bensaa liekkeihin median kiinnostuessa aiheesta. Monet aiheet jäävät myös elämään urbaaneina legendoina ja saavuttavat ihmisten mielissä legitiimin tiedon asteen. Usein yksi itsensä läpi lyönyt moraalipaniikki luo pohjaa uusille kohuilla samasta aiheesta. (Ben-Yahude & Goode 1994, 39-41.)

Kriitikoiden mukaan moraalipaniikki on terminologialtaan epätieteellinen retorinen väline, jolla maalata tahtomansa yhteiskunnalliset huolenaiheet pelkiksi poliittisiksi kauhun tuottamisen välineiksi. Ben-Yehudan ja Gooden luomat moraalipaniikin määritelmät ovat osittain vastaus tähän kritiikkiin. Tarkoituksena on luoda mittarit, joiden perusteella moraalipaniikkia voi arvioida riippumatta siitä, pitääkö sen aiheita todellisena yhteiskunnallisena ongelmana. He painottavat suhteettomuuden merkitystä moraalipaniikin määrittävänä tekijänä. Tutkimalla, onko huolenaiheeseen liittyviä lukuja ja muita faktoja liioiteltu tai vääristelty, voidaan helposti määrittää onko kyseessä moraalipaniikki. Huumeet ovat jälleen hyvä esimerkki – niihin

liittyviä lukuja liioitellaan yleisesti julkisessa keskustelussa ja huumeidenkäytön aiheuttamia terveyshaittoja ei suhteuteta esimerkiksi alkoholin aiheuttamiin ongelmiin. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 42-45.)

2.2 Pelon kulttuuri, paniikin tausta

Amerikkalaiset sosiologit kutsuvat samankaltaista ilmiötä pelon kulttuuriksi – sen tärkein tekijä on yleisölle annettava mielikuva siitä, miten kuka tahansa voi joutua jonkun hirmuteon kohteeksi. Pelon kulttuuria voisi kutsua miltei erilaisten moraalipaniikkien kattotermiksi. Kyse on yhteiskunnallisesta hengestä, jossa julkista keskustelua hallitsevat erilaiset keskenään kilpailevat moraalipaniikit. Niitä voi ehkä kutsua diskursseiksi siinä mielessä, että niiden pelonaiheet taistelevat keskenään yleisestä huomiosta. Pelon kulttuurissa on kyse ennen kaikkea poliittisesta ja kaupallisesta vallasta. (Glassner 2000.)

Pelottelun aiheet ovat harvemmin kuitenkaan täysin tekaistuja. Esimerkiksi huumeet ovat aito yhteiskunnallinen ongelma, joka tuhoaa vuosittain useiden ihmisten elämän. Moraalipaniikkien luonteeseen vain kuuluu tehdä pelon mannekiineista paljon suurempia uhkia kuin ne oikeasti ovat. Samalla ongelman lähteet henkilöidään tiettyyn ihmisryhmään, jonka kovakourainen käsittely on ratkaisu ongelmaan. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 40-41.)

On tärkeää huomata moraalipaniikkien taustalla olevan sellaisia yhteiskunnallisia syitä, jotka tekevät niistä uskottavia. Merkittävä osa Yhdysvaltojen mustista kansalaisista uskoi 90-luvulla valkoihoisten hallitsemien ruokatehtaiden myrkyttävän mustien ostamia ruokia haitallisilla kemikaaleilla. Vaikka pienimuotoisen moraalipaniikin aikaansaanut salaliittoteoria oli täysin vailla pohjaa, sen syntymisille oli hyvät yhteiskunnalliset edellytykset. Mustalla kansanosalla oli vahva käsitys siitä, kuinka valkoihoisten harjoittama sorto on heidän ahdinkonsa perimmäinen syy. Tietoisuutta olivat jälleen nostaneet 90-luvun rotumellakat ja niihin liittyvä poliisiväkivalta. Tarina myrkytetystä ruuasta tarjosi yhden purkautumiskeinon epämääräiselle, oikean tai kuvitellun rasmin aiheuttamalle ahdistukselle. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 48-49.)

Sama havainto voidaan tehdä laajemmista yhteiskunnallisista huolenaiheista, joiden pohjana olevat ilmiöt ovat yleensä merkityksettömiä. Ne alkavat usein yksittäisistä moraalipaniikeista, jotka muuttuvat legitiimiksi osaksi yhteiskunnallista keskustelua. Hyvä esimerkki on 80-luvun lopun ja 90-luvun alun Yhdysvalloissa riehunut huumeysteria, jonka moraalipaniikkina alkanut aallonharja vakiintui institutionaaliseksi kauhuksi, pelon kulttuuriksi. Huumeysteriassa oli lopulta kyse köyhien ja kodittomien demonisoinnista.

Reaganin ja Bush vanhemman hallitusten sisäpolitiikka oli suosinut rajusti varakkainta kansanosaa ja johtanut yhä pahenevaan köyhyysongelmaan alaluokkien parissa. Urbaani rappio ja syrjäytyminen olivat vahvasti esillä jokapäiväisessä elämässä, vaikka media ja populaarikulttuuri samaan aikaan painottivat taloudellisen menestymisen upeutta uskonnollisella päätöksellä. Huumeet – varsinkin crack – käännettiin köyhyyden seurauksesta sen syyksi. Toimittajien ja poliitikkojen tukemana valtaosa kansalaisista vedettiin mukaan haavemaailmaan, jossa paha huume tuhosi amerikkalaisen yhteiskunnan perusteita sisältäpäin. Harha toimi hyvin koko yhteiskunnan tasolle vedettynä psykologisena defenssinä köyhyyden selittämiseksi. Köyhyys ei johtunut toki kovasta sisäpolitiikasta tai talouspoliittisista ratkaisuksista vaan huumeista, joiden käyttäminen oli lopulta köyhien omaa syytä. Crack-kauhu toimi niin hyvin, että jopa köyhimmät kansalaiset itse alkoivat uskoa siihen. (Glassner 2000, 135 – 138.)

2.3 Suomalaiset moraalipaniikit

Tasapuolisuuden nimissä on korostettava, etteivät moraalipaniikit suinkaan ole ainoastaan anglosaksinen tai ”ulkomaalainen” ilmiö. Aihe ei vain ole kovin muodikas Suomessa eikä sitä ole tutkittu paljon. Pienellä etsimisellä on silti helppo löytää suomalaisia moraalipaniikkeja.

Esimerkiksi keväällä 2002 Suomessa puhuttiin elintarvikkeista löytyvän akryyliamidin aiheuttamasta syöpäriskistä. Riskiä pyrittiin konkretisoimaan etsimällä sitä ilmentäviä kovia lukuja julkaistavaksi. Pohjaksi otettiin WHO:n juomaveden

raja-arvo, jota alettiin suhteuttaa suoraan kiinteään ravintoon. Hurjimmillaan julistettiin 0,5 gramman päiväannoksen perunalastuja ylittävän riskirajan. Uutisoinnissa unohdettiin akryyliamidin olevan terveysriski säännöllisesti ja pitkäaikaisesti nautittuna. Lisäksi tutkijoiden mukaan ihmisen pitäisi popsia sipsejä kerralla vähintään oman painonsa verran nostaakseen merkittävästi syöpäriskiään. Uutisointi oli siis virheellistä ja tarkoitushakuisesti pelottelevaa. Siihen reagoitiin laajasti yleisönosastoilla ja muuten julkisessa keskustelussa. (Tuomola 2003, 42.)

Samana vuonna esillä ollut metsänsuojelusotku esitteli suomalaisen journalismin autoritaarisuutta ja suhteettomuutta. Greenpeacen edustajien vierailu suomalaisilla hakkuutyömailla saksalaisten kustannusalan edustajien kanssa nimettiin ”salakähmäiseksi”, ”epäisänmaalliseksi” ja ”eräänlaiseksi fasismiksi”. Helsingin Sanomat väitti Greenpeacen vaativan Pohjois-Suomesta suojeltavaksi 300 000 hehtaaria metsää ja Etelä-Suomesta 200 000. Luku muuttui muissa medioissa vaatimukseksi suojella 500 000 hehtaaria Lapin metsiä. Puuliitto julisti Greenpeacen olevan ”metsäalan Al Qaida”. Paniikin levitessä kerrottiin suojeluohjelman toteutuessaan tappavan metsätalouden koko Suomesta. Väite oli mielenkiintoinen ottaen huomioon Pohjois-Suomessa olevan 10 miljoonaa hehtaaria metsätaloustaloudessa olevaa maata. Tietävästi Greenpeace ei edes esittänyt suojeluvaatimuksia. Ministereiden, Metsähallituksen ja metsäteollisuuden väitteitä ei kyseenalaistettu. Samaan aikaan ympäristöjärjestöjen toimia seurattiin äärimmäisen epäluuloisesti. (Niskasaari 2003, 15–25.)

Huumeet ovat Suomessa – kuten muissa länsimaissa - suosittu ja aina uudestaan esiin nouseva mediakohun aihe. Erilaiset liioittelevat urbaanilegendat pääsevät jatkuvasti valtamedioihin, missä niitä siteerataan vailla kritiikkiä. Ilmapiiri huumeiden ympärillä on ehdottoman kielteinen. Monet varovaisesti ehdotonta huume politiikkaa arvostelleet poliitikot ja tutkijat ovat joutuneet iltapäivälehdistön täydellisen teilaamisen kohteeksi. Entinen syyttäjä Ritva Santavuori jopa väitti valtion virkamiesten saaneen rahaa huumerikollisilta, jotta he kyseenalaistaisivat ehdottoman kovaa huume politiikkaa. Median kritiikin suhtautuminen huumeita hyvinä vihollisina käyttäviin päättäjiin on ollut pohjana moraalipaniikeille 60-luvulta lähtien. (Onnela 2002, 10 – 16.)

Suomalaisessa julkisessa keskustelussa muodostunut kuva huumeista on varsin pitkälle peräisin vuonna 1966 alkaneesta moraalipaniikista. Hasistakavarikosta alkanut kohu sisälsi monia klassisia moraalipaniikkien piirteitä. Huolen kohteena oli nuoriso ja vihollinen esitettiin aineettomana, kaikkialla väijyvänä vaarana. Huumeiden käyttäjästä luotiin kuva poikkeavina, kavalina narkomaaneina. Samalla esiin tuotiin ehdottoman yksimielisyyden vaatimus. Minkäänlainen kritiikki yksipuolisia esitystapoja kohtaan merkitsi automaattisesti ”huumemyönteisyyttä” – käsitettä, josta on Suomessa tullut hirveä kirosana. (Salasuo 2002, 189 – 192.)

Median suhtautuminen huumeisiin ei näytä muuttuneen merkittävästi nykypäivänä. Syyskuussa 2009 Ylen uutiset lainasivat laajasti rikoskomisariota, jonka mukaan huume kulttuuri matkaa kannabiksen kotikasvatuksen kautta kymmenvuotiaiden lasten kimppuun. Samassa jutussa myös väitettiin kannabiksen vastaavan vaikutuksiltaan ”pään sekoittajana” LSD:tä. (Yle 4.9.2009.)

Pienessä demokratiassa moraalipaniikit ovat vielä merkityksellisempiä kuin suuremmissa valtioissa – suomalaisessa kansalaiskeskustelussa on harvemmin esillä kovin monta aihetta yhtä aikaa. Tällöin yksi hyvin ajoitettu moraalipaniikki voi vetää median ja yleisön huomion pois jostain toisesta, yhteiskunnallisesti merkittävämmästä keskustelunaiheesta. Moraalipaniikin tärkeys tutkimusaiheena tiivistyy sen poliittiseen käyttötarkoitukseen savuverhona, jonka taakse kätkeä muita, kiistanalaisempia asioita.

3. PELON POLITIIKKA, PÄIVÄN UUTINEN

Ranskalainen sosiologi Pierre Bourdieu kritisoi kuningas television hallitsemaa mediamaailmaa pintapuolisuudesta ja merkityksettömyydestä. Hän epäili, ehtiikö sähköisen median nopeassa sykkeessä enää ajattelemaan, oli kyse sitten toimittajasta tai yleisöstä. Kun nopeus on valttia, tukeudutaan ”valmiisiin ajatuksiin” eli merkityksettömiin latteuksiin. Ei ole enää ajatuksia vaan ainoastaan reaktioita. (Bourdieu 1999, 42–44.)

Uutinen itsessään ei ole valmiiksi olemassa oleva asia, vaan tuote, jonka ammattilaiset rakentavat. Eri uutiskriteerien kohtaaminen määrittelee sen, mistä tulee illan uutisvirran kohokohta (Hall, Critcher, Jefferson, Clarke & Roberts 1999, 250). Galtungin ja Rugen klassisen uutiskriteerimääritelmän mukaan uutiskynnyksen ylittävät negatiiviset, selkeät, toistuvat ja kulttuurisesti lähellä olevat asiat. Yksi tärkeä uutiskriteeri on asian liittyminen eliitin jäseniin. (Galtung & Ruge 1999, 28–29.) Monille katsojille ja lukijoille uutisten ja muun median journalistisen sisällön keinotekoinen luonne jää usein hämäräksi. Journalismin esitystyylit itsessään pyrkivät häivyttämään näkyvistä taustalla olevat toimitukselliset ratkaisut ja korostamaan oman materiaalin totuusarvoa. Kuten Iltalehden silloinen päätoimittaja Pauli Aalto-Setälä totesi (Aalto-Setälä & Kivivuori 2003, 78) : ”Rikoksettomuus ei ole uutinen, emmekä tee selvin päin autoaan siirtelevistä ministereistä kansia.”

Yhden määritelmän mukaan uutisen tarkoituksena on tutkia ja tuoda tutuksi suurelle yleisölle outoja ja uusia ilmiöitä. Asioita selittäessään uutinen käyttää hyväkseen draaman rakennetta, esittäen ongelmia ja pyrkien löytämään niille ratkaisua. Uutinen on tarina, jonka kiinnostavina puolina toimivat realismi ja jatkuvuus. (Kantola 1996, 160 -161.) Bourdieun mukaan journalistisen toiminnan taustalla on yhdenmukaistava kilpailu. Lehtien ja televisio-ohjelmien täytyy myydä itsensä yleisölleen. Kaikki pyrkivät kertomaan asioista, jotka ovat epätavallisia ja erikoisia, ainakin toimittajien näkökulmasta. Ennen kaikkea on pyrittävä kertomaan sellaista, mikä eroaa siitä mitä kilpailijat aikovat sanoa. Tämä saa toimittajat ryntäämään epätoivoiseen skuupin, jymyuutisen metsästyksen. Paradoksaalisesti se johtaa sisältöjen

samankaltaistumiseen. Mediat kiirehtivät kaikki kertomaan ensimmäisenä tai eri tavalla jotakin samoista asioista. (Bourdieu 1999, 31–32.)

Uutisjournalismi on pitkälle riippuvaista ulkopuolisista lähteistä. Rutiinilähteinä ovat erilaisten eliittien jäsenet. Niihin turvautuva toimittaja varmistaa saavansa ainakin jotakin materiaalia juttujaan varten. Oma lukunsa ovat vuodot, joista saa usein hyödyllistä tietoa mutta joiden motiivit ovat harvoin puhtaat. Populaari kuva vellovasta toimittajalaumasta ei ole aivan irrallaan todellisuudesta. Journalistit tapaavat liikkua ryhmissä ja luottaa samoihin asiantuntijoihin kuin kollegansa. (Mörä 1996, 109–111.) Toimittajan ja lähteen suhde on eräänlainen kilpailutilanne, jossa kumpikin yrittää saada toisesta irti maksimaalisesti hyötyä itselleen. Toisaalta tiedotusvälineet kilpailevat keskenään hyvistä lähteistä ja lähteet keskenään mediahuomion määrästä. (Luostarinen 1994, 64.)

Laajalevikkisyyteen ja suuriin katsojalukuihin tähtäävä massajournalismi keskittyy keskustelemaan sovinnaisista aiheista. Se pyrkii hautamaan ongelmalliset aiheet ja puhuu sen sijaan asioista, joista kaikilla on jotakuinkin yhtenäinen mielipide. Kyseessä on sosiaalinen rakennelma, joka ei ole välttämättä kenenkään erityisesti luoma. Tämä itsestään syntynyt rakenne välttelee mullistavia aiheita ja pitäytyy yleisesti hyväksyttävissä asioissa. Toimittajista on tullut yleisen moraalien vartijoita, jotka kuin itsestään toistavat vakiintuneita, sovinnaisia ja markkinoiden tarpeisiin sopivia arvoja. (Bourdieu 1999, 65–67.)

Uutisvirran pääaines koostuu loputtomasta koskesta pikku-uutisia, jotka toimivat liimana muiden aiheiden ympärillä. Nämä palaset ovat itsessään merkityksettömiä, mutta ne muodostavat yhdessä turruttavan tietosirpaleiden maton. Ne ovat epätietoa, joka ehkä peittää alleen muita, kiistanalaisempia asioita. Kaikilla on niihin valmis mielipide, yleensä kielteinen ja tuomitseva. Pikku-uutiset luovat kuvaa yhteisistä arvoista tuomalla esiin niitä vastaan kohdistuneita rikkomuksia. Niiden vakioaiheita ovat rikokset, väkivalta ja seksi. (Bourdieu 1999, 28–29.) Uutisoinnin määrän ei tarvitse olla missään yhteydessä tapahtumien yleisyyteen. Yhdysvalloissa murhien uutisointi nousi 1990 – 1998 600 prosenttia, vaikka samaan aikaan varsinaisten murhien määrä laski viidenneksen (Glassner 2000, xxi).

Ilmiö tunnetaan myös Suomessa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen mukaan suomalaisten iltapäivälehtien otsikoiden raa'at väkivalta-aiheet ovat lisääntyneet tasaisesti 20 vuoden ajan. Samaan aikaan ihmisten pelko väkivallan uhriksi joutumisesta on kasvanut merkittävästi. Uhritutkimusten ja muiden tilastojen mukaan vastaavana aikana väkivallan määrä on pysynyt ennallaan tai jopa laskenut. Väkivaltaan liittyvien pääotsikoiden määrä silti nelinkertaistui vuosien 1980 ja 1997 välillä. (Kivivuori, Kemppi & Smolej 2002.)

Agenda setting -teorian mukaan yksi median suurimmista mahdeista on sen voima määrätä, mistä ihmiset puhuvat. Media ei välttämättä kykene kertomaan yleisölle mitä ajatella, mutta se pystyy nostamaan julkisen huomion kohteeksi tiettyjä asioita. Samalla kun yksi asia nousee yleiseksi puheenaiheeksi, muut painuvat julkisen huomion alapuolelle. (McCombs & Shaw 1999, 321.)

Agenda setting, moraalipaniikki ja pelon kulttuuri sopivat yhteen toisiaan täydentävinä käsitteinä kuvaamaan saman sosiaalisen mekaniikan erilaisia ilmentymiä. Saadakseen kunnolla tuulta siipiensä alle moraalipaniikit tarvitsevat paljon mediahuomiota, jonka kautta niistä rakennetaan merkittävä julkinen keskustelunaihe. Joidenkin moraalipaniikkien luomisen taustalla tuntuu olevan suoraan julkisen keskustelun agendan manipuloiminen – tarkoituksena ei ole välttämättä niinkään nostaa esille tiettyä aihetta, kuin siirtää huomiota muualle jostakin epämuukavaksi koetusta alueesta.

3.1 Moraalipaniikin markkinoijat

Stanley Cohen nimeää moraalipaniikin syntymiseen osallistuvan viisi eri ryhmittymää – media, suuri yleisö, lainvalvontakoneisto, poliitikot ja erilaiset toiminta- ja lobbausryhmät (Ben-Yehuda & Goode 1994, 24). Moraalipaniikin toimijat osallistuvat aktiivisesti sen luomiseen ja mahdollisesti myös sen myöhempään hiipumiseen. Ilmiön syntyminen voi lähteä alun perin mistä tahansa viidestä ryhmästä, mutta yleensä media toimii levittäjänä, joka saa muut ryhmät kiinnostumaan aiheesta. Jotkut paniikit syntyvät ”alhaalta”, suuresta yleisöstä, toiset

”ylhäältä”, poliitikoista ja lainsäätäjistä. Riippumatta siitä mistä ryhmästä huolenaihe lähtee osaksi julkista keskustelua, se tarvitsee kaikkien viiden ryhmän huomiota muuntuakseen moraalipaniikiksi. Eliitin ja median ylläpitämä keskustelunaihe ei ole moraalipaniikki, jos yleisö ja aktivistiryhmät eivät jaksaa kiinnostua siitä – ja toisaalta kansan keskuudessa liikkuvat huhut tarvitsevat auktoriteettien legitimitietin räjähtääkseen moraalipaniikiksi. Media on moraalipaniikkien katalyytti, jonka kiinnostus aiheesta on avainasemassa niiden luomiselle.

Lehdistö (Press) osallistuu moraalipaniikkien syntymiseen useimmiten suhteettoman, vääristyneen uutisoinnin kautta. Stanley Cohenin tutkimukset 1960-luvun lopun Britannian nuorisolevottomuuksista korostivat median tapaa levittää vääristeltyä tietoa tulenaroista aiheista. Esimerkiksi eräässä levottomuuksia käsittelevässä jutussa kerrottiin nuorisojengin rikkoneen pienen kaupungin kaikkien tanssisalien ikkunat. Mainitsematta jätettiin, että koko kaupungissa oli vain yksi tanssisali, jonka ikkunoista muutama oli lyöty rikki. Media myös toistelee mielellään kiinnostavia urbaanilegendoja ja väärinymmärryksiä, eikä korjaa virheitään yhtä huomiota herättävällä tavalla. Puutteellinen tai liioitteleva uutisointi luo nopeasti myyttejä, jotka luovat pohjaa moraalipaniikin syntymiselle. Joskus ne jäävät elämään vuosia urbaaneina tarinoina, jotka nousevat jälleen esiin seuraavan moraalipaniikin myötä. (Cohen 1972, 31 – 38.)

Cohenin tutkimissa tapauksissa lehdistö käsitteli moraalipaniikin aihetta, mellakoivaa nuorisoa, kapealla ja yleistä levottomuutta ruokkivalla tavalla. Aiheeseen liittyvistä uutisista tunnuttiin olevan kiinnostuneita vain, jos ne pystyttiin kääntämään vallalla olevaan käsitysmalliin sopivaksi. Vallatonta nuorisoa koskeville jutuille kehittyi oma rakenteellinen konventionsa, joka dominoi kaikkea mediahuomiota. Yksittäisten tapahtumien välille rakennettiin kausaalinen suhde, jossa eri puolilla maata tapahtuva ilkeä ja pahoinpitelyt liitettiin osaksi kuvitteellista, koko maata ravistelevaa jengitoimintaa. Juuri tämä jatkuvuuden ja yhtenäisyyden illuusio muodostui tärkeäksi osaksi myytille yhteiskunnallista järjestystä uhkaavasta jengiväkivallasta. Media alkoi paitsi raportoida tapahtuneita asioita, myös ennustaa tulossa olevan uusia, yhä uhkaavampia tapahtumia. Myös se, kun mitään ei odotuksista huolimatta tapahtunutkaan, käännettiin todisteeksi asioiden

saamasta pahemmasta käänteestä. Kun nuorisjoukkojen mellakkaa hillitsemään saapuneet poliisit eivät kohdanneet yhtään nuorta, media käänsi sen todisteeksi siitä kuinka Britannian järjestystä uhkaavat jengit olivat ovelampia kuin viranomaiset osasivat odottaa. (Cohen 1972, 31 – 40.)

Median osuuden näkeminen moraalipaniikkien synnyssä ja ylläpidossa on siis helpoin havaita kahden Ben-Yehudan ja Gooden mittarin, suhteettomuuden ja yksimielisyyden kautta. Siinä vaiheessa kun media maalaa yksimielisesti kuvaa jostakin ilmiöstä yhteiskunnan perusteita uhkaavana vihollisena, on hyvä syy epäillä käynnissä tai rakenteilla olevan moraalipaniikki. Cohenin huomiot brittilehdistön nuorisoa käsittelevien juttujen rakenteellisesta samankaltaisuudesta ovat yksi hyvä esimerkki journalistisen harkintakyvyn pettämisestä moraalipaniikin aallonharjalla.

On myös mielenkiintoista huomata, kuinka media on aina valmis palaamaan vanhoihin rakenteisiin ja myytteihin niiden totuusarvosta riippumatta. Hyvä esimerkki tästä on nykyään esimerkiksi Britanniassa puheenaiheena oleva rokotustenvastainen liike. Liikkeen modernit juuret ovat NBC:n vuonna 1982 esittämässä kohujutussa, jossa väitettiin rokotusten aiheuttavan joka kymmenelle lapselle pysyviä vammoja. Aiheesta noussut mediahysteria huipentui vuonna 1984 lapsilla annettujen rokotusten jyrkkään vähenemiseen, mikä sai amerikkalaiset terveystoimikot huolestumaan. Vuoden 1986 loppuun mennessä rokotustenvastainen liike oli hiipunut pois näkyvistä ja yli miljoonalla lapsella tehdyt tutkimukset todistivat sen väitteet liioitelluiksi ja suurimmaksi osaksi täysin vääriksi. Silti liikkeen saama huomio loi pohjaa uudelle moraalipaniikille. Kun NBC esitti aiheesta käsittelevän jutun vuonna 1994, sen väitteet olivat täysin samat kuin kaksitoista vuotta aiemmin – vaikka ne oli todistettu vääriksi laajoin tutkimuksin. Silti aiheesta syntyi uusi rokotehysteria, joka noudatti rakenteeltaan täysin vuosikymmen aikaisemmin esillä ollutta moraalipaniikkia. (Glassner 2000, 174-179.)

Suuri yleisö (The Public) on sekä moraalipaniikin kohde että sen katalyytti. Määritelmällisesti suuren yleisön osallistuminen on edellytys ilmiön määrittelemiseksi moraalipaniikiksi. Ilman suuren yleisön huomiota kauhunaiheet hiipuvat nopeasti julkisesti keskustelusta. Suuret ihmisjoukot ovat julkisessa

keskustelussa enemmän vastaanottajan kuin osallistujan roolissa, mutta niiden huomio itsessään legitimoii keskustelunaiheiden tärkeyden. Onnistuneesti luotu moraalipaniikki vaatii pohjaksi olosuhteet, joissa yleisö on valmis hyväksymään aiheen vakavana ja merkityksellisenä. Yleisö kokonaisuutena voi ymmärtää median liioittelevan paniikin aiheita ja sen indikaattoreita. Kyse on symbolismista – median ja muiden toimijoiden esiin nostamat huolenaiheet nähdään merkinä jostain suuremmasta uhasta ja ilmiöstä. Esimerkiksi Cohenin tutkiman jengikohun aikaan sotienaikainen sukupolvi oli huolestunut tavasta, jolla heidän lapsensa kapinoivat vanhempiensa arvoja vastaan. Yhteiskunnallinen ilmapiiri oli sitä kautta otollinen moraalipaniikille nuorten kunnottomuudesta. (Cohen 1972, 40-44, 65-70.)

Yleisön keskuudessa liikkeelle lähtevät urbaanit myytit voivat toimia tehokkaina moraalipaniikkien synnyttäjinä. Ne ovat usein ajan henkeen sopivia, symbolisesti uskottavia ja hyvin sitkeitä kuolemaan pois, päinvastaisista faktoista huolimatta. Hyvä esimerkki tällaisten huhujen elinvoimasta ovat 1960-luvulla Orleansissa levinneet tarinat valkoisesta orjakaupasta. Täysin perättömät huhupuheet väittivät että nuoria naisia huumattiin vaateliikkeissä ja kaapattiin seksiorjiksi Algeriaan. Vielä 1980-luvulla Orleansissa oli vallalla käsitys, ettei naiskaappauslegendaa ”oltu koskaan voitu todistaa vääräksi”. Orleansin naisorjakauppahuhu ei muuttunut moraalipaniikiksi, koska muut osatekijät, lähinnä lehdistö ja poliisi, eivät lähteneet siihen mukaan. Päinvastoin, lehdistö ja poliisi tekivät yhteistyötä tutkien väitteet ja todistaen ne vääriksi. Silti eloon jäi päinvastainen käsitys. Urbanin legendan sitkeys on hyvä esimerkki tavasta, jolla väärät väitteet ja suoranaiset valheet jatkavat kulkuaan päinvastaisista todisteista huolimatta. Ne muodostavat pohjan uusille moraalipaniikeille. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 8 – 11.)

Lainvalvontakoneista (The Law Enforcement) on tärkeä osa moraalipaniikkien syntyä. Käytännössä kaikissa moraalipaniikeissa huumeista noitiin on kyse kuvitellusta tai todellisesta toiminnasta, jonka katsotaan uhkaavan koko yhteiskunnan olemassaoloa. Ratkaisua ja apua poikkeavan, moraalittoman toiminnan poistamiseksi haetaan auktoriteeteista ja valtion väkivaltakoneistosta. Joskus poliisivoimat voivat aloittaa itse moraalipaniikin, yleensä parempien resurssien saamiseksi. Yksi hyvä moraalipaniikin indikaattori on räjähdysmäisesti kasvava julkinen vaatimus

parempien resurssien saamiseksi poliisien käyttöön. Lainvalvojat itse useimmiten lähtevät mukaan moraalipaniikin aallonharjalle. Medialle annetaan lausuntoja, joiden mukaan moraalipaniikin mörkö olisi kyllä torjuttavissa, jos poliisille annettaisiin tarpeeksi resursseja, valtaoikeuksia ja valtuuksia. Usein lainvalvojat pyrkivät käyttämään moraalipaniikkeja painostaakseen poliitikkoja kohti haluamaansa suuntaa – eri mieltä olemisen kun on melkein sama kuin pelonaiheen puolustelu. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 26 – 27.)

Poliitikot ja lainsäätäjät (Politicians and Legislators) ovat aina valmiita lähtemään mukaan nouseviin moraalipaniikkeihin. Suurin osa moraalipaniikeista on poliittisen opportunistin kautta tarkasteltuna sellaisia, joihin osallistuminen on miltei pakollista poliitikon uskottavuuden kannalta. Esimerkiksi huumeisiin tai terrorismiin liittyvissä moraalipaniikeissa yritys taistella nousevaa myrskyä vastaan johtaa vain leimaamiseen ”huumemyönteiseksi” tai terrorismiin liian pehmeästi suhtautuvaksi. Vastustamisen riskit ovat suuret – mutta samaan aikaan äänettömän, yleensä kuvitteellisen vihollisen suuriäänisestä lyömisestä voi ansaita ilmaista näkyvyyttä ja poliittista pääomaa vailla vaaraa. Kaikki moraalipaniikkiin mukaan lähtevät poliitikot eivät tietenkään ole kyynisiä opportunisteja – osa uskoo aidosti kyseessä olevan valtava yhteiskunnallinen uhka. Poliitikot ovat moraalipaniikin osallistujaryhmistä merkittävien, koska heidän sen vallassa tekemällään lainsäädännöllä on usein pitkäkantoisia vaikutuksia. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 27 – 28.)

Joissakin tapauksissa, kuten 1990-luvun Yhdysvaltojen crack-kauhussa, poliitikot ovat aktiivisia kauhun luoja poliittisten tarkoituksien ajamiseksi. Usein nämä poliittisesti rakennetut moraalipaniikit nousevat esiin sopivasti ennen vaaleja tai kun jokin vaikea poliittinen kömmähdys on noussut median uutisaiheeksi. (Glassner 2000, 132 – 134.)

Aktivistiryhmät (Action Groups) syntyvät joko moraalipaniikin päästyä käyntiin tai joissakin tapauksissa osallistuvat aktiivisesti sen luomiseen. Ryhmät vaihtelevat huolestuneiden kansalaisten painostusryhmistä huumeidenvastaisiin järjestöihin. Monet syntyvät spontaanisti huolen kasvaessa yhteiskunnallisessa keskustelussa – usein kyse on kovempien otteiden vaatimisesta yhteiskunnan ulkopuolelle jättäytyviä

pahantekijöitä vastaan. Aktivistiryhmät ovat yhteys suuren yleisön ja median sekä poliitikkojen välillä kumpaankin suuntaan. Usein sillä ei ole merkitystä, mikä suuren yleisön mielipide todella on – riittää, että aktivistiryhmä saa itsensä vaikuttamaan sen edustajalta. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 28.) Osa aktivistiryhmistä kääntää ennen pitkää huolensa moraalipaniikin aiheesta kannattavaksi liiketoiminnaksi. Esimerkiksi amerikkalainen moraalipaniikki lapsiin kohdistuvista kaappauksista sai aikaan miljoonabisneksen erinäköisistä turvalaitteista. (Glassner 2000, 65- 68.)

Moraalipaniikkeja näyttää lopulta leimaavan kaikkien viiden ryhmän toiminta sopusoinnussa yhteistä vihollista vastaan. Kyse on hyvän ja pahan, normaalin ja poikkeavan välisestä symbolisesta kamppailusta, jossa yhteiskunnan arvoja vahvistetaan rituaalisella olkimiehen pahoinpitelyllä. Oleellista tälle yhdistävälle kamppailulle on poikkeavuuden määrittely ja moraalinen tuomitseminen. Koska pelon aiheena oleva kohde on hyvä vihollinen, eri mieltä olevat äänet on helppo mitätöidä pois julkisesta keskustelusta. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 72 – 75.)

3.2 Kauhun kaupittelun motiivit – kolme mallia

Moraalipaniikkien syntymiselle ja etenemiselle on kehittynyt kolme selittävää teoria, jotka pyrkivät määrittämään mistä ihmisryhmästä ja millä motiiveilla moraalipaniikit syntyvät. Mallit eivät ole välttämättä toisensa poissulkevia tai vastakkaisia. On mahdollista – ellei suorastaan todennäköistä – että osa moraalipaniikeista on aktiivisen luomistyön tulosta, siinä missä toisten taustalla on spontaani, aito huoli. Kolmen mallin mukaan moraalipaniikkien taustalla on joko aito ruohonjuuritason huoli, eliitin suunnittelema sosiaalipsykologinen manipulaatio tai moraaliristiretkeläisten mediakaappaus.

Ruohonjuurimalli (The Grassroots Model) argumentoi moraalipaniikkien saavan alkunsa suuresta yleisöstä. Teorian mukaan moraalipaniikit nousevat aitoina huolenaiheina kansan keskuudesta spontaanina reaktiona johonkin ajankohtaiseen tapahtumaan. Ruohonjuurimalli väittää, että vaikka poliitikot ja media lietsoisivat moraalipaniikkia, ne toimivat vain jo nousemassa olevan reaktion katalyyttinä – moraalipaniikille on olemassa tiedostettu tai tiedostamaton tilaus kansan

keskuudessa. Mallin kannattajat myöntävät, että media voi vaikuttaa yhteiskunnalliseen ilmapiiriin tavalla, jolla se uutisoi ympäröivää maailmaa. Heidän mukaansa se ei kuitenkaan voi luoda paniikkeja – täysin samalla tavalla uutisoiduista tapahtumista toinen laukaisee paniikin ja toinen ei. Ero selittyy sillä, kummasta aiheesta suuri yleisö on valmiiksi tarpeeksi huolestunut. (Ben-Yahude & Goode 1994, 127 – 128.)

Ruohonjuurimallin mukaan moraalipaniikit eivät ole niinkään räjähdysmäisiä julkisen huomion varastajia kuin jo pitkään pinnan alla muhineen huolen näyttäviä osoituksia. Niinpä esimerkiksi terrorismikauhun aallonharjalla säädettävät kansalaisten yksityisyyttä rajoittavat lait ovat sellaisia, jotka kansa olisi ollut valmis hyväksymään jo aiemmin, mutta joille moraalipaniikki vasta antaa kunnollisen käyttämismahdollisuuden. Mallin keskellä on ajatus siitä, että moraalipaniikkien huoli yhteiskuntaa uhkaavista voimista on aitoa ja spontaania. Suuri osa kansasta tuntee aitoa huolta tiettyä poikkeavien ihmisten ryhmää kohtaan, joka tuntuu uhkaavan heidän elintapojaan. Osa moraalipaniikeista vaikuttaa selkeästi sellaisilta, joiden selitykseksi ei löydy rationaalisia poliittisia, taloudellisia tai uskonnollisia motiiveja. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 127 – 134.)

Ruohonjuuritason mallin kannattajien mukaan ydinvoimakauhu on paras esimerkki irrationaalisesta, kansan keskuudesta nousevasta pelosta. Ydinvoima on suurimman osan eliiteistä näkökulmasta kannattava vaihtoehto – niin tiedemiehet, teollisuus kuin poliitikot yleensä suhtautuvat siihen positiivisesti. Fossiilisten polttoaineiden parissa toimivia yhtiöitä lukuun ottamatta on käytännössä kaikkien eliitin jäsenten intresseissä edistää ydinvoiman leviämistä. Silti ydinvoima ja säteily ovat olleet erilaisten pelkokampanjoiden keskustassa 70-luvulla lähtien.

Charles Perrow selittää asenne-eroa kutsumalla asiantuntijoiden käyttämää ajattelumallia ”absoluuttiseksi rationaalisuudeksi” sinä missä suuri yleisö käyttää ”sosiaalista rationaalisuutta.” Hän käyttää esimerkkinä autoilun ja lentämisen vaarallisuuden suhdetta. Asiantuntijat määrittävät vaarallisuuden matematiikan ja tilastojen kautta – auto-onnettomuuteen joutuminen on paljon todennäköisempää kuin lentokoneen tippuminen. Silti suurin osa ihmisistä pelkää paljon enemmän

lentämistä kuin autoilua. Tämä vaikuttaa asiantuntijalogiikalla epärationaliselta ja typerältä. Perrowin mukaan suuri yleisö pelkää enemmän asioita, joiden he kokevat olevan oman kontrollinsa ulkopuolella, arvaamattomia, tuntemattomia ja katastrofisia. (Perrow 1984, 324 – 328.)

Lentomatkailu ja varsinkin lento-onnettomuudet sisältyvät näiden normien sisälle. Lentopelkoa ei herätä niinkään mahdollisuus kuolla onnettomuudessa, vaan enemmänkin se kontrolloimaton tapa, jolla kuolema tapahtuisi. Ydinvoima on suurimmalle osalle ihmisistä samanlainen pelottava mörkö kuin lento-onnettomuus. Säteily ja myrkkypäästöt ovat kontrolloimattomia, salakavalialta vihollisia, joita ei voi havaita ja joihin ei voi vaikuttaa. Ajatus näkymättömästä tappajasta, joka surmaa hitaasti turmelemalla tekee säteilystä erittäin voimakkaan ja häiritsevän huolenaiheen. Tämä tuntuu olevan yhteinen tekijä kaikilla suuresta yleisöstä lähtöisin olevilla moraalipaniikeilla – niiden poikkeavat viholliset ovat asioita ja ihmisiä, jotka ovat arvaamattomia ja jokapäiväisen kehyksen ulkopuolisia. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 131 – 134.)

Eliittijohtoinen malli (The Elite-engineered Model) argumentoi moraalipaniikkien olevan poliittisen ja taloudellisen eliitin luomia ilmiöitä. Taustalla olevana motiivina on kyyninen suuren yleisön manipulointi. Haettu tavoite voi olla esimerkiksi vaaleihin tai ihmisten ostopäätöksiin vaikuttaminen, mutta useimmiten kyse on harhautuksesta. Moraalipaniikkien esille nostamat ilmiöt ovat marginaalisia ja tunneperäisiä, joista kiinnostuessaan ihmiset jättävät huomiotta konkreettisesti merkityksellisemmät yhteiskunnalliset muutokset. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 135 – 138.)

Stuart Hallin tutkimukset 1970-luvun Britannian katuryöstöpaniikista ovat eliittijohtoisesta mallin kulmakivi. Hallin mukaan väkivaltarikollisuuden nouseminen julkisen keskustelun ykkösaiheeksi oli taloudellispoliittisen eliitin lamaharhautus. Britannian taloutta vaivasi 70-luvulla lama, mikä sai ”kapitalistisen valtion luopumaan puolueettomuuden harhasta” ja siirtymään avoimesti rikkaiden puolella työväenluokkaa ja keskiluokkaa vastaan. Katuväkivallan liioittelu loi pohjan lain ja järjestyksen kulttuurin vaatimuksille, jotka siirsivät huomion pois epäonnistuneista

talouspoliittisista ratkaisuista. Rikollisuudesta taiottiin köyhyyden syy, ei sen seuraus. (Hall 1978.)

Agenda setting – teoria sopii hyvin yhteen eliittijohtoisen mallin kanssa. Agenda settingin mukaan medialla ei ole kykyä sanella ihmisille, mitä heidän tulisi ajatella. Sen sijaan tiedotusvälineet kykenevät vaikuttamaan siihen mitä aiheita kansa pitää tärkeinä. Niinpä jos media esimerkiksi toittottaa vaaleissa olevan kyse vaikka homoavioliittojen laillistamisesta, siitä myös tulee vaalit ratkaiseva kysymys. Samoin massamedia voi saada ihmiset puhumaan kahvitunnilla huumorikollisuudesta vaikkapa voittoa tekevien yritysten irtisanomisten sijaan. Valta päättää siitä, mikä on tärkeää, on vielä suurempi mahti kuin kyky muokata yleistä mielipidettä. (McCombs & Shaw 1999, 321.)

Stuart Hallin mukaan eliittijohtoisissa moraalipaniikeissa ei ole kyse siitä, ovatko niiden väittämät valideja, ajankohtaisia, vaarallisia tai edes uskottavia. Kyse on sosiaalisen konstruktion mekaniikasta, missä ihmiset saadaan uskomaan heidän ongelmiensa lähtökohdan olevan muualla kuin poliittistaloudellisen eliitin toimissa. Hall ja muut eliittijohtoisen mallin kannattajat korostavat, ettei heidän esittämissään huomioissa ole kyse salaliittoteoriasta. Rikas eliitti ei suoraan kontrolloi moraalipaniikin tärkeintä katalyyttia, mediaa – tiedotusvälineiden oma toimintarakenne vain mahdollistaa niiden manipuloinnin helposti haluttuun suuntaan. Journalismi valikoi lähteensä luotettavuuden hierarkian mukaan, jossa poliittiset ja taloudelliset auktoriteetit ovat etusijalla. Niinpä aidosti riippumatonkin media tulee toistaneeksi uskollisesti auktoriteettien virallista totuutta hallitsevana mallina. Kaikki muut näkemykset käsiteltävistä aiheista esitetään valmiiksi virallisen totuuden haastajina, ei sen kanssa tasapuolisina toimijoina. (Goode & Ben-Yehuda 1994, 137.)

Eliittijohtoiseen malliin kuuluu kiinteästi käsitys siitä, että moraalipaniikkien kampanjoissa moraaliset kysymykset eivät ole motiivi vaan väline. Hyvän, pahan, moraalin ja poikkeavuuden kysymykset ovat tunneperäisiä ja epämääräisiä käsitteitä, joita on miltei mahdoton käsitellä empiirisesti. Niinpä niiden perusteella esitettyjä väittämiä ei myöskään voi todistaa aukottomasti vääriksi. Moderniin journalismiin sisäänrakennettu tasapuolisuuden vaatimus pakottaa median käsittelemään kaikkia

mielipiteitä yhtä valideina vaihtoehtoina. Tällaisessa ilmapiirissä eliitin kannustamat tulkintatavat saavat yliotteen julkisesti mielipiteestä niiden autoritaarisen lisäarvon takia. Tärkeää on, ettei eliitti itse ole kiinnostunut siitä moraalista retoriikasta mitä he harjoittavat. Taustalla olevat intressit ovat paljon konkreettisempia ja yleensä taloudellisia. Eliittijohtoiseen malliin voisi siis sanoa sisältyvän miltei marxilainen käsitys luokkasodasta, jossa moraalipaniikki on vain kapitalistien yksi väline työväenluokan sortamiseksi. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 138.)

Intressiryhmäteoria (Interest-group Theory) on moraalipaniikkeja eniten selittämään käytetty malli. Esimerkiksi Howard Beckerin mukaan erilaiset moralistit ovat kärkkäitä saamaan aikaan kohua, minkä avulla saattaa voimaan haluamansa kaltaisia sääntöjä tai vahvistaakseen olemassa olevien sääntöjen noudattamista yhteiskunnassa. Säännöissä ei ole välttämättä kyse suoraan laeista tai muista virallisista ohjenuorista – ne voivat hyvin olla myös sosiaalisia konventioita ja muita epävirallisia käytösmalleja. (Becker 1963, 147 – 163)

Intressiryhmäteorian mukaan moraalipaniikit ja niitä lähellä olevat ilmiöt ovat lähtöisin keskivaiheilta yhteiskunnallista hierarkiaa, eivät sen huipulta tai pohjalta. Mallin kannattajien tutkimusten mukaan moraalipaniikkien lähteinä ovat ammatilliset yhdistykset, lainvalvojat, toimittajat, uskonnolliset organisaatiot ja aatteelliset liikkeet – eivät yksittäiset kansalaiset tai kasvoton, alaluokkia armottomasti kurissa pitävä eliitti. Näiden keskitason valtaryhmittymien motivoivana voimana ovat niiden omat intressit, jotka voivat olla sattumalta samankaltaisia kuin eliitin tavoitteet tai niille täysin irrelevantteja. Ne eivät ole ainoastaan jonkun ylemmän tahon pelinappuloita, vaan itsessään vaikuttavia yhteiskunnallisia toimijoita. Niinpä esiin nousee kysymys siitä, kuka hyötyy näiden ryhmien toiminnasta ja millä tavoin. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 138 – 139.)

Mallin kannattajilla on yleensä tapana erotella ideologiset ja materiaaliset edut toisistaan, suosien kyynistä näkemystä, jonka mukaan ryhmien motivaatio on yleensä jäljitettävissä rahalliseen hyötyyn. Usein ideologisen ja materialistisen edun erottaminen on vaikeaa. Monien valtaryhmien jäsenet uskovat tai väittävät ajavansa hyvää asiaa. Jos he pääsevät lähemmäksi tavoitteitaan, ryhmä saa väistämättä myös

konkreettisempia etuja – jos ei suoraan taloudellisia resursseja, niin suuremman statuksen suuren yleisön, median ja poliitikkojen silmissä. Sama toimii toisin päin – jos eturyhmä saa haltuunsa yhä enemmän voimavaroja, se johtaa myös sen ajamiin näkemysten vahvistumiseen suuremman panostuksen kautta.

Esimerkiksi 80-luvulla Britanniassa liikkeelle pääsyt moraalipaniikki lasten hyväksikäytöstä oli selvästi sosiaalityöntekijöiden alkuun panema. Ideologisella tasolla tämä nosti ammattiryhmän arvostusta todistamalla, että he tekevät tärkeää työtä ja sai kansan keskustelemaan ”pehmeistä arvoista” Thatcherilaisen kovan politiikan aikana. Toisaalta moraalipaniikista oli saatavissa ammattiryhmälle konkreettisia etuja paremman rahoituksen ja useampien työpaikkojen muodossa. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 139-140.)

Usein eri intressiryhmillä on erilaiset motiivit osallistua yhdessä suurempaan prosessiin moraalipaniikin luomiseksi ja ylläpitämiseksi. Taustalle ei tarvita mielikuvituksellisia salaliittoja – silkka ahneus yhdistettynä poliittiseen opportunistisiin riittävät outojen petikumppanien yhteensaattamiseen.

Hyvä esimerkki tästä on 90-luvulla Yhdysvalloissa vellone silikonipaniikki, jossa väitettiin virheellisesti rintaimplanttien aiheuttavan monimutkaisia terveysongelmia naisille. Amerikkalaiseen tyyliin uhreiksi itseään väittävät naiset alkoivat haastaa implantteja valmistavia yhtiöitä oikeuteen. Silikonipaniikin esitaistelijoiksi nousi kaksi hyvin epäyhteensopivalta vaikuttavaa tahoja – perikonservatiivinen teksasilainen lakimieskaksikko O’Quin ja Laminack sekä joukko demokraattifeministejä. (Glassner 2000, 163-174.)

Julkiseen keskusteluun voimakkaasti vaikuttavat naispoliitikot ja kolumnistit saivat yleisen mielipiteen kääntymään implanttikorvauksia hakevien naisten puolelle. Tieteelliset tutkimukset missä todettiin, ettei esimerkiksi syöpäriskin ja implanttien välillä ollut yhteyttä, leimattiin sovinnistisen korporaatiolääketieteen valheiksi. Tutkijoita syytettiin toisaalta lahjusten ottamisesta implanttitehtailta ja toisaalta vaivoistaan kertovien naisten todistusarvon vähättelystä. Tämä sai suuret valamiehistöt kääntymään oikeusjutuissa uhreiksi itseään väittävien naisten puolelle,

johtaen valtaviin korvaussummiin sekä useiden silikonirintoja valmistaneiden yhtiöiden kaatumiseen. Kaikki huolimatta siitä että kaikki tieteellinen näyttö osoitti syytteiden olevan perättömiä. (Glassner 2000, 163 – 174.)

Barry Glassnerin mukaan silikonipaniikissa konservatiivilakimiehet ”olivat liberaalien palkkasotureita poliittisessa sodassa.” Heidän toiminnassaan oli päällisin puolin kyse moraalisesti huolesta plastiikkakirurgian ja sen seurausten suhteen, mutta päämotiivi oli taloudellinen hyöty. Pelkästään eniten esillä ollut kaksikko O’Quinn ja Lamanack tienasivat silikonijuttujen korvauksilla yli 100 miljoonaa dollaria. Julkiseen mielipiteeseen vaikuttaneet demokraattinaiset taas ajoivat omaa poliittista agendaansa. Yhdysvaltain senaatissa oli käynnissä samaan aikaan poliittinen kamppailu oikeusuudistuksesta, jossa republikaanit pyrkivät asettamaan yhtiöille määrätuille korvauksille ehdottoman ylärajan. (Glassner 2000, 163-174.)

Kannattamalla texasilaisten lakimiesten lietsomaa huolta silikonirinnoista feministivaikuttajat saivat poliittista pääomaa oikeusuudistusta vastustavalle kannalleen. Implanttipaniikilla todistettiin että ainoastaan suurten oikeusjuttujen pelko saisi yhtiöt toimimaan kuluttajien haluamalla tavalla – vaikka sitten kyseessä sattuihin olemaan lääketieteellisesti täysin vääräksi todistettu väittämä. Osalle feministeistä kyse oli myös ideologisesta hyökkäyksestä pahaksi kokemaansa teollisuudenalaa vastaan. Heille silikonirinnat edustivat miesten harjoittamaa seksuaalista alistamista, jossa naisten piti uhrata terveytensä miesten fantasioiden toteuttamiseksi. Kahden valtaryhmittymän kolme eri motiivia kohtasivat luoden moraalipaniikin, jossa media ja muu poliittinen eliitti tyytyivät sivustakatsojien rooliin. (Glassner 2000, 163-174.)

Moraalipaniikkien syntymisen kaikilla kolmella mallilla on omat hyvät puolensa, mutta kukin kärsii yksinään vajavaisuuksista. Eliittijohtoinen malli kärsii ideologisesta painolastista, joka tekee siitä tieteellisessä mielessä epäilyttävän välineen. Se yksinkertaistaa rankasti yhteiskunnan toiminnan marxilaistyylliseksi malliksi, jossa vastakkain ovat tavalliset ihmiset ja heitä päähän potkiva eliitti.

Ruohonjuuritason malli on yksinään naiivi rakennelma, joka jättää huomiotta median ja poliitikkojen roolin moraalipaniikkien syntymisessä. Se sulkee silmänsä siltä järjestäytyneeltä, aktiiviselta toiminnalta, mihin erilaiset intressiryhmät sääntävät moraalipaniikin nousu- ja huippuhetkillä, järjestäen tiedotustilaisuuksia ja pommittaen päättäjiä yhteydenotoilla.

Intressiryhmäteoria eristää keskitason valtaryhmät liian steriileiksi yksiköiksi niitä ympäröivästä yhteiskunnasta, jättäen huomiotta niin eliitin mahdolliset vaikutusyritykset kuin yleisessä mielipiteessä jo valmiina piilevät pelonaiheet. Se jättää ottamatta huomioon mahdollisuuden, että intressiryhmät ovat oikeasti poliittistaloudellisen eliitin bulvaaneja – tai toisaalta julkisen mielipiteen legitiimejä purkautumisaukkoja.

Ruohonjuuritason malli onnistuu selittämään ja todistamaan sen, kuinka laajat ihmisryhmät voivat ajautua epärationaaliseen ryhmäkäytökseen, yhteisen kauhunaiheen vietäväksi. Se kykenee ilmaisemaan selkeästi kuinka paniikit vaativat lauetakseen olemassa olevan kaikupohjan, yhteiskunnallisen jännityksen, mille moraalipaniikki tarjoaa laukeamistavan. Malli ei kuitenkaan kykene selittämään mikä laukaisee moraalipaniikit tai millaisiin mekanismeihin ne perustuvat.

Intressiryhmäteoria kertoo luontevasti siitä, miten erilaisten vaikuttajien intressit voivat kietoutua yhteen muodostaakseen moraalipaniikkia lietsovan rakenteen. Ruohonjuuritason malli ja intressiryhmäteoria yhdessä avaavat oivan näkökulman moraalipaniikkien maailmaan – ensimmäinen selittää mikä mahdollistaa ilmiön ja toinen mikä sen aiheuttaa.

Eliittijohtoinen malli on kolmikosta heikoin – se on kömpelö ja ehdoton sekä liian yksioikoinen, nähden miltei kaiken toiminnan eliitin manipulaationa kansaa kohtaa. Silti myös sillä on joskus paikkansa, koska jotkut moraalipaniikit tuntuvat sopivan selvästi sen muottiin. Esimerkiksi Yhdysvaltojen huume paniikit 70-luvulta lähtien ovat olleet selkeästi keskushallinnon – yleensä suoraan presidentin – tapa manipuloida maan sisäpolitiikkaa ja julkista keskustelua (Glassner 2000, 131 – 134).

Ben-Yehudan ja Gooden mukaan moraalipaniikeissa ”moraali lataa aseensa ja intressit vetävät liipaisimesta.” Moraalinen huoli luo paniikille kontekstin, antaa sille oikeutuksen ja muodostaa sen retoriikan. Vaikutusvaltaisten ryhmien intressit antavat moraalipaniikille sen ajallisen ulottuvuuden – ne selittävät miksi se laukeaa (tai laukaistaan) juuri tiettyyn aikaan. Motiiveina taustalla ovat niin materialistiset kuin ideologiset syyt, jotka usein sotkeutuvat yhteen muodostaen omituisia liittoja erilaisten vaikuttajien kesken. Yleensä suuren yleisön keskuudessa moraalinen huoli joko itse moraalipaniikin aiheesta tai siitä, mitä se symboloi, on aitoa ja pidempiaikaista huolta. Intressiryhmien motiivit ovat paljon maallisemmat. Mediavaikuttajat ja journalistit ovat moraalipaniikkien palkkasotureita, aina valmiina liittymään mukaan uuteen ristiretkeen aiheesta riippumatta – usein jopa silloin, kun moraalipaniikin aiheena on media itse. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 141 – 143.)

3.3 Kollektiivinen huoli, poikkeavuuden taakka

Jotta voisi todella ymmärtää moraalipaniikkien rakennetta, täytyy kyetä ymmärtämään ja tarkastelemaan poikkeavuuden käsitettä. *Poikkeavuus (Deviance)* tarkoittaa sosiologien määrittelemänä käyttäytymistapoja ja toimintoja mitä ympäröivä yhteisö pitää tuomittavina ja väärinä. Arkikielessä poikkeavuus sisältää negatiivisia denotaatioita – se viittaa vääränlaiseen erilaisuuteen, kyvyttömyyteen sopeutua yhteisiin normeihin ja haluun tehdä moraalisesti tuomittavia asioita.

Sosiologisena terminä poikkeavuus ei ole arvolatautunut tai ota kantaa sellaiseksi leimattujen toimintamallien oikeutukseen. Termi viittaa ainoastaan erilaisen käytöksen ja toiminnan herättämään laajaan vastareaktioon, missä ne tuomitaan vääränä ja pahana. Poikkeavuuden syntyminen vaatii määritelmällisesti yleisön – joukon muita ihmisiä, jotka arvioivat ja tuomitsevat moraalisen paheksunnan kohteeksi joutuvan yksilön tai ryhmän toiminnan. Yleisönä voi toimia jopa poikkeava yksilö itse syyllistämällä omaa toimintaansa. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 70-71.)

Poikkeavuus voidaan lajitella karkeasti sosiaaliseen ja tapauskohtaiseen poikkeavuuteen. Sosiaalinen poikkeavuus on yleisesti tuomittua käytöstä – on

todennäköisempää että esimerkiksi alkoholismi tai pedofilia tuomitaan myös alakulttuurien toimesta kuin että ne nähdään hyvinä, kannustettavina toimintamalleina. Sosiaalisessa poikkeavuudessa on kyse yhteiskuntaan syvään juurtuneista arvomalleista, joiden olemassaolon kaikki tiedostavat vaikka eivät hyväksyisi niiden antamaan tuomiota. Tapauskohtainen poikkeavuus jättää huomiotta sosiaalisen poikkeavuuden asettamat normit ja keskittyy ainoastaan yksittäistapauksen luomaan kontekstiin. Kaikki alkoholismiin tai pedofiliaan viittaava käytös ei ole tuomittavaa kaikkialla, kaiken aikaa – tapauskohtaisen poikkeavuuden määrittelyminen vaatii kunkin tilanteen, tapauksen ja yleisön reagoinnin tutkimista omassa kontekstissään. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 70-71.)

Poikkeavuus on määritelmällisesti ominaisuus, joka herättää vihamielisyyttä, syrjintää ja hyljeksintää. Poikkeavuuden tuomittavuus tuo mukanaan oikeutuksen voimakkaille negatiivisille tunteille poikkeaviksi leimattuja yksilöitä kohtaan. Heidät ja heidän toimintansa nähdään halveksittavana ja kaiken puolustelun tuolla puolen olevana pahuutena. Voimakkaat tunneperäiset reaktiot houkuttelevat hyväksymään kyselemättä kaikki negatiiviset stereotypiat ja fantasiat, mitä poikkeaviin henkilöihin liitetään. Mustavalkoiset stereotypiat oikeuttavat yhteiskunnan valtavirran jäsenet osoittamaan moraalisen tuomionsa hyvinkin äärimmäisillä tavoilla. Vihamielisyys poikkeavuutta kohtaan ei ole ainoastaan hyväksyttyä, vaan sitä vaaditaan ja odotetaan yhteiskunnan jäseniltä. Mikään muunlainen käytös leimataan pahuuden puolusteluksi. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 72.)

Poikkeavuuden määritelmät muuttuvat yhdessä muun yhteiskunnallisen ilmapiirin kanssa. On selkeää, että journalismi ja toisaalta viihteellinen media vaikuttavat tähän voimakkaasti. Poikkeavuuden ja moraalipaniikin käsitteet liittyvät toisiinsa läheisesti. Moraalipaniikit voivat luoda uusia poikkeavuuden muotoja. Esimerkiksi huumeidenkäytön tuomittavuus voidaan jäljittää syntyneeksi Yhdysvaltojen ensimmäisistä huumeita käsittelevistä moraalipaniikeista. Toisaalta poikkeavuuden käsitteen muuttuminen mahdollistaa moraalipaniikin sellaisista aiheista, jotka vielä joitain vuosikymmeniä aiemmin olivat osa yhteiskunnan valtavirtaa. Esimerkiksi Britanniassa 1990-luvulla velloneen moraalipaniikki lapsiin kohdistuvasta

perheväkivallasta olisi tuntunut 1940-luvulla absurdilta. Lasten pahoinpitely oli vielä 40-luvulla vain yksi osa normaalia kurinpitoa. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 72–73.)

Poikkeavuuden terminologian ongelmana on sen osittain sosiaaliseen relativismiin lepäävä pohja. Konservatiivinen kritiikki argumentoi sosiologiassa paljon viljellyn relativismin poistavan pohjan kaikelta moraaliselta arvioinnilta. Argumentti kiteytyy väitteeseen, jonka mukaan poikkeavuuden ajasta ja paikasta riippuvainen ymmärtäminen kannustaa olemaan arvostelematta rasismia, seksismiä ja natsismia. Tämä kritiikki jättää täysin huomiotta sen, ettei poikkeavuus käsitteenä ota millään tavalla kantaa siihen liittyvän moraalisen tuomitsevaisuuden oikeutukseen. Kyse on yhdestä välineestä, jonka kautta pyritään avaamaan yhteiskunnallisiin ilmiöihin sisältyviä sosiaalisia mekanismeja. Absoluuttista moralismia kannattavat puheenvuorot ovat osa moraalipaniikkien syntymekanismia. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 73)

Poikkeavuuden ymmärtäminen suhteellisena yhteiskunnallisesti rakennettuna ilmiönä avaa tien moraalipaniikkien analysoinnille. Tietynlaisen käytöksen tuomitseminen poikkeavana ei ole väistämätöntä, vaan syntyy ympäröivän yhteiskunnan rakenteista. Toisaalta taustalla voi olla moraalialta aktiivisesti määrittelemään pyrkivän koneiston toiminta. Tällöin myöskään moraalipaniikeissa ilmi käyvän huolen ei tarvitse olla todellisuuden ankkuroitua – kyse voi olla päällisin puolin irrationaalisesta ilmiöstä, joka heijastaa muita yhteiskunnallisia ongelmia. On selkeää näyttöä siitä, että ihmisyyteen jäsenet voivat osoittaa valtavaa vihamielisyyttä marginaalisia ihmisryhmiä kohtaan ja olla samaan aikaan reagoimatta heitä suoraan uhkaaviin suurempiin ongelmiin. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 74.)

Poikkeavuus on yhtä aikaa moraalipaniikkien syy, seuraus ja väline. Joissakin moraalipaniikeissa näyttää päällepäin siltä, että niissä esitettävä vihollinen on täysin uusi keksintö. Tämä on kuitenkin illuusio.

Poikkeavuuden kategorioissa pyörivät yhä uudestaan samat stereotypiat, jotka vain tilaisuuden tullen päivitetään uudempaan versioon. Kyse on yhteiskunnallisesta

transferenssista. Vanhojen mörköjen tutut ominaisuudet siirretään uusien huolenaiheiden kannettaviksi. Esimerkiksi 80-luvun AIDS-paniikeissa homoseksuaalit saivat yleen taudinlevittäjän viitan. Mielikuva tarttui parhaiten niihin yhteisöihin, joilla oli taustallaan rasistinen historia. Homoseksuaaleihin kierrätettiin vanha rutonlevittäjän myytti, joka oli aiemmin ollut juutalaisten, intiaanien ja tummaihoisten kannettavana. Vanhat väitteet ja syytökset kaivettiin esiin historian romukopasta, niistä pudisteltiin pölyt pois ja sen jälkeen sovellettiin niille sopivaan yhteiskunnalliseen ryhmään. Näin poikkeavuus liittyy oleellisesti hyvän vihollisen käsitteeseen. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 75.)

3. 4 Brittiläisen ja suomalaisen lehdistön erot

Koska tutkimukseni käsittelee vertailevasti median reagointia samankaltaisiin tapauksiin Britanniassa ja Suomessa, on aiheellista ottaa lyhyesti esiin suomalaisen ja brittiläisen lehdistön rakenteelliset erot.

Tabloideja paljon tutkinut Colin Sparks jakaa päivälehdet karkeasti viiteen kategoriaan. Nämä kategoriat ovat vakava, puolivakava, vakava-populaari, tabloidi ja supermarket-tabloidi. Vakavat lehdet ovat harvinaisia – niiksi lasketaan päivälehdet, joissa ei ole viihdeutisia juuri ollenkaan. Tällaisia ovat esimerkiksi Financial Times ja Wall Street Journal. Puolivakavat lehdet keskittyvät koviin uutisiin, mutta käsittelevät jonkin verran pehmeitä uutisia ja huomioivat visuaalisen suunnittelun vakavia lehtiä paremmin. Brittiesimerkkejä ovat Times ja Guardian. Vakava-populaarit lehdet muodostavat ison osan brittiläisistä tabloideista. Ne käsittelevät politiikkaa ja ajankohtaisia tapahtumia viihteellisesti muun materiaalin ohessa. Esimerkkejä ovat Daily Mail ja Daily Express. Tabloidit ovat viihteeseen keskittyviä lehtiä, jotka keskittyvät lähinnä viihdeutisiin ja julkkisiin. Ne eroavat supermarkettabloideista lähinnä aihevalinnoiltaan – supermarkettabloidit kertovat avaruusolennoista ja raskaana olevista miehistä, siinä missä ”tavalliset” tabloidit julkkisten rakkauselämästä. (Sparks 2000, 13-16.)

Suomalaiset päivälehdet sijoittuvat luokituksessa lähinnä puolivakaviin. Kaikissa päivälehdissä on yhä kasvavassa määrin pehmeitä uutisia sekä viihdeartikkeleita.

Iltta-Sanomat ja Iltalehti sijoittuvat vakavien-populaarien akselille. Niiden varsinainen uutismateriaali on paljon näyttävämmän ja isommalla sivumäärällä esillä kuin brittiläisissä tabloideissa. Tabloidiluokituksen lehtiä edustavat lähinnä viikoittain ilmestyvät juorulehdet. Varsinaisia supermarkettabloideja Suomesta ei löydy lainkaan. (Kivioja 2008, 14-16.)

Suomalaisen lehdistön kiltteys verrattuna brittiläiseen tabloidikulttuuriin ei kuitenkaan riitä selitykseksi eroille Britannian ja Suomen metrosurmien käsittelyissä. Britannian metrosurmaa ei juuri käsitelty Sparksin luokittelun mukaisissa tabloideissa, vaan pikemminkin vakavissa-populaareissa iltapäivälehdissä. Esimerkiksi suomalaisia iltapäivälehtiä paljon muistuttava Daily Mail kirjoitti erityisen paljon tapauksesta. Näin ollen lehtikenttien eroista huolimatta moraalipaniikin syntymiselle oleellinen mediahuomio keskittyi samankaltaisiin viestimiin ja on siten pitkälle vertailukelpoista. (Neal 1998.)

4. MUSTAN HIRVIÖN KASVOT

Jonathan Zito oli nuori brittimuusikko, jonka nimi ja kasvot nousivat otsikoihin 17. joulukuuta 1992 Britanniassa. Zito oli odottelemassa metroa keskellä Lontoon iltapäiväruuhkaa veljensä kanssa, kun tuntematon mies kävi hänen kimppuunsa. Christopher Clunis, avohoidossa oleva skitsofreenikko, puukotti Jonathan Zitoa useita kertoja kasvoihin. Hyökkääjä nousi saapuneeseen metrojunaan ja istui siellä yhä poliisin saapuessa hakemaan häntä. Jonathan Zito julistettiin kuolleeksi sairaalassa. Finsbury Parkin metroaseman surma nousi ikoniseksi tapahtumaksi, jota siteerattiin laajasti 1990-luvun Britanniassa käydyssä mielenterveyshuoltokeskustelussa. Avohoidossa olevista mielisairaista tuli mörkö, joka tuntui uhkaavan tavallisten ihmisen elämää ja terveyttä. Asiaa ei auttanut että mukaan tuotiin rasistisia alaviitteitä – Christopher Clunis oli pitkä, voimakasrakenteinen musta mies, jonka kuvaukset tuntuivat muistuttavan kolonialistisen ajan peloista. (Neal 1998, 1.1.)

Ensireaktio Jonathan Ziton kuolemaan oli hillitty. Laatulehdet reagoivat tapahtumaan vain pienillä uutisilla ja tabloideille kyseessä oli vain yksi verenvuodatus muiden joukossa. Joulukuun aikana itse surma jäi varsin vähälle huomiolle. Laukaisevaksi tekijäksi nousi kuukausia Ziton kuoleman jälkeen kaksi asiaa – surmansa saaneen miehen leski Jayne Zito ja jälki-Thatcherilaisen Britannian liberaalin mielenterveyshuollon kohtaama julkinen kritiikki. Kohu huipentui moraalipaniikiksi alkukesällä 1993. Tabloidit tarttuivat mielellään Jayne Zitoon ikonina, jonka kautta rakentaa kauhutarinaa viattomia ihmisiä kaduilla vaanivista mielipuolista. (Neal 1998.)

Rouva Zito oli ”viehättävä ja sanavalmis nuori valkoinen nainen”, josta rakennettiin mustan ja mielipuolisen Clunisin vastakohta. Metrosurmaa käsittelevien juttujen visuaalinen maailmaa muuttui asetteluksi, jossa kuvattiin vastakkain hauras Jayne Zito ja häntä toisesta kuvasta uhkaavasti tuijottava Clunis. Julkisessa keskustelussa vallitsevaksi käsitykseksi nousi, että suuri osa mielisairaista on väkivaltaisia ja vaarallisia ympäristölleen. Siten mielenterveyspalveluiden harjoittama avohoitopoliittika oli hengenvaarallista terveille ihmisille. Mustan Clunisin

ikonisointi hulluuteen ja väkivaltaisuuteen käytti salakavalasti hyväksi rassistisia arkkityyppejä väkivaltaisista ja arvaamattomista mustista. (Neal 1998, 3.1 – 4.7.)

Jayne Zito nousi mielenterveyspolitiikan muutosta vaativan kansanliikkeen keulakuvaksi, joka sai osakseen paljon positiivista mediajulkisuutta. Niin tabloidit kuin laatulehdet toistivat liikkeen väitteet sellaisinaan, puuttumatta epätosiin väitteisiin mielenterveyspotilaiden väkivaltaisuuden yleisyydestä. Alkuvuonna 1993 julkaistut tutkimustulokset mielisairaiden yleisestä vaarattomuudesta – suurin osa oli vaarallisia enintään itseään kohtaan – jätettiin käytännössä täysin uutisoimatta. Varsinkin skitsofrenia sai ylleen väkivallan ja murhanhimon leiman. (Neal 1998.)

Lehdistö korosti Christopher Clunisia koskevissa artikkeleissa sitä, kuinka ”Finsbury Parkin mielipuoli” oli ”vapaalla jalalla kulkeva tappaja” ja ”murhanhimoinen aikapommi”, joka olisi pitänyt ”sulkea lukkojen taakse” jo kauan ennen Finsbury Parkin metroaseman veritekoa. Clunisin skitsofrenian ja väkivaltaisuuden välille vedettiin suora syyn ja seurauksen suhde, jossa jätettiin huomiotta hänen pitkään jatkunut huumeidenkäyttönsä. Cluniksessa yhdistyi kätevästi useita poikkeavuuden muotoja – tabloidien vaalima mielikuva puskissa vaanivasta mustasta raiskaajasta ja tappajasta yhdistyi vaarallisen mielipuolen populaariin imagoon. Rotukysymystä ei nimetty avoimesti – juttuja kaduilla vaanivista vaaroista vain kuvitettiin Clunisin kasvokuvilla siihen vihjaavien otsikoiden kera. (Neal 1998, 3.1 – 4.1.)

Brittamediassa esille noussut pääkysymys muuttui kysymykseksi vapaudesta ja kontrollista. Jayne Zitoa, Finsbury Parkin veritekoa ja Christopher Clunisin saamaa hoitoa koskevat jutut kääntyivät yhä enemmän käsittelemään sitä, miksi Clunisin oli sallittu olla vapaalla jalalla. Esimerkiksi Daily Mail uhraisi Clunisin oikeudenkäynnille kokonaisen sivun ja otsikoi 29.6.1993 ilmestyneen numeronsa ”Miksi hänet päästettiin vapaaksi tappamaan mieheni?”, suurta Jayne Ziton kuvaa esiin tuoden. Taustalla häämötti Clunisin uhkaava, musta hahmo. Jutussa korostettiin sitä, kuinka ”psykoottinen veitsimies saadaan lopultakin lukkojen taakse”, antaen siis ymmärtää että Clunisin paikka olisi ollut alun alkaen vankilassa tai mielisairaalan suljetulla osastolla. Median ilmaisutapojen mukaan Clunis oli jo ennen Finsbury Parkin metroaseman tapahtumia ”vapaana vaeltava tappaja”. Koska hän oli

mielisairas, hän oli julkinen vihollinen jo ennen kuin kohotti veitsen surmaniskuihin. (Neal 1998, 4.1 – 4.7.)

4.1 Psykon paluu – mielisairaat yhteiskunnan vihollisina

Median reagointi mielisairaisiin ja Clunisin tapaukseen ei ollut mitenkään uutta tai erikoista. Britanniassa mielisairaiden julkiselle turvallisuudelle tuomasta huolesta puhuttiin laajasti jo 1900-luvun alussa, jolloin eugeniikan kannattajat pelottelivat mielisairaiden tuhoavan yhteiskunnan sisältä päin. Toisaalta välillä vireillä oli myös huolta siitä, kuinka potilaita kohdeltiin mielisairaaloissa. 1970-luvulla villit, osittain todellisuuspohjaiset tarinat mielisairaiden potilaiden huonosta kohtelusta ja sairaaloiden väärinkäytöksistä käänsivät julkisen mielipiteen suljettua hoitoa vastaan. Heiluriliike kääntyi taas toiseen suuntaan Christopher Clunisin ja muiden samankaltaisten tapauksien myötä. Avohoito alettiin kokea uhaksi julkiselle turvallisuudelle – median maalaama kuva vailla valvontaa ympäriinsä juoksevista vaarallisista mielipuolista oli selkeästi osa monien uutisten kehystarinaa. (Paterson & Stark 2001, 259.)

Britannian julkinen keskustelu oli käsitelty pitkin 1990-lukua katuväkivaltaa ja sen yleistymistä. Mediassa esitettiin jatkuvasti käsityksiä siitä, kuinka väkivaltaiset katurikokset olivat yhä yleisempiä ja kohdistuivat satunnaisiin ohikulkijoihin. Mediahuomio näkyi suoraan suuren yleisön kasvavana huolena katuväkivaltaa ja rikollisuutta kohtaan. Tutkimusten mukaan samalla ajanjaksolla pelko rikoksen uhriksi joutumisesta kasvoi huomattavasti. Pelon ilmapiirin vahvistuminen johti lisääntyvään kontrollin vaatimukseen kaikkialla julkisessa elämässä. Väkivaltarikollisuuden ikoniksi nousi sivukujalla vaaniva nuori musta mies. Toinen julkisen ahdistuksen lähde oli käsitys kaupunkeihin vyöryvästä kodittomien aallosta. Siihen yhdistyi mielikuva siitä, kuinka mielisairaalat heittivät potilaitaan asumaan kadulle. Väkivaltaisen mustan ryöstäjän kuva sulautui yhteen kodittoman mielisairaahan kanssa. Samalla mielisairauden ja väkivallan yhdistelmä oli yhdistynyt

pelottavaksi poikkeavuuden muodoksi suuren yleisön tietoisuudessa. Areena oli valmis moraalipaniikille. (Paterson & Stark 2001, 259.)

Jonathan Ziton traaginen kuolema Finsbury Parkin metroasemalla oli kipinä, joka sopivasti lämmiteltyinä sytytti valmiiksi rakennetun ruutitynnyrin. Ziton surmaajasta, Christopher Clunista, tuli mustan hulluuden hirvittävä symboli. Tällaisessa ympäristössä aiemmin erilliset pelot ja uskomukset yhdistyivät muodostaen konvergenssin, jossa rodun, sukupuolen, mielenterveyden ja julkisen turvallisuuden huolenaiheet sekoittuivat. Hall ym. (1978, 223) määrittelevät konvergenssin tapahtumaketjuksi, missä kaksi tai useampaa ilmiötä yhdistetään toisiinsa julkisen keskustelun kontekstissa. Clunisin tapauksessa konvergenssin tulos oli mielisairaiden harjoittaman katuväkivallan nouseminen liioitelluksi huolenaiheeksi.

Brittimedian esitystapa väkivaltarikoksissa, missä tekijä oli mielisairas henkilö, oli jo pitkään korostanut väkivaltaisuuksien ja mielisairausten yhteyttä (Rose 1998). Niinpä katuväkivallan möröksi ja syntipukiksi eivät muodostuneet ainoastaan itse mielisairaajat, vaan myös Britannian mielenterveysjärjestelmästä vastuussa olevat toimijat. Crepaz-Keay (1996, 38) toteaa väkivaltaisia mielisairaita käsittelevän uutisoinnin käyttäneen jatkuvasti ilmaisia, joissa syytettiin epäsuorasti avoheitopoliittikkaa väkivaltaisten mielipuoleton vapaalle jalalle päästämisestä. Christopher Clunis, Finsbury Parkin veitsimies, oli siis näyttämölle astuessaan saanut itselleen valmiin roolin. Tarina kaduilla vaanivasta murhanhimoisesta avoheitopotilaasta oli jo rakennettu valmiiksi mediassa. Sille vaadittiin enää vain päähenkilö. (Paterson & Stark 2001, 260.)

Median vaikutusvalta mielisairaudesta syntyvään julkiseen kuvaan on tiedetty 1960-luvulta, jolloin huoli mielisairausten yhdistämisestä väkivaltaan nousi tutkimuksen kohteeksi ensimmäisen kerran. Britanniassa 1990-luvulla tehtyjen tutkimusten mukaan 40 % väestöstä piti skitsofreenikoita väkivaltaisina. He nimesivät ensisijaiseksi tietolähteekseen journalismin. Applebyn ja Wessleyn (1988) tutkimus suuren yleisön asenteista ennen ja jälkeen huomiota herättäneiden väkivaltatapausten sai selville, että mielisairaiden vaarallisuuteen uskovien määrä nousi huomattavasti

mediahuomion myötä. Pelko laski takaisin entiselle tasolle noin puolen vuoden kuluttua. (Paterson & Stark 2001.)

Paterson ja Stark huomauttavat, että on vaikea määrittää, johtuuko ihmisten kasvanut huoli mielisairaista suoraan journalismista tai moraalipaniikeista. Tutkimuksia on suhteellisen vähän, joten on mahdollista, että huolen lisääntyminen johtuu muista tekijöistä. Esimerkiksi suosittujen elokuvien ja televisiosarjojen on todettu vaikuttavan fiktiivisillä tarinoillaan siihen, minkä ihmiset uskovat heitä uhkaavan. (Paterson & Stark 2001, 260-261.)

4.2 Erään moraalipaniikin ruumiinavaus

On vaikeaa ja jopa vaarallista etsiä monimutkaisille ilmiöille yksinkertaisia selityksiä. Liika yksinkertaistaminen johtaa helposti ilmiön vähättelyyn tai tuloksena olevan analyysin virheellisyyteen. Tämä tekee moraalipaniikkien laukaisijoiden etsimisestä hankalaa. Pyrin tässä luvussa jäsentämään britannialaisen moraalipaniikin aiemmin esittelemieni työkalujen kehikkoon. Toisin sanoen etsin aiheesta kirjoitetuista tutkimuksista merkkejä Ben-Yehudan ja Gooden esittämistä moraalipaniikin viidestä tunnuspiirteestä (Ben-Yehuda & Goode 1994, 33 – 41). Samalla sovellan aiemmin esittelemääni Stanley Cohenin (1972.) listaa moraalipaniikkien toimijoista, yrittäen tunnistaa mitkä niistä olivat mukana Ziton tapauksessa.

Huoli ilmeni Britannian moraalipaniikissa julkisen mielipiteen jyrkkänä kiristymisenä. Mediassa esitettiin uhkakuvia mielisairaiden terveille aiheuttamista vaaroista. Uhkakuvat olivat läsnä sekä journalistisissa sisällöissä että yleisönosastokirjoituksissa. Toisaalta poliitikot ja mielenterveystyön ammattilaiset olivat huolissaan myös mielisairaiden omista kohtaloista. Avohoidon pelättiin vaarantavan potilasturvallisuuden ja johtavan tilanteeseen, jossa mielisairaot ovat vaaraksi sekä itselleen että muille. Toisin sanoen huoli oli kaksisuuntaista, mutta teemoiltaan kiinteästi yhteen liittyntä.

Vihamielisyys on nähtävissä tapahtumasarjaa uutisoivassa lehdistössä, yleisön reaktiossa ja populististen poliitikkojen retoriikassa. Ziton kuolemasta alkaneessa moraalipaniikissa mielisairaat maalattiin uhkaksi koko yhteiskunnalle. Vihamielisyys ilmeni vaatimuksena saada heidät kaikki ”lukkojen taakse kaduilta väijymästä.” Hyvänä esimerkkinä tästä on tapa, jolla Clunis maalattiin murhanhimoiseksi mielipuoleksi. Käytetyssä kielessä puhuttiin siitä, kuinka ”Clunis saatiin vihdoinkin lukkojen taakse” – antaen ymmärtää hänen olleen hengessään murhaaja jo ennen ensimmäistä veitseniskua.

Yksimielisyys ilmeni tapauksen saamassa yksipuolisessa julkisuudessa. Britannian mielenterveysjärjestelmän tilaa puolustamaan pyrkineet tahot eivät juuri saaneet ääntänsä kuuluville. Moraalipaniikin suurimpana käyttövoimana oli kysymys siitä, miksi Christopher Clunis oli alkuaan saanut olla vapaalla jalalla. Kaikki julkisuudessa esiin päässeet puheenvuorot olivat samaa mieltä – nuori skitsofreenikko olisi kuulunut alusta asti hoitoon. Ainoastaan ehdotukset siitä, kuinka asia tulisi korjata, vaihtelivat.

Suhteettomuus on luultavasti moraalipaniikin piirteistä tärkein määrittävä tekijä. Yksittäistapauksesta luodaan yleistys, jonka kautta massamedia ja suuri yleisö kiinnostuvat tapauksesta. Britannian moraalipaniikin tapauksessa suhteettomuus on helppo löytää laajasti levitetystä käsityksistä mielisairaiden väkivaltaisuudesta. Moraalipaniikin aikana julkaistu tutkimus mielisairaiden suhteellisesti vähäisestä väkivaltarikollisuudesta jätettiin massamediassa käytännössä kokonaan huomiotta.

Ailahtelevaisuus on helposti löydettävissä Britannian moraalipaniikin aikalinjasta. Itse surma ei herättänyt lehdistössä juuri huomiota, mutta oikeudenkäynnin ympärillä julkinen keskustelu paisui yli äyräidensä. Kaiken kaikkiaan julkinen keskustelu aiheesta kesti vain muutamia kuukausia. Moraalipaniikin aikana alulle pantu hallituksen selvitysryhmä julkisti myöhemmin tuloksensa miltei kokonaan ilman mediahuomiota.

Lehdistö osallistui selvästi Finsbury Parkin veitsimiehen legendan rakentamiseen. Brittiläinen lehdistö rakensi jopa taittoratkaisuilla Clunisista mustaa peikkaa, joka

uhkasi viattomien valkoisten rauhallista arkea. Uutisoinnissa nousi esiin myös vanhoja urbaanilegendoja, jotka yhdistettiin Clunisin tapaukseen. Niinpä lehdistön rooli tässä nimenomaisessa moraalipaniikissa oli kuin suoraan Stanley Cohenin kirjoitusten sivuilta.

Suuri yleisö osallistui moraalipaniikkiin yleisönosastokirjoitusten ja poliitikoille esitettyjen vaatimusten kautta. Kansalaisten aktiivisuuden herääminen vaati ensin muiden toimijoiden alkusysäyksen, mutta suuren yleisön palaute sai aikaan liikettä lainsäätäjissä. Tämä sai mm. Britannian hallituksen perustamaan selvitysryhmän, jonka tehtävänä oli tutkia avohoidon tila maassa ja kehittää sille turvallisempia vaihtoehtoja.

Lainvalvontakoneisto ei ollut Ziton tapauksessa kovin aktiivinen moraalipaniikin rakentaja. Viranomaiset antoivat tapauksesta lausuntoja ja lähinnä reagoivat yleisön vaatimuksiin. *Poliitikot ja lainsäätäjät* olivat mukana aktiivisemmin, lähinnä opposition käyttäessä aihetta hyväkseen hallituksen terveystalouden moittimisessa.

Aktivistiryhmät olivat kiistattomasti Ziton tapauksen alkuun laittanut tekijä. Ziton leski esiintyi näyttävästi mediassa, vaatien muutosta mielenterveyshuoltopolitiikkaan. Jayne Zito muuttui kuolleen miehensä puolestapuhujaksi, marttyyrimaiseksi hahmoksi, joka tragedian keinoin vetosi suuren yleisön tunteisiin. Ilman hänen saamaansa aktiivista osaa mediassa Finsbury Parkin murhenäytelmä olisi ehkä hiipunut unholaan ilman sen kummempaa huomiota. Jayne Zitossa yhdistyi monta mediaa viehättävää tekijää – hän oli viehättävä, sujuvasanainen, intohimoinen ja käytti provosoivaa kieltä.

Ziton tapauksesta tehtyjä artikkeleita lukemalla on mahdollista hahmottaa karkea kuva Britannian moraalipaniikin etenemisestä. Tärkeimmäksi tekijäksi hahmottuu Christopher Clunisin uhrin leski Jayne Zito. Hän ottaa median haltuunsa aggressiivisella retoriikalla ja sujuvalla esiintymisellä. Jayne Ziton ja Christopher Clunisin välisestä visuaalisesti kontrastista – huoliteltu valkoinen nainen ja epäsiisti musta mies – rakentuu useita lööppejä ja etusivuja. Nealin mukaan Jayne Zito oli

moraalipaniikin oleellinen katalyytti, jota ilman sitä ei luultavasti olisi noussut lainkaan (Neal 1998, 3.1 – 4.7).

Pitää kuitenkin muistaa, etteivät moraalipaniikit ole tyhjästä nousevia ilmiöitä. Niiden taustalla on yhteiskunnallinen paine, jonka purkautuminen ottaa moraalipaniikin muodon. Jonathan Ziton kuolemasta muotoutui sopiva kaava, jonka kautta olemassa oleva huoli mielisairaiden asemasta Britanniassa pääsi purkautumaan. Ilman Finsbury Parkin tapahtumia ja Jayne Ziton myöhempää aktiivista roolia paineet olisivat ehkä purkautuneet jonkun muun tapahtuman kautta.

5. KIRVESMIES ISKEE HELSINGISSÄ

21. huhtikuuta 2004 Helsingin metrossa tapahtui silmitön veriteko. Metromatkustaja kävi nuoren miehen kimppuun ja löi tätä kirveellä kolme kertaa päähän. Uhri menehtyi myöhemmin sairaalassa. Hyökkääjä valitsi uhrinsa sattumalta ja toimi kuulemiensa äänien käskemänä. Hän ei tehnyt pidätettäessä vastarintaa. Kävi ilmi, että tekijä oli avohoitoon määrätty skitsofreenikko. Määrättyjen lääkkeiden sijaan hän oli ”lääkinnyt” itseään amfetamiinilla. Syys-lokakuussa metrosurmaajan oikeudenkäynti nosti tapauksen jälleen otsikoihin. Lehdissä esiteltiin tekijän harhaisia kuvitelmia – hän sanoi syyksi surmateolle Suomen valtion hänen päähänsä asentaman kauko-ohjaimen.

Käyn tässä luvussa läpi metrosurman uutisointia Helsingin Sanomissa, Iltalehdessä ja Ilta-Sanomissa. Lehdet on valittu niiden valtakunnallisen levikin takia. Tarkastelujakso alkaa metrosurman tapahtumapäivästä 21.4.2004 ja jatkuu vuoden loppuun saakka. Käytännössä mediahuomio jakaantuu kahteen jaksoon. Ensimmäinen sisältää tapahtuman uutisoinnin ja jälkipuinnin huhti-toukokuussa. Toinen alkaa tekijän oikeudenkäynnin myötä syyskuussa ja jatkuu noin kuukauden. Pääpiirteissään mediasykli oli siis samanlainen kuin Jonathan Ziton tapauksessa.

Pyrin löytämään lehdistä Cohenin sekä Gooden ja Ben-Yehudan listaamat moraalipaniikkien toimijat ja tunnuspiirteet. Tätä kehikkoa soveltamalla yritän löytää mitkä moraalipaniikkien elementeistä jäivät puuttumaan metrosurmaa seuranneesta uutisoinnista. Mikäli kaikki Cohen toimijat sekä Gooden ja Ben-Yehudan tunnuspiirteet löytyvätkin metrosurman käsittelystä, lienee ilmeistä etteivät nämä kaksi selitysmallia kykene määrittelemään aukottomasti moraalipaniikkien syntymekanismia. Alkuoletukseni on että jokin piirteistä jää puuttumaan.

5.1 Yleiskuva

Helsingin Sanomat kertoi 21. huhtikuuta mielisairaana miehen lyöneen toista matkustajaa kirveellä päähän (HS 22.4.2004). Uutiskomentissa todettiin, että

tämänkaltaista tekoa saattoi miltei odottaa mielenterveystoimen säästöjen takia (HS 22.4.2004). Iltalehti ja Ilta-Sanomat nostivat tapahtuman lööppeihin käyttäen pientä taiteellista vapautta. Ilta-Sanomien lööpin mukaan ”Metrossa syntyi silmitön paniikki!” (I-S 22.4.2004). Pääjutussa korostettiin miten ”kuka tahansa olisi voinut olla uhri”. Hauskana yksityiskohtana Iltalehden lööppi julisti ”sankaripoliisin” taltuttaneen ”kirvesriehujan” väkivalloin (IL 22.4.2004). Kaikkien muiden lähteiden mukaan surmaaja pyysi itse kutsumaan poliisin ja odotti rauhallisena pidätystä, vastarintaa tekemättä.

Seuraavien päivien jutut kartoittivat kuvaa tekijästä mielisairaana pikkurikollisena ja seurasivat uhrin ”kamppailua elämästään.” Samalla esimerkiksi Helsingin Sanomissa kirjoitettiin metrovaunujen kameravalvonnan tarpeellisuudesta (HS 23.4.2004). Iltalehdessä tapaus yhdistettiin muihin ”järjettömäksi kuvailtuihin veritekoihin”, joiden yhteiseksi tekijäksi vihjattiin mielisairautta (IL 22.4.2004). Helsingin Sanomissa taas ilmestyi juttu, jossa taustoitettiin mielisairaiden olevan harvoin vaaraksi muille kuin itselleen (24.4.2004).

Tekijän mielisairaus säilyi lehtijuttujen hallitsevana teemana. Myös yleisönosastoilla otettiin asiaan kantaa. Esimerkiksi Ilta-Sanomien kommenttipalstalla oltiin huolissaan mielenterveyspotilaiden hoitoon pääsystä ja heidän muille kansalaisille aiheuttamastaan vaarasta (I-S 23.4.2004). Lehtien tapahtumalle antama huomio lopahti hyökkäyksen uhrin kuoleman myötä huhtikuun lopussa (esim. HS 29.4.2004). Tapaus unohtui muutamia toukokuusia yleisönosastokirjoituksia lukuun ottamatta.

Metrosurma palasi otsikoihin syyskuussa kun tapausta alettiin käsitellä Helsingin käräjäoikeudessa. Tapauksen yksityiskohdat tuotiin uudestaan esiin muistelunomaisesti (HS 7.9.2004). Surmaajan perustelut tuotiin esiin yksityiskohtaisesti. Sekä Helsingin Sanomat että Ilta-Sanomat toistelivat kirvesmiehen selityksiä, joiden mukaan hänen ”lihaksiaan ohjasi Suomen valtion hänen päähänsä asentama siru”(HS 7.9.2004, IS 7.9.2004). Tekijän mielenterveys tai pikemminkin sen puuttuminen kulki läpi uutisoinnin sen kaikkein vahvimpana teemana. Tapaus katsoi mediasta oikeudenkäynnin myötä miltei kokonaan. Osittain tähän saattoi vaikuttaa Bodom-järven murhien uuden käsittelyn nouseminen

iltapäivälehdistön uudeksi ykkösaiheeksi. Toisaalta myös monet moraalipaniikkien aktiivisista tekijöistä jäivät puuttumaan. Käsittelen yksittäiset piirteet ja aktiiviset osapuolet yksi kerrallaan.

5.2 Huoli

Journalistien ja suuren yleisön huoli ilmeni sekä heti metrosurman jälkeen että monissa myöhemmin sitä seuranneissa kirjoituksissa. Heti surman jälkeen HS:n artikkeli huomautti kuinka ”tekoa voi kauhistella, mutta ei ihmetellä” (HS 22.4.2004). Jutussa syy surmasta sysättiin mielenterveyshuollon rahoituksesta päättävien potilaiden harteille. Kirjoittajan mukaan ”mielenterveyspotilaiden tekemiä rikoksia tapahtuu Suomessa varmasti päivittäin”.

Esiin nostettu huolen konteksti – mielisairaat ovat uhka ulkona mielisairaaloista – on suorastaan identtinen Ziton kuolemaa Britanniassa seuranneeseen keskusteluun verrattuna. Iltasanomat kirjoitti laajasti siitä, kuinka metromatkustajat tuntevat olonsa turvattomaksi veriteon jälkeen ja kuinka samanlaisia tekoja voi olla tulossa lisää (23.4.2004). Surmaviikon sunnuntaina ilmestyneessä jutussa puolestaan pohditaan ”Voiko avohoidossa olevaa vahtia?” (HS 25.4.2004). Huolen kannalta oleellista artikkelissa on uhan yhdistäminen avohoitoon. Avohoidossa olevat potilaat ovat vailla valvontaa ja siten vaaraksi ympäristölleen.

Vielä lokakuussa Helsingin Sanomat palasi metron rauhattomuuteen. Lotta Lehtosen artikkelissa siteerataan metromatkustajien ”epämiellyttäviä tunnelmia”, koska ”yhtä tavallisen aamuna huhtikuussa mielenterveyspotilas tappoi 23-vuotiaan miehen” (HS 2.10.2004). Jatkuvasti korostuvana teemana on väkivallan arvaamattomuus. Mielisairas tappaja voi iskeä missä tahansa milloin tahansa – mutta samaan aikaan ihmisiä kehoitetaan olemaan huolestumatta liikaa. Mielenkiintoisena yksityiskohtana kirjoittaja nimeää metron kirvessurman liikenneonnettomuudeksi eli onnettomaksi sattumaksi, joka voi sattua kenelle vain.

Yleisönosastokirjoituksissa ilmaistiin huolta yleisestä turvallisuudesta ja sen rapautumisesta poliittisten päätösten takia. Esimerkiksi Marjo Sutinen oli huolissaan

toukokuuisessa yleisönosastokirjoituksessa siitä, miten Helsinki käyttää rahaa musiikkitaloon mielisairaaloiden tai lisäpoliisien sijaan (HS 20.5.2004). Välittömästi veriteon jälkeen julkaistut kirjoitukset ilmaisivat selkeästi huolta siitä, miten avohoitoon on päästetty laitoksiin lukkojen taakse kuuluvia henkilöitä (esim. IS 23.4.2004). Iltalehdessä oli koottu omalle aukeamalleen lukijoiden kauhukokemuksia julkisista liikennevälineistä – metrosurma yhdistettiin tätä kautta vain yhdeksi, pidemmälle edenneeksi oireeksi laajemmasta turvattomuudesta (IL 24.4.2004).

Moraalipaniikin piirteistä huoli oli selkeästi esillä sekä surman jälkeisessä mediahuomiossa että oikeudenkäynnin yhteydessä. Huoli esitettiin toimittajien, suuren yleisön ja viranomaisten taholta. Yksittäinen teko otettiin esiin suuremman ongelman – mielenterveystyön aukkojen – indikaattorina, johon yhdistyi nimenomaan metrossa kulkuvälineen yleinen rauhattomuus.

5.3 Vihamielisyys

Vihamielisyys jää viidestä moraalipaniikin peruspiirteestä (Ben-Yehuda & Goode 1994, 33 – 43) vähäisimmäksi. Lehtien artikkelit suhtautuvat kir vessurmaajaan sairaana henkilönä, josta puhutaan enemmän objektina kuin aktiivisena toimijana. Kyseessä on luonnonvoima, joka on sattunut laukeamaan väärässä paikkaa väärään aikaan. Mielisairaiden epäinhimillistäminen kontrolloitaviksi riskeiksi voidaan ehkä tulkita jonkinlaiseksi vihamielisyudeksi – mutta ainakin se on naamioitu empatian kaapuun. (Esim. HS 25.4.2004)

Iltalehdessä kansanedustaja Ilkka Taipale toteaa että pieni määrä mielisairaita miehiä on Suomessa yleisen turvallisuuden pahin uhkaaja – jos tämä joukko saataisiin hoidettua, rikosluvut tippuisivat hurjasti (IL 23.4.2004). Yleisönosastoilla kirjoitukset kokevat mielisairaant ja ”muut rötöstelijät” yhteiskunnan ulkopuoliksi, jotka tulee rajata ulos kanssakäymisestä tavallisten ihmisten kanssa. Tämä onnistuu erinäisin keinoin – esimerkiksi lisäämällä pakotettua laitoshuoltoa (IS 23.4.2004) tai jopa vain asentamalla metroihin portit, koska huonolla aineksella ei ole rahaa lippuihin (IS 24.4.2004). Kristillisdemokraattien kaupunginvaltuutettu muistaa lisätä, että ”psykopaattisia, tunteettomia väkivaltarikollisia ei tee vaarattomaksi mikään

muu kuin pitäminen vankilassa” ja ”tätä hörhöongelmaa ei (turva)kameroilla ratkaista” (IS 24.4.2004).

5.4 Yksimielisyys

Yksimielisyys on yksi moraalipaniikkien tärkeimpiä piirteitä. Moraalipaniikin syntyminen edellyttää yksipuolista, yksiaänistä julkista keskustelua yhteiskuntaa uhkaavista poikkeavista. Konsensuksen ei tarvitse olla aitoa – riittää illuusio siitä, jotta vastakkaisille mielipiteille ei jää tilaa. Mikäli eri mieltä olevat luulevat olevansa mielipiteineen yksin, he eivät niin halukkaita ilmaisemaan niitä ääneen. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 34-35)

Helsingin metrosurman suhteen tarkastelluissa lehdissä vallitsi laaja konsensus. Yhtä mieltä oltiin teon järjettömyydestä ja sattumanvaraisuudesta – kuka tahansa olisi voinut olla uhri, vaikkapa juuri jutun lukija. Esimerkiksi Ilta-Sanomat oli koonnut yhteen lukijoiden kommentteja tapahtuneesta (IS 23.4.2004). Lehden oman tiivistelmän mukaan niistä huokuivat ”pelko, toivottomuus ja avuttomuus” ja ”jotkut olivat liikkeellä lynkkaushengessä”.

Oleellista lehtien luomassa yksimielisyydessä oli myös mielisairauden ja sen vääjäämättömyyden konteksti. Surmaajan mielisairautta alleviivattiin useasti – tuomittavana ei ollut niinkään tekijä, vaan suomalainen mielenterveystyö. Avohoidossa valvomatta kulkevia, potentiaalisesti vaarallisia mielisairaita maalattiin aikapommeiksi, joiden välillä tapahtuvaa räjähtelyä ei voi estää kuin laitoshoidolla. (Esim. IS 23.4.2004, 24.4.2004) Niin pääkirjoitukset (IL 24.4.2004) kuin yleisönosastojen tekstit (IL 24.4.2004) olivat yksimielisiä avohoidossa olevien mielenterveyspotilaiden ”tavallisille ihmisille” edustamasta vaarasta. Yksimielisyyden vaatimus näyttää siis täyttyneen lehtien käsittelytavoissa.

5.5 Suhteettomuus

Suhteettomuus on moraalipaniikkien suola ja sokeri, niiden liikkeellepaneva voima ja massamedian ideologisia reikiä parhaiten hyväksikäyttävä ominaisuus. Yksittäinen

tapaus luo pohjan huolestuttavana, hyökkävänä pidetyn asian uutisoimiselle. Ensimmäisen tapauksen jälkeen media löytää pian yhtäläisyyksiä muihin tapauksiin – yksittäiset tapahtumat maalataan osaksi suurempaa, uhkaavaa kokonaisuutta. Mikäli ilmaan lausutaan lukuja tai muita faktoja, niitä ei suhteuteta mitenkään. Niinpä esimerkiksi suuren yleisön saama kuva satunnaisen väkivallanteon uhriksi joutumisesta vääristyy. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 36-38.)

Metrosurman käsittelyssä suhteettomuuden rakentaminen vaihteli mediasta toiseen. Esimerkiksi Iltalehdessä annettiin sivun verran tilaa lukijoiden anekdooteille, joiden kautta sai helposti kuvan joukkoliikenteessä kaikkialla vaanivista häiriköistä (IL 24.4.2004). Ilta-Sanomissa metrosurman jälkeisenä perjantaina kaupungilla riehunut humalainen riehujä yhdistettiin metron tapahtumiin – toinen yksittäinen tapahtuma maalattiin merkiksi suuremmasta trendistä. (IS 23.4.2004) Saman päivän lehden toisessa jutussa puhuttiin laajasti kasvavista päihde- ja mielenterveysongelmista, sekä niiden hoitamisen puutteellisista resursseista ilman konkreettisia lukuja – lukujen puute on suhteettomuuden perustunnusmerkki. Helsingin Sanomissa sen sijaan korostettiin mielenterveyspotilaiden olevan yleensä vaarallisia enintään itselleen. (HS 25.4.2004)

Suhteettomuuden peruskriteereistä useat täytyivät kirjoittelussa – esiin ei juuri tuota lukuja Suomessa tapahtuvista veriteoista yleensä, mielisairaiden osuudesta niissä tai yleensä avohoidossa olevien mielenterveyspotilaiden lukumäärää. Mielenterveyshuollon ja väkivaltarikollisuuden ongelmat pysyivät epämääräisinä, vailla konkreettisia lukuja. Toisaalta viranomaislähteet – lähinnä poliisi – korostavat metrosurman olevan yllättävä yksittäistapaus, ei merkki avohoitoipotilaiden yleisestä väkivaltaisuudesta. Näin ollen metrosurman mediakäsittelyn suhteettomuuden voi tulkita johtuvan massamedian yleisestä tavasta taustoittaa uutisensa huonosti, ei niinkään siitä että tapaus olisi erityisesti houkutelut mässäilemään suhteettomilla yleistyksillä.

5.6 Lehdistö

Lehdistö oli metrosurman käsittelyssä selvästi kaikkein aktiivisin osapuoli. Iltapäivälehtien puolelta oli havaittavissa aktiivista pyrkimystä korostaa tapahtuman kauheutta ja sitä, kuinka vastaavia asioita voi tapahtua missä vaan, milloin vaan. Esimerkiksi Iltalehti etsi aktiivisesti lukijoiden kauhukokemuksia (IL 24.4.2004) joukkoliikennevälineistä kooten niistä oman sivun mittaisen paketin. Kaikissa kolmessa lehdessä annettiin paljon tilaa äänille, jotka korostivat Suomea uhkaavan mielenterveysjärjestelmän rappeutumisen kantavan nyt veristä hedelmää. Britannian moraalipaniikin tavoin ratkaisukeinoiksi tarjottiin kovempaa kuria mielenterveyspotilaille, pakkohoidon helpottamista ja avohoitopotilaiden valvontaa poliisin taholta.

Britannian moraalipaniikista tehtyjen tutkimusten mukaan pelkkä lehdistön huomio ei kuitenkaan riitä moraalipaniikin syntymiseen. Tarvitaan jokin aktiivinen, median ulkopuolinen osapuoli, joka käyttää tiedotusvälineitä moraalipaniikin lietsomiseen. Tämä ei tarkoita että journalistit olisivat viattomia, suorastaan hyväksikäytettyjä moraalipaniikin syntymisessä. Kyseessä on pikemminkin symbioosi, jossa muut ryhmät hyötyvät itse moraalipaniikista ja media hyötyy mahdollisuudesta täyttää lööpit ihmisiä kiinnostavilla ja järkyttävillä otsikoilla. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 138 – 139 sekä Neal 1998.)

5.7 Suuri yleisö

Suuri yleisö näytti osallistuvan metron kirvesmiehen kauhisteluun varsin ansiokkaasti, ainakin tutkittavana olleiden kolmen lehden yleisönosastoissa. Reaktiot jakautuivat karkeasti kahteen kategoriaan – mielenterveysjärjestelmän aukkojen kritisoimiseen ja yleisestä turvattomuudesta huolehtimiseen. Osa kirjoittajista suhtautui mielenterveyspotilaisiin empaattisesti, osa vihamielisesti. Yhteistä miltei kaikille kirjoituksille oli käsitys metrosurmasta jonkun suuremman ongelmakokonaisuuden yksittäisenä indikaattorina.

Mielenterveystyötä soimaavat kommentit moittivat poliitikkoja ja/tai mielenterveyshoitojärjestelmää huonoista hoitomahdollisuuksista. Osa vaati tiukempaa ja yleisempää pakkohoitamista kaikille mielisairaille. (Esim. IL 24.4.2004 ”Psykykepotilaat hoitoon”, ”Miten mielenterveyspotilasta parhaiten autetaan?”) Esimerkiksi Marjo Sutisen kirjoitus Helsingin Sanomissa vaati musiikkitalon rakentamisen sijaan uutta mielisairaalaan yleisen turvallisuuden nimissä. (HS 20.5.2004) Petri V. taas vaatii Ilta-Sanomissa ”kaduilla riehuvia laitoshoittoon” ja päättäjiä tekevän asialle jotain. (IS 23.4.2004)

Oma lukunsa olivat itse metrosurmaan liittymättömät anekdootit, jossa yhdistettiin metrosurma, mielenterveysongelmaiset ja yleinen rauhattomuus toisiinsa. Näissä kommentteissa metrosurma oli vain jäävuoren huippu – taas yksi indikaattori pinnan alla muhivasta yleisestä rauhattomuudesta. Kommenttien selkein yhdistävä tekijä oli kirjoittajien turvattomuus ja huoli. Metersurma antoi mahdollisuuden purkaa yleistä tyytymättömyyttä liittyen kaupungin poikkeaviin, häiritseviin asukkeihin. Esimerkiksi Iltalehdessä koottiin yhteen sekalaisia lukijoiden epämiellyttäviä kokemuksia joukkoliikenteestä, kontekstin antaessa ymmärtää niiden liittyvän suoraan metrosurmaan. (IL 24.4.2004)

Yhteenvedon suuri yleisö näytti olevan valmis pitämään vapaana kulkevia mielisairaita välittömänä turvallisuushkana, joskin erilaisiin tulkintoihin perustuen.

5.8 Lainvalvontakoneisto

Suomessa poliisi on perinteisesti osallistunut vain vähän julkiseen keskusteluun. Toisaalta poliisien väitetään ”vuotavan kuin seula” epävirallisesti suosikkitoimittajilleen, vastineeksi positiivisesta julkisuudesta (Turun Sanomat 8.4.2009 & Journalisti 23.4.2009) Perinteisesti viranomaiset esiintyvät mediassa vain tiedonantojen kautta, joita lehdistö siteeraa sellaisinaan. Viranomaisten, varsinkin poliisin, tiedotteita kohdellaan suoraan faktoina, joita lainataan ilman kritiikkiä. Voidaan tietysti väittää poliisin saaman kyseenalaistamattoman faktalähteen aseman olevan itsessään median kautta politikointia – mutta tärkeämpää on huomata, ettei Suomessa viranomaisilla ole juuri ollut tapana osallistua suoraan julkiseen

keskusteluun. Tämä eroaa jossain määrin esimerkiksi Britannian, Yhdysvaltojen ja Israelin viranomaisten toimintatavoista, mistä suurin osa moraalipaniikkeja käsittelevistä teoksista on peräisin.

Metrosurmaa käsittelevissä jutuissa poliisi esiintyi totuttuun tapaan lehdistön ykköslähteenä. Poliisin roolina oli lähinnä tarjota uutisoinnin faktat ja uutishuomion alkuvaiheessa korostaa tapauksen poikkeuksellisuutta sekä järkyttävyyttä. Esimerkiksi Ilta-Sanomat käytti poliisilähdettä kertoakseen kuin ”yhtä hurjaa tapausta ei tule mieleen” ja miten huumeita käyttävät mielisairaavat ovat vakava uhka. (IS ?)

Huvittavana yksityiskohtana Ilta-Sanomat julisti ”sankaripoliisin taltutti kirvesriehujan” (IS 22.4.2004) luoden kuvaa jonkinlaisesta kamppailusta, vaikka kaikkien muiden lähteiden mukaan surmaaja antautui ensimmäiselle poliisille rauhallisesti, vailla mitään vastarintaa. Lainvalvontaan rinnastuvista laitoksista mediahuomiosta nousi eniten esille vankeinhoitolaitos. Helsingin Sanomien pitkässä haastattelussa Rikosseuraamusviraston ylilääkäri Heikki Vartiainen pääsee ääneen monisanaisena valittelemaan vankiloiden asemaa päihdehuollon ja mielenterveyspalveluiden antajina – sekä sitä, miten ketään ei voi pakottaa hoitoon vankilasta vapautumisen jälkeen. (HS 25.11.2004)

5.9 Poliitikot ja lainsäätäjät

Britannian moraalipaniikissa poliitikot olivat laajasti esillä arvostelun kohteina ja julkiseen keskusteluun osallistujina. Myös Suomen metrosurma herätti laajaa kritiikkiä mielenterveystyön saamia resursseja kohtaan. Kritiikkiä tuli monesta eri lähteestä – yksityisiltä kansalaisilta mielipidekirjoituksissa, lehtien pääkirjoituksissa ja kolumneissa sekä mielenterveystyön ammattilaisilta. Poliitikot itse olivat kovin hiljaa. Kukaan ei noussut puolustelemaan mielenterveystyön saamia resursseja, eikä suomalainen media heitä siitä moittinut. Toisin kuin Britanniassa, media ei alkanut heti kuulustelemaan sosiaali- ja terveysministeriä tai muita mielenterveystyöstä vastaavia poliitikkoja aiheesta.

Poliitikkojen roolina mediassa oli lähinnä päivitellä tapahtunutta. Vahvana kontekstina oli tapahtuman tragedia, jota lukijat, media ja median siteeraamat poliitikot olivat yhdessä suremassa. Vähän kuin kyseessä olisi ollut maanjäristys tai jokin muu tappava luonnonkatastrofi. Käsittelemässäni aineistossa oli esillä vain kolme poliittista toimijaa – Helsingin kaupunginvaltuutettu Pekka Reinikainen (IS 24.4.2004), kansanedustaja Ilkka Taipale (IL 23.4.2004) ja Helsingin terveyslautakunnan jäsen Sirpa Puhakka (HS 23.4.2004).

Reinikainen oli esillä sivuosassa toteamassa, etteivät turvakamerat auta ”hörhöongelmaan” vaan pahantekijät pitää saada lukkojen taakse ja päihteiden saatavuutta vaikeuttaa. Taipaleen sallittiin puhua laveasti pienestä pahoinvoivasta väestöosasta, jonka asioiden korjaaminen poistaisi ison siivun suomalaisesta rikollisuudesta. Taipale ja Puhakka valittelivat mielenterveystyön resurssien puutetta, mutta eivät politisoineet kysymystä. Esimerkiksi hallituspuolueita ja heidän harjoittamaansa budjettipolitiikkaa ei liitetty tapahtumaan millään tasolla. Toisin sanoen poliitikot eivät toimineet aiheen suhteen aktiivisesti, vaan ainoastaan median passiivisina lähteinä.

5.10 Aktivistiryhmät

Muiden tekijöiden ulkopuoliset aktivistiryhmät olivat metrosurman saamassa mediahuomiossa vain heikosti edustettuina. Joko tapahtuma ei aktivoinut intressiryhmiä toimimaan julkisesti tai sitten media esti portinvartijan roolissa heidän pääsyä julkisuuteen. Tilaa sai vain Anjalankosken sosiaalipsykiatrisen yhdistys ja HKL:n liikennelaitoksen henkilökunta.

Anjalankosken sosiaalipsykiatrisen yhdistyksen toiminnanjohtaja Pekka Lehto kirjoittaa Iltalehdessä (24.4.2004) mielenterveyspotilaiden auttamisesta. Hän kirjoittaa lähinnä siitä, millaisia hoitomuotoja mielenterveyspotilaiden kuntoutukseen pitäisi soveltaa. Kirjoitus ei liity kiinteästi metrosurmaan tai sen tekijän hoitohistoriaan. Kyseessä on pikemminkin metrosurman saamalla julkisuudella ratsastava puheenvuoro, jossa hän puolustaa ”ratkaisukeskeistä lähestymistapaa” sekä ”positiivista ajattelua” mielenterveystyössä. Teksti ei vaikuta juuri suureen

yleisöön vetoavalta ja on ehkä aiheellista spekuloida sen tulleen julkaistuksi lähinnä metrosurman läheisyyden ansiosta.

HKL:n liikennemestari on esillä Ilta-Sanomissa heti metrosurman tapahtumapäivänä (22.4.2004). Hän vaatii lisää valvontaa, niin videokameroita kuin vartijoita metroihin yleisen turvallisuuden takia. Jutussa puhutaan ”pienemmistä puukotuksista ja humalaisten rähinöistä” aiempina tapahtumina, mutta korostetaan metrosurman olevan ainutlaatuinen. Sen sijaan lisää samanlaista saattaisi olla tulossa ja tätä varten tarvitaan valvontaa.

Yleisesti ottaen aktivistiryhmät ovat esillä vain ohikiitävästi, heti metrosurman jälkeen. Myöhempi mediahuomio ei ota heitä esille ollenkaan. Samalla tavalla kuin poliitikot, he jäävät näkymättömiin, median passiiviksi lähteiksi. Esiin ei myöskään nouse ainoatakaan suuren yleisön mielipide-enemmistön edustajaksi itseään väittävää ryhmää tai yksilöä.

5.11 Ruohonjuurimalli

Ruohonjuurimallin mukaan moraalipaniikit syntyvät suuresta yleisöstä. Yksittäiset tapahtumat antavat räjähdysvoiman pitkän aikaan pinnan alla muhineille peloille, jotka löytävät yhdestä tapahtumasta purkautumiskeinon moninaiselle ahdistukselle. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 127 – 134) Osa ruohonjuurimallin edellytyksistä näyttäisi täyttyneen Helsingin metrosurman kohdalla. Aiemmin esittämäni esimerkit osoittavat, kuinka moraalipaniikkien piirteistä huoli, yksimielisyys ja suhteettomuus dominoivat suuren yleisön osallistumista julkiseen keskusteluun. Vihamielisyys esiintyi yleisönosastoilla vähemmän yksiselitteisesti. Osa kirjoituksista vaati mielisairaiden sulkemista lukkojen taakse, mutta osa syytti tilanteesta enemmän viranomaisia tai yleisesti yhteiskunnan välinpitämättömyyttä vähäosaisimmista.

Suuresta yleisöstä vaikuttaisi löytyvän selkeä pohjahuoli liittyen yleiseen turvattomuuteen, niin metromatkustajien kuin yleisesti kaupunkilaisten keskuudessa. Yleisöltä kerätyissä kommentteissa korostuvat huoli väkivaltaisista häiriköistä ja ”potilaista”, joiden arvaamaton käytös aiheuttaa huolta ja turvattomuuden tunnetta

sekä vaaratilanteita. Kirjoituksissa korostuu tarve tarkemmalle valvonnalle, joko kaikkia julkisen liikenteen käyttäjiä kohtaan tai korostetusti mielisairaiden kohdalla. Osa vaatii suoraan ”hullujen pistämistä häkkiin pois riehumasta.”

5.12 Eliittijohtoinen malli

Eliittijohtoinen malli esittää moraalipaniikit taloudellispoliittisen eliitin kontrollikeinona. Moraalipaniikit ovat tällöin tietoisesti luotuja ilmiöitä, joilla pyritään harhauttamaan tai manipuloimaan kansalaisia. Moraalipaniikkien aiheena olevat ilmiöt ovat pinnallisia ja tunnepohjaisia, jolloin kansalaisilta jää huomaamatta jokin samaan aikaan menossa oleva tärkeämpi prosessi. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 135 – 138)

Helsingin metrosurman tapauksessa ei löydy oikein merkkiäkään eliittijohtoisesta mallin väittämistä. Poliittiset toimijat ovat esillä lähinnä passiivisina lähteinä, joilta haetaan värystä aihetta käsitteleviin juttuihin. Heidän roolinaan on olla enemmän myötäsurijoita kuin johtohahmoja tai pelon lietsojia. Taloudellisella eliitillä ei ole asioiden uutisoimissa mitään sijaa, jos ei halua siirtyä vainoharhaisuuden puolelle ja alkaa kaivelemaan eri lehtien omistussuhteita.

5.13 Intressiryhmäteoria

Intressiryhmäteoria pitää erilaisia julkisen moraalin kautta elantonsa tienavia ryhmiä moraalipaniikkien suurimpana lähtökijänä. Teorian mukaan moraalipaniikit eivät ole lähtöisin yhteiskunnan huipulta (eliitistä) tai pohjalta (ruohonjuuritasolta) vaan sen keskivaiheilta. Moraalipaniikkien sytyttäjinä ovat uskonnolliset ja aatteelliset ryhmät, lainvalvojat ja toimittajat, eivät poliittinen eliitti tai kansalaisten kasvoton massa. (Ben-Yehuda & Goode 1994, 138-139.)

Britannian moraalipaniikissa intressiryhmät esittävät selvästi merkittävää osaa. Suomen metrosurman jälkeisessä uutisoinnissa ne saivat hyvin vähän palstatilaa.

6. HEINOJEN SURMA

Elokuussa 2001 neljä 16-18 –vuotiasta espoolaispoikaa murhasivat Martti ja Elise Heinin. Tapauksesta syntyi mediamylläkkä, jossa aprikoiitiin miksi ”hyvien perheiden lapset tappoivat”. Asetelma oli klassinen moraalipaniikin kasvualusta – moraalinen närkästys ja huoli siitä, kuinka uusi sukupolvi on jollain perusteellisella tavalla kelvoton. Aiheesta syntyvä ”moraalinen myrsky” on yksi harvoja tarkasti dokumentoituja ja tutkittuja suomalaisia moraalipaniikkeja. Niinpä on merkityksellistä käsitellä se lyhyesti tässä työssä. (Aitamurto 2004, 40 – 77.)

Tekijät surmasivat pariskunnan suunnitellusti elokuun lopussa 2001. Poliisi sai heidät kiinni syyskuun alussa ja mereen heitetyt ruumiit löytyivät pian sen jälkeen. Vangitsemisoikeudenkäynti ei ollut julkinen, mutta sai silti paljon mediahuomiota epäiltyjen nuoren iän takia. Tapaus hiipui pois julkisuudesta, kunnes se palasi sinne rytinällä saman vuoden marraskuussa. Julkinen murhaoikeudenkäynti kiinnosti suuresti yleisöä, koska kyseessä olivat ”hyvien perheiden lapset” jotka olivat syyllistyneet ”järjettömään tekoon”. Tekijät määrättiin mielentilatutkimukseen ja tuomiot julistettiin kesäkuussa 2002. Mediahuomion viimeinen näytös nähtiin tammikuussa 2003, kun tapausta puitiin hovioikeudessa. (Aitamurto 2004, 40 – 44.)

Mediapuheen tärkeimpänä teimana oli veriteon synn pohtiminen. Tapausta luonnehdittiin ”järjettömäksi” ja korostettiin sitä, kuinka joukko ”tavallisia nuoria” oli tappanut ”ilman syytä.” Erilaiset asiantuntijat, viranomaiset ja yleisön edustajat pääsevät ääneen vastaamaan kysymykseen ”miksi”. Tekijöiden omat syyt pyritään suorastaan maalaamaan peittoon, aivan kuin nuorilta itseltään ei olisi saatavissa oikeita vastauksia. Haettavana ei siis ollut ainoastaan motiivi, vaan myös jokin syvempi psykologinen tai moraalinen selitys. Syytä etsittiin myös yleisemmin nuorten väitetyille raaistumiselle ja yleisemmälle väkivallalle. Käsiteltävänä olleet neljä nuorta tekijää toimivat siis koko väkivaltaisen nuorison representaationa. (Aitamurto 2004, 47 – 50.)

Synn pohtimiseen sekoittuu nuorten ”tavallisuuden” korostaminen. ”Hyvien perheiden lapset” ovat käsite, joka toistuu jutusta toiseen. Yhtenä merkittävänä

tekijänä on siis sosioekonomiseen asemaan liittyvien odotusten toistelu. Huonojen perheiden lapsilta – mitä he sitten ovatkaan – voisi odottaa väkivaltarikoksia, mutta hyvien perheiden jälkikasvun kohdalla teko on hirvittävä yllätys. Tavallisuuden korostaminen luo myös käsityksen kaikkialla vaanivasta vaarasta. Jos tappaja voi olla sulavakäytöksinen ja hyvin puettu nuori, sitten kuka tahansa nuori on potentiaalinen tappaja. Neljän surmaajan tavallisuus käännetään jotenkin uhkaavaksi. Yhden nuoren jääkiekkoharrastus yhdistetään sivulauseessa siihen, kuinka uhrien ruumiit oli sullottu jääkiekkokasseihin. Tämä korostaa tavallisuuden ja poikkeavuuden tematiikkaa. Huolen aiheeksi nousee, kuinka tavallinen nuori voi kyetä poikkeavaan tekoon ilman että vaikuttaa poikkeavalta ennen sitä. (Aitamurto 2004, 51 – 61.)

6.1 Syytettynä koko yhteiskunta

Käyn lyhyesti läpi Heinojen surmaa seuranneen moraalipaniikin. Yritän löytää ja tunnistaa siitä Ben-Yehudan ja Gooden viisi moraalipaniikin tunnuspiirrettä (Ben-Yehuda & Goode, 1994 33 – 41) sekä Cohenin listaamia moraalipaniikin toimijoita (Cohen 1972). Koska kyseessä on pelkkä sivujuonne oman työni kokonaiskuvaan liittyen, käytän ainoana lähteenä Aitamurron työtä. Yritän erotella hänen tekemistään havainnoista moraalipaniikin peruspiirteitä myös silloin, kun käsitteitä ei käytetä lähdetekstissä. Tarkoitus on muodostaa vertailukelpoinen kokonaiskuva seuraavaa lukua varten.

Huoli oli selkeästi läsnä Heinojen surman saamassa mediahuomiossa alusta loppuun. Huoli kohdistui nuorisoon ja nuorison koettuun raaistumiseen. Käytetyssä kielessä vilisevät moraalipaniikin metaforat – puhutaan jäävuoren huipuista ja uuden aallon ensimmäisestä merkistä. Huolipuheessa surma ei ole yksittäistapaus, vain pelkästään merkki pinnan alla piilevästä suuremmasta ongelmasta. Nuoriso maalattiin sekä uhkaksi että uhreiksi. Heidän kasvava rikollisuutensa edusti uhkaa koko yhteiskuntaa kohtaan, mutta toisaalta rikollisuuden aiheuttajana saattoivat olla nuorisoa turmelevat huumeet, väkivaltaviihde ja tietokonepelit. (Aitamurto 2004, 52-77.)

Vihamielisyys ilmeni mediapuheessa vähemmän avoimesti kuin huoli. Yleisönosastokirjoituksissa vihamielisyys kohdistui tekijöihin perinteisessä rikollisia

halveksuvassa hengessä. Vihamielisyys esiintyy eksplisiittisesti ainoastaan yleisönosastoilla, missä vaaditaan kovempia tuomioita ja ”nuorison laittamista kuriin”. Piilotellumpana vihamielisyys lehdissä yleensä etsitään syyllisiä nuorten väkivaltarikollisuudelle. Syylliset halutaan selvästi saattaa edesvastuuseen – pelkkä Heimon surmaajien kiinni saanti ei riitä. Tarvitaan jokin taho, joka voidaan osoittaa syypääksi nuorison moraaliseen rappioon. (Aitamurto 2004, 70 – 97.)

Yksimielisyys on yksi moraalipaniikkien tärkeimpiä piirteitä. Suomalaista julkista keskustelua leimaa usein muutenkin konsensushakuisuus, missä vältetään konfliktien esittämistä. Heimojen surman yhteydessä äänet muuttuivat vielä yksipuolisemmiksi. Tapauksesta puhuttiin ”koko Suomea järkyttäneinä murhina”, joissa ”hyökättiin kaikkia vastaan” ja josta ”kuohuttuivat kaikki kansalaiset ja koko maa”. Käytetyssä kielessä ei jää mitään sijaa olla eri mieltä väitteiden kanssa. Ilmaisutapa on absoluuttinen, kaikki sisäänsä sulkeva. Mikäli halua olla eri mieltä, jättyy esitettyjen määritteiden, Suomen kansalaisten ulkopuolelle. Yksimielisyyden illuusio rakentuu esiin rautaisena vankilana. Yhteisyys toimii myös legitimitettinä tapauksen saamalle suurelle huomiolle. Koska asia koskettaa kaikkia, median täytyy antaa sille palstatilaa. (Aitamurto 2004, 65 – 97.)

Suhteettomuus toimii oleellisesti moraalipaniikkien polttoaineena. Se mahdollistaa marginaalisten yksittäistapausten esittämisen kaikkia uhkaavana vihollisena. Heimojen tapauksessa nuorison väkivaltarikollisuus esitettiin yleistyvänä, yhä enemmän kaikkia uhkaavana vaarana. Argumentin pohjana olivat aiemmat mediahuomiota herättäneet väkivaltarikokset, jossa tekijät olivat teinejä. Tilastojen valossa nuorisoriikollisuus ei kuitenkaan ole yleistynyt suhteessa vanhempien tekijöiden suorittamaan väkivaltarikollisuuteen. (Aitamurto 2004, 125 – 143.)

Ailahtelevaisuus on yleensä havaittavissa kaikissa moraalipaniikeissa. Moraalipaniikki ilmestyy nopeasti ja häipyä pois julkisuuden keskipisteestä yhtä pian. Usein samalla moraalipaniikilla on useampi huomiosykli, jossa palataan aina uudestaan ensimmäisellä kerralla esiin nostettuun tematiikkaan. Heimojen surmaa käsitellyt moraalipaniikki jakaantuu selkeästi kolmeen, nopeasti esiin nousevaan ja nopeasti hiipuvaan vaiheeseen. Ensimmäinen vaihe pyörii itse surman ja sen

tutkinnan ympärillä, toinen merkittävin moraalipaniikin aalto nousee oikeudenkäynnin yhteydessä ja kolmas vaihe palaa vanhojen juurille kun tuomioita käsitellään hovioikeudessa. Mediahuomio on intensiivistä ja lyhytaikaista. (Aitamurto 2004, 40 – 44.)

Lehdistö toimi Heinon surmien kohdalla selkeästi moraalipaniikin tärkeimpänä kanava. Media nosti surman esiin merkittävänä tapahtumana, yhdisti sen osaksi muita väkivaltatapauksia ja korosti tekijöiden nuoruutta. Moraalipaniikin pääaiheet – tekijöiden nuoruus, tausta ”hyvien perheiden lapsina” ja teon ”kylmä suunnitelmallisuus” – tulivat suoraan lehdistön otsikkovalinnoista. Iltapäivälehdet usein nostivat esiin ensin aspektin, jonka päivälehdistö sitten otti tarkempaan käsittelyyn. (Aitamurto 2004, 40 – 125.)

Suuri yleisö vedettiin mukaan lähinnä kokijana, kauhistelijana ja median luomaa kohua heijastavana peilinä. Yleisö osallistui median sisältöön yleisönosastokirjoituksissa, joissa yleisesti kauhisteltiin nuorison turmellusta ja vaadittiin kovempia rangaistuksia rikollisille. Luultavasti yleisö myös lähestyi suoraan viranomaisia ja poliitikkoja, mutta tätä osallistumista on melko mahdoton tutkia. (Aitamurto 2004, 48 – 125.)

Lainvalvontakoneisto esiintyy murhadraamassa tapahtumien erikoisuuden ja tärkeyden puhetorvina. Mediassa esiintyvät poliisit pääsevät kertomaan kuinka tapaus on merkittävän julma ja suunnitelmallinen ollakseen nuorten tekijöiden suorittama. Lainvalvojien auktoriteetti antaa väitteille tapahtuman erikoisesta luonteesta lisää painoarvoa. Poliisit luonnehtivat mediassa Heimojen surmaa esimerkiksi ”ammattimaisin ottein” tehdyksi ja ”poikkeuksellisen julmaksi”. Eräs rikosylikomisario luonnehtii kyseessä olevan ”Suomen rikoshistoriassa aivan vertaansa vailla oleva rikos”. Niinpä lainvalvojien osuus moraalipaniikin luomisessa on kiistaton. (Aitamurto 2004, 52 – 77.)

Poliitikot ja lainsäätäjät ovat moraalipaniikeissa usein reaktiivisia. He eivät osallistu suoraan moraalipaniikin luomiseen, mutta ovat valmiita hyppäämään mukaan kun aiheen saama mediahuomio ja suuren yleisön huoli korostuvat tarpeeksi. Tämä on

varsinkin totta hyvien vihollisten kohdalla, joiden lyömistä kukaan ei tule puolustamaan. Heinojen murhan yhteydessä poliitikot heräsivät mukaan moraalipaniikin toisen aallon, oikeudenkäynnin kohdalla. Aiheesta poiki julkisten kannanottojen lisäksi vaatimuksia erilaisista uusista toimista, joilla nuoria rikollisia saataisiin paremmin kuriin. (Aitamurto 2004, 62 – 133.)

Aktivistiryhmät löytyvät monien moraalipaniikkien taustalta. Heillä on taloudellinen tai ideologinen intressi saada aikaan moraalipaniikki. Heinojen surman tapauksessa liikkeellä olivat erilaiset nuorisotyöntekijät, perinteisten perhearvojen kannattajat ja poliittiset kommentaattorit. Usein heidät esitettiin asiantuntijoina tai muuten erityisen legitiimeinä aiheen kommentoijina. Heidän ääniensä kautta määriteltiin poikkeavuus ja etsittiin syyllisiä nuorten pahuudelle. Heidän suurin osuutensa moraalipaniikkiin oli tapauksen ainutlaatuisuuden ja vaarallisuuden korostaminen – sen ilmaisu, kuinka aivan kuka tahansa nuori voi olla nykyään tappaja. (Aitamurto 2004, 104 – 133.)

Heinojen tapauksessa moraalipaniikin vahvimpana tematiikkana on tavallisuuden ja vaaran, nuoruuden ja arvaamattomuuden yhdistäminen. Moraalipaniikin käyttövoimana on kysymys miksi – nuorten tekemille väkivaltarikoksille yritetään löytää syytä nuorten itsensä ulkopuolelta. Yksilöllinen valinta tai tekijöiden itsensä antavat motiivit eivät riitä selitykseksi. Taustalla täytyy olla jotakin muuta, kuten yhteiskunnan yleinen arvorappio tai väkivaltaviihde.

Heinojen tapauksessa syyksi esitetään myös vanhimman, 18-vuotiaan tekijän painostusta – hänestä rakennetaan pari vuotta nuorempia kansatekijöitä manipuloiva turmelija. Tekijöiden tausta ”hyvien perheiden lapsina” nähdään rikkeenä kaikki ”hyviä perheitä” vastaan. Niinpä syyn tekoon täytyy löytyä jostain suuremmasta kokonaisuudesta, tekijät itse tai tekijöiden vanhemmat eivät riitä selitykseksi. Moraalipaniikin muodoksi kehittyi rituaalinomainen syntipukin etsiminen ja surmaaminen, jotta muu yhteisö voi pestä kätensä syyllisyydestä nykyisten ja tulevien veritekojen kohdalla.

7. PANIIKKI, JOTA EI SYNTYNYTKÄÄN

Helsingin metrosurman uutisointia tutkimalla on vahvistunut kuva siitä, että tapauksesta jäi puuttumaan tärkeitä moraalipaniikeille oleellisia piirteitä. Tähän saattoi osittain vaikuttaa mediahuomion jakautuminen toisiin, kiinnostavampiin aiheisiin. Bodom-järven murhia käsiteltiin samoihin aikoihin uudestaan ja Gustafssonin oikeusdraama kiinnosti huomattavasti iltapäivälehtiä. Metron kirvessurmaajan oikeuskäsittelyn aikoihin Iltalehti ja Ilta-Sanomat olivat selvästi kiinnostuneempia Bodom-järven surmista syytetyn Gustafssonin tarinan seuraamisesta. Ehkä hiljaisempana uutiskuukautena iltapäivälehdet olisivat tarttuneet aiheeseen hanakammin.

Britannian metrosurmapaniikkiin verrattuna Suomesta jäi puuttumaan asiaa aktiivisesti esille nostanut intressiryhmä. Britannian moraalipaniikissa merkittävänä tekijänä toimi surmatun uhrin leski Jayne Zito. Hänestä muodostui keltaisen lehdistön suosikki, joka oli laajasti esillä lööpeissä ja otsikoissa. Britannian tapauksessa esille maalattiin myös rotukysymyksiä, jotka Suomessa puuttuivat. Christopher Clunisin valokuvat esitettiin usein lehdissä yhdessä Jayne Ziton kuvan kanssa, korostaen mustan, suurikokoisen miehen ja valkoisen naisen välistä kontrastia. Lehtien visuaalisessa järjestyksessä musta mies oli uhkaava hullu ja väkivaltainen voima, joka uhkasi valkoisen naisen haurasta puhtautta.

Nealin mukaan Britannian mediapaniikissa oli ensisijaisesti kyse vapaudesta ja kontrollista. Mielisairaatt maalattiin vapauden ja kontrollin kysymysten keskelle. Vastakkain asetettiin ”tavallisten” ihmisten oikeus turvallisuuteen ja mielisairaiden oikeus henkilökohtaiseen vapauteen. Taustalla kummittelivat edeltävinä vuosina tapahtuneet surmat ja pahoinpitelyt, joissa media oli maalannut mielisairaatt väkivaltaisiksi ja vaarallisiksi. (Neal 1998.)

Christopher Clunisin verityöstä syytettiin liian vapaata mielenterveysjärjestelmää, jonka ansiosta ”tappaja sai kulkea vapaana”. Julkisuudessa käyty keskustelu käytti Clunisia käsinukkena, jonka kautta argumentointiin tahdosta riippumattoman suljetun hoidon puolesta. Moraalipaniikin syissä sekoittui mielisairaita kohtaan

tunnettu pelko ja Clunisin esitystapoihin yhdistävä rasistinen alajuonne. Keskustelun henkenä oli yhteisöllinen vaatimus siitä, että yksilön oikeuksia on voitava rajoittaa ”yhteisen hyvän” eteen. Clunisin surmatyö ei maalattu niinkään terveydenhoidon ja hoivatyön epäonnistumiseksi. Kyseessä oli enemmän turvallisuushaka, jossa yksilön oikeuksien oli annettu vaarantaa yhteisön oikeus turvallisuuteen.

Heinojen surmissa syytettyjen penkille asetettiin nuoruus. Etsittävä oli syy siihen, miksi nuoriso syyllistyy väkivaltarikoksiin ja miksi ”hyvien perheiden lapset” voivat ryhtyä tappajiksi. Nuoret maalattiin esille objekteina, ei subjekteina. Heistä puhuttiin heidän päidensä yli. Tästä hyvänä esimerkkinä oli puhe tekijöiden motiiveista. Tekijöiden itsensä kertomat motiivit eivät kelvanneet medialle – ne käsiteltiin vähätellen tai ohitettiin kokonaan. Sen sijaan ”todellista motiivia” piti etsiä arvojen rappiosta, psykologiasta tai nuorten impulsiivisuudesta. Tekijöiltä myös odotettiin julkisia katumusharjoituksia. Heidän syyllisyytensä arvioitiin mediassa oikeudessa esiintymisen ulkoasun perusteella. Vanhin tekijöistä, joka suunnitteli murhan mutta ei ollut tekopaikalla tapahtumahetkellä, leimattiin sypypääksi kaiken taustalla. Lehdistö maalasi hänen manipuloineen muut tekemään veriteon.

Myöskään Heinojen murhista lauennut moraalipaniikki ei syntynyt tyhjiöstä. Taustalla oli muita nuorten suorittamia veritekoja. Heinojen murhien yhteydessä käytyyn keskusteluun myös palattiin myöhemmin, Myyrmannin pommimiehen yhteydessä. Tekojen herättämät kiinnostuksen purskeet voi nähdä osana saman keskustelun jatkumoa. Huomio aiheelle vain taukosi välillä ja nousi uudelleen esille uusien tekojen myötä. Käytetty kieli ja vanhojen sukupolvien ahdistus uusien kunnottomuudesta muistuttivat suuresti esimerkiksi Cohenin 70-luvulla tutkimaan moraalipaniikkia brittinuorison kunnottomuudesta (Cohen 1972, 19 - 27).

Käyn vielä lopuksi lyhyesti läpi Britannian moraalipaniikin piirrelistan ja havaintoni Helsingin metrosurmaa seuranneesta mediahuomiosta, tehden lyhyen yhdistävän vertailun. Nostan mukaan myös huomioita Heinojen murhaa seuranneesta moraalipaniikista luodakseni jonkinlaisen suomalaisen moraalipaniikin kontekstin.

7.1 Huoli

Huoli oli selvästi löydettävissä sekä Britannian että Suomen tapauksissa. Toisaalta huolen ilmenemismuodot erosivat hieman toisistaan. Brittimediassa julkisen mielipiteen suhtautuminen mielisairaisiin kiristyi jyrkästi. Mielisairaat esitettiin vaarana, joka uhkaa ”tavallisten veronmaksajien” turvallisuutta ja terveyttä. Avohoito maalattiin riskiksi, joka on vaara sekä potilaille että muille kansalaisille. Esillä oli voimakas vaatimus poikkeavan ja tavallisen, mielisairaiden ja terveiden jyrkästä, selkeästä erottamisesta jokapäiväisessä elämässä. Mielisairaat esitettiin uhkana sekä itselleen että muille kansalaisille.

Suomessa huoli ilmeni päällisin puolin samalla tavalla. Yleisönosastokirjoitukset ja lehtien kannanotot pitivät tekoa vain jäävuoren huippuna, siinä missä mielisairaiden tekemiä rikoksia tapahtuu ”varmasti päivittäin”. Toisaalta potentiaalisesti vaarallisia mielisairaita käsiteltiin enemmän järjestelmän uhreina kuin aktiivisesti harmia aiheuttavina pahantekijöinä. Huolen kohteena – varsinkin yleisönosastoissa – olivat piittaamattomat poliitikot, joiden takia mielisairaat eivät saa tarvitsemaansa hoitoa. Näin ollen Suomessa huolen voi argumentoida ilmenneen huolena mielisairaiden puolesta, ei heidän vuokseen.

Heinojen surmien yhteydessä huoli oli läsnä heti tekijöiden (siinä vaiheessa epäiltyjen) nuorten iän tultua julki. Iän kautta tapaus yhdistettiin osaksi suurempaa yhteiskunnallista trendiä, joka uhkaa kaikkien henkeä ja turvallisuutta. Huoli oli kaksisuuntaista. Se kohdistui koko yhteiskuntaan väkivaltaisten nuorten aiheuttaman uhan takia. Toisaalta esillä oli myös huoli nuorista itsestään, huoli siitä mikä saa nuoret muuttumaan tappajiksi. Nuoret tekijät olivat alusta asti yhtä aikaa uhreja ja rikollisia.

7.2 Vihamielisyys

Vihamielisyys oli selkeästi läsnä brittimediassa ainakin Clunisin oikeudenkäynnistä saakka. Lehdistön ilmaisutavoissa annettiin ymmärtää Clunisin olleen murhaaja jo ennen ensimmäistä veitseniskua. Hänen mielisairautensa teki hänestä yhteiskunnan

vihollisen jo ennen surmatyötä. Osa tapausta tutkineista tutkijoista näkevät Clunisiin kohdistuneessa vihamielisyydessä myös rasistisia piirteitä. Tekijän ihonvärin merkityksellisyttä ei voinut ilmaista ääneen, jolloin mielisairaus toimi kiertotienä yhdessä uhkaavien kuvien kanssa

Suomessa vihamielisyys tuntui jäävän marginaaliseksi ilmiöksi. Muutama yksittäinen kommentti vaatii näiden vaaratekijöiden sulkemista häkkiin, mutta suurimmaksi osaksi keskustelu näki myös tekijän uhrina. Metron kirvesmies maalattiin liikenneonnettomuudeksi verrattavissa olevana luonnonvoimana, joka oli enemmän objekti kuin aktiivinen toimija. Tämän dehumanisoinnin, mielisairaiden redusoimisen kontrolloitaviksi riskeiksi, voi ehkä nähdä jonkinlaisena vihamielisyytenä – mutta ainakaan se ei maalannut kaikkia mielisairaita murhamiehiksi.

Heinojen murhien käsittelyssä vihamielisyys jäi pitkälle pinnan alle. Joissain yleisönosastokirjoituksissa vaadittiin kovempia tuomioita rikollisille sekä yleensä ”nuorison pistämistä kuriin.” Yleisemmin moraalipaniikin kärkenä oli syyn etsiminen verityölle jostain itse tekijöiden ulkopuolelta, esimerkiksi väkivaltavihteestä. Niinpä myös syytä ja syyllisyyttä etsittiin persoonattomista voimista – kuten arvorappiosta – eikä tekijöistä itsestään. Vihamielisyys jäi persoonattomaksi ilman selvästi identifioitavaa kohderyhmää.

7.3 Yksimielisyys

Yksimielisyys on löydettävissä niin Britannian kuin Suomen mediahuomiosta. Brittiläinen lehdistö näki Clunisin yksiäänisen vaarallisena henkilönä, joka olisi kuulunut alusta asti lukkojen taakse. Syytetyn penkillä oli paitsi Clunis, myös yleensä yksilönvapaudet, jotka tulisi voida uhrata yhteisen hyvän eteen. Britannian mielenterveysjärjestelmää puolustavat äänet eivät päässeet julkisuteen lainkaan.

Suomessa yksimielisyyden pohjavire koski teon luonnonvoimamaista arvaamattomuutta. Lehdistössä korostettiin kenen tahansa voineen joutua kirvesmiehen uhriksi. Esillä oli samanlainen yksimielisyys mielenterveysjärjestelmän

epäonnistumisesta. Toisaalta, toisin kuin Britanniassa, epäonnistumisesta ei syytetty ketään. Asiasta ei tehty poliittista kysymystä eikä päättäjiä vaadittu tilille tapahtuneesta. Asiantuntijat keskittyivät vain valittelemaan resurssien puutteellisuutta.

Heinojen murhien käsittelyssä yksimielisyyden vaatimus oli miltei ylitsepursuavan voimakas. Lehdistön käyttämä kieli ei jättänyt mitään sijaa erilaisille mielipiteille. Tapauksen todettiin yksiselitteisesti järkyttäneen koko maata ja koskeneen jokaista kansalaista. Kiinnostusta murhaa kohtaan oli siis suorastaan kansalaisvelvollisuus. Samalla tavalla kaikkia vaadittiin kiinnostumaan tavallisen, ”hyvien perheiden” nuorison muuttumisesta kylmiksi tappajiksi. Käsitystä yksittäistapauksesta osana suurempaa muutosta ei missään vaiheessa asetettu kyseenalaiseksi.

7.4 Suhteettomuus

Suhteettomuus hallitsi brittiläisen lehdistön antamaa kuvaa mielisairaiden vaarallisuudesta. Mielisairaiden tekemiä väkivaltarikoksia ei suhteutettu mitenkään mielisairaiden lukumäärään tai yleensä väkivaltarikollisuuden määrään. Moraalipaniikin aikana julkaistiin tutkimus, jossa todistettiin mielisairaiden tekevän suhteessa vähäisesti väkivaltarikoksia. Sille ei annettu valtamedioissa mitään huomiota.

Suomalaisessa mediassa ei ollut löydettävissä kaiken kattavaa suhteettomuutta. Iltalehti ja Ilta-Sanomat pyrkivät yhdistämään metrosurman metron yleiseen turvattomuuteen, siinä missä Helsingin Sanomissa korostettiin mielenterveyspotilaiden olevan vaarallisia lähinnä itselleen. Toisaalta missään aihetta käsittelevissä jutuista ei juuri puhuttu luvuista. Esille ei otettu esimerkiksi sitä, kuinka paljon Suomessa tapahtuu väkivaltarikoksia ja mikä osuus niistä on mielisairaiden tekemiä.

Heinojen murhien käsittelyssä suhteettomuus ilmeni yksityisen nostamisessa yleiseen. Vaikka nuorten harjoittama väkivaltarikollisuus onkin yleistynyt, lukumäärät olivat yhä hyvin pieniä. Seitsemän surman vuodessa muuttuminen

yhdeksäksi surmaksi vuodessa menee vielä normaalin tilastollisen vaihtelun piikkiin. Väkivaltarikollisuus yleensä on hyvin paljon vähäisempää kuin vaikka 60-luvulla. Moraalipaniikin aikana nuorison väkivaltaisuudesta syytettiin esimerkiksi ”perinteisten arvojen rappiota” ja haikailtiin takaisin vanhoja hyviä aikoja. Samalla jätettiin huomiotta väkivaltarikollisuuden – ja varsinkin nuorten väkivaltarikollisuuden – olleen paljon yleisempää 90-lukua edeltävinä vuosikymmeninä.

7.5 Ailahtelevaisuus

Sekä Britanniassa että Suomessa media jaksoi kiinnostua surmista vain hetkeksi. Suomessa asiaan vaikutti varmaankin oleellisesti aiemmin mainittu aktiivisen puhehenkilön puute sekä Bodom-järven surmien nouseminen uudestaan esille. Britanniassa Jonathan Ziton kuolema ei juuri herättänyt huomiota. Moraalipaniikki ryöpsähti räjähdysmäisesti vasta Clunisin oikeudenkäynnin yhteydessä. Heinojen surman kohdalla mediahuomio kulki kolmessa näytöksessä – ensin lyhyesti itse teon paljastumisen yhteydessä, päähuomio nousi oikeudenkäynnin aikoihin ja asiaan palattiin kun tapausta käsiteltiin uudestaan hovioikeudessa.

7.6 Lehdistö

Lehdistö osallistui aktiivisesti moraalipaniikin rakentamiseen Britanniassa. Mielenterveyspotilaiden suhteellisesta vaarattomuudesta kertova tutkimus jätettiin uutisoimatta ja taittoratkaisut korostivat käsitystä Clunisin vaarallisuudesta – hänet esitettiin uhkaavana peikkona, joka kohosi sivujen reunoilta Jayne Ziton haavoittuvaisen hahmon ylle. Esiin otettiin myös vanhoja urbaanilegendoja niiden lähteitä pahemmin tarkistamatta.

Suomessa lehdistö ei demonisoinut mielisairautta ja metrosurmaajaa aivan yhtä aktiivisesti. Palstoille annettiin kyllä eniten tilaa äänille, jotka yhdistivät muut kauhukokemukset metrosurmaan tai pitivät tapausta ”vain jäävuoren huippuna”. Toisaalta esiin ei nostettu mitään selkeää kritiikin kohdetta.

Mielenterveysjärjestelmän aukkojen huomioiminen rajoittui hiljaiseksi aprikoinniksi – asiasta ei vaadittu päitä vadille tai painostettu poliitikkoja.

Heinojen murhassa lehdistö oli esillä paljon aktiivisempänä. Tapaus kehystettiin alusta asti merkiksi jostain suuremmasta, mistä olisi tärkeää puhua julkisesti. Lehdistön kantavana agendana oli etsiä syytä veriteoille jostain muualta kuin itse tekijöistä. Tuomitut koettiin liian nuoriksi, että syy surmaan olisi voinut tulla vain heidän henkilökohtaisista motiiveistaan. Tästä muodostui koko moraalipaniikin punainen lanka. Mielenkiintoisena yksityiskohtana, Aitamurron mukaan Helsingin Sanomat osallistui tapauksen uutisointiin paljon Iltasanomia yksipuolisemmin ja tabloidimaisemmin (Aitamurto 2004).

7.7 Suuri yleisö

Suuren yleisön kiinnostus oli oleellinen osa Britannian moraalipaniikkia. Suuri yleisö ei selvästikään aloittanut ilmiötä, vaan sen taustalla olivat toiset tekijät. Sen sijaan yleisönosastonkirjoitusten yleistyminen ja poliitikoille esitetyt vaatimukset antoivat moraalipaniikille suurempaa legitimitettä. Paine muodostui vähitellen hyvin suureksi ja ei ottanut laantuakseen. Tämä havainnoitiin myös poliitikkojen taholta, mikä johti hallituksen toimiin asian suhteen.

Suuri yleisö osallistui moraalipaniikin rakenteluun myös Suomessa. Yleisönosastoissa huolehdittiin mielenterveysjärjestelmän aukoista ja yleisesti turvattomuudesta. Nähtävissä oli myös avointa vihamielisyyttä mielisairaita kohtaan. On tosin huomionarvoisaa, että vaikka suuri yleisö vaikutti valmiilta pitämään mielisairaita turvallisuushkina, tähän päätelmään päädyttiin erilaisten tulkintojen kautta. Osa vaati lisää pakkohoitoa, toiset moittivat sosiaalisten turvaverkkojen puutetta – havaittavissa ei ollut yhtä, yhteistä käsitystä, joka yhdistäisi kaikkia kirjoituksia.

Heinojen surmia seuranneessa mediamyrskyssä suuri yleisö jäi lähinnä passiivisen taustavoiman rooliin. Yleisönosastokirjoitukset esiintyivät lähinnä tukemassa lehtien ottamaa uutisointilinjaa ja alleviivaamassa huolen sekä järkytyksen kontekstia. On

mahdotonta sanoa kuinka paljon suuri yleisö oikeasti reagoi moraalipaniikkiin – mutta ainakaan aiheesta ei esiintynyt suurimuotoista painostusta poliitikkoja kohtaan tai mitään julkisia mielenilmauksia.

7.8 Lainvalvontakoneisto

Lainvalvontakoneisto oli varsin passiivinen sekä Britannian että Suomen tapauksissa. Poliisi toimi lähinnä lehtien faktalähteenä, jonka antamia kuvauksia surmatöistä lainailtiin laajasti. Niinpä poliisin rooli oli lähinnä reaktiivinen – heitä kuultiin asioissa ja heiltä kysyttiin kysymyksiä.

Heinojen murhissa poliisi oli yksi lehdistön tärkeimpiä alkulähteitä tapahtuman erikoislaatuisuutta alleviivatessa. Yhden poliisilähteen mukaan tapaus oli ”rikoshistoriassa vertaansa vailla oleva tapaus”. Poliisien kommentit antoivat moraalipaniikille lisää legitimizeettiä. Koska lainvalvojat itse sanoivat kyseessä olevan poikkeuksellinen tapaus, näin täytyi tietysti olla – kyse ei ollut enää pelkästään toimittajien liioittelusta.

7.9 Poliitikot ja lainsäätäjät

Poliitikot eivät olleet rakentamassa Britannian moraalipaniikkia, mutta hyppäsivät siihen mukaan sen yltyessä. Mielenterveysjärjestelmän kritiikki kohdistui nimenomaan terveysviranomaisiin ja hallituksen toimiin. Kun moraalipaniikki sai taakseen yhä enemmän käyttövoimaa, hallitus reagoi perustamalla selvitysryhmän, joka päättyi lopulta muuttamaan Britannian mielenterveyshuollon toimintatapoja. Britannian moraalipaniikilla oli siis selviä poliittisia seurauksia.

Suomessa poliitikot pysyivät poissa valokeilasta. Mielenterveysjärjestelmää kohtaan suunnattu kritiikki ei löytänyt selkeää kohdetta. Kritiikki kohdistui epämääräisesti ”järjestelmään” ja ”resursseihin”, sen sijaan että asioista päättäviä henkilöitä olisi vaadittu vastuuseen. Myöskään nykyisiä tai entisiä hallituspuolueita ei vaadittu

vastuuseen. Poliitikkojen rooliksi jäi samanlainen reaktiivinen toiminta kuin poliisin kohdalla. Heitä ei kyseenalaistettu, vaan siteerattiin asiantuntijoina.

Heinojen murhien kohdalla poliitikot innostuivat esiintymään mediassa siinä vaiheessa, kun moraalipaniikin kohteeksi muodostui yhä selvemmin moraalisen tai arvopohjaisen syyn etsiminen nuorten väkivaltaisuuksille. Kyseessä oli siis klassinen hyvä vihollinen – paikka loistaa ilman riskiä joutua vastuuseen. Toisin kuin esimerkiksi mielenterveystyössä, nuorison moraalin kohdalla mitään ei pysty suoraan jäljittämään poliitikkojen tekemiin ratkaisuihin. Yleisessä keskustelussa poliitikot jäivät kuitenkin sivuraiteelle eikä ongelmaa kyetty politisoimaan tehokkaasti.

7.10 Aktivistiryhmät

Aktivistiryhmät olivat Britannian moraalipaniikit tärkein yksittäinen osa. Finsbury Parkin veitsimiehen leski Jayne Zito esiintyi laajasti mediassa antaen provosoivia, huomiota herättäviä lausuntoja. Jayne Zito maalattiin yhtä aikaa asiantuntijaksi, uhriksi ja kuolleiden puolestapuhujaksi. Ilman hänen saamaansa huomiota Finsbury Parkin verityö olisi ehkä unohtunut mediassa nopeammin. Monet Britannian moraalipaniikkia käsitelleet tutkijat ovat kuitenkin sitä mieltä, että brittiläisessä keskustelussa oli valmiina tilaus mielisairaisiin kohdistuvalle moraalipaniikille. Ilman Jayne Zitoa moraalipaniikki ei ehkä olisi lauennut juuri Finsbury Parkin tapauksesta – mutta se olisi ennen pitkää purkautunut jotakin muuta kautta.

Suomessa aktivistiryhmien ääniä ei juuri kuulu. Joko yksikään intressiryhmä ei aktivoitunut toimimaan metrosurman innoittamana tai sitten media ei päästänyt heidän ääntään kuuluviin. Muutama yksittäinen ääni lähinnä kritisoi mielenterveysjärjestelmää kasvottomasti, vailla tarkempaa kohdennusta. Käytetty kieli oli samanlaista mihin laman jälkeisessä Suomessa oli totuttu – voimatonta valitusta kuinka saadut resurssit eivät riitä lakisääteisten tehtävien hoitamiseen.

Heinojen surmissa aktivistiryhmien osuus jäi pieneksi, ainakin jos aktivistiryhmät rajataan tarkoittamaan taloudellisesti tai ideologisesti motivoituneita ryhmiä. Asiantuntijoiden valta ongelman määrittelyssä ja korostamisessa oli sen sijaan

valtava. Erilaiset nuorisotyöntekijät, arvokauppiat, psykologit ja rikosasiatuntijat marssitettiin massoittain mediaan todistelemaan tapauksen erikoisuutta. Heidän tärkein funktionsa oli yksittäistapauksen muuttaminen esimerkiksi suuremmasta muutoksesta. Samalla he pääsivät esittämään suosikkisyyllisiä mediassa, kuten leimaamaan väkivaltapelejä nuorison muuttamisesta tappajiksi.

7.11 Ruohonjuurimalli

Ruohonjuurimalli näkee moraalipaniikit ”kansan tahdon” spontaanina ilmauksena. Media tai muut valtaryhmät voivat vaikuttaa lähinnä siihen miten ja milloin moraalipaniikki laukeaa. Syntyäkseen paniikki vaatii pohjalle tiedostetun tai tiedostamattoman tilauksen. Esimerkiksi rasistinen moraalipaniikki vaatii pohjalle sen, että iso osa kansasta allekirjoittaa tai hyväksyy rasistiset näkemykset.

Britannian moraalipaniikissa on nähtävissä ruohonjuurimallin piirteitä. Kuten yllä totesin, aktivistiryhmät olivat moraalipaniikin liikkeelle laittava voima, mutta taustalla oli pidempään muhinut huoli mielisairaista. Brittimedia oli jo pitkään korostanut mielisairauden ja väkivaltaisuuksien yhteyttä erilaisissa rikosjutuissa. Aiempien rikosten kautta oli maalattu kuva väkivaltaisista, vaarallisista mielipuolista, joita mielenterveysjärjestelmä ei kykene saamaan kuriin. Joidenkin kommenttien mukaan moraalipaniikin syntymistä edesauttoi myös Christopher Clunisin ihonväri. Toisin kuin aiemmissä vastaavissa tapauksissa, tällä kertaa tekijä oli musta ja uhri valkoinen.

Suomessa vastaava pohjavire tuntuu puuttuneen. Lehdissä julkaistuissa kommentteissa lukijat ovat huolissaan yleisesti turvattomuuden tunteesta julkisissa liikennevälineissä. Tätä ei kuitenkaan suoraan yhdistetä mielisairaisiin. Pikemminkin kaivataan yleisesti lisää valvontaa julkisille paikoille. Moraalipaniikki olisi ollut ehkä mahdollinen aktiivisesti lietsottuna, mutta kansan keskuudessa sille ei näyttänyt olevan aktiivista tilausta.

Heinojen murhaa seurannut moraalipaniikki vaikuttaa laenneen lähinnä lehdistön aktiivisen toiminnan kautta. Aiempi nuorisoväkivalta vaikutti aiheen uhkaavuuteen –

sen kautta pystyttiin luomaan illuusio jatkumosta, jonka osaksi Heinojen surma asetui. Tällöin suuri yleisö oli helpompi saada mukaan moraalipaniikkiin. Ruohonjuurimallin soveltaminen Heinojen surman seuraamusten selittämiseen vaikuttaa kuitenkin tuhoontuomitulta yritykseltä. Suuri yleisö olisi tuskin kiinnostunut aiheesta juurikaan, mikäli sitä ei olisi uutisoitu laajasti ja esitetty alusta asti poikkeuksellisenä tapauksena, joka on koko yhteiskunnan pohjaa – seuraavaa sukupolvea - uhkaavan jäävuoren huippu.

7.12 Eliittijohtoinen malli

Eliittijohtoinen malli näkee moraalipaniikit julkisen mielipiteen manipulointina. Mallin mukaan moraalipaniikit ovat mediapoliittisia savuverhoja, joilla ihmisten huomio siirretään pois toisista, tärkeämmistä aiheista. Taustalla olevat intressit ovat taloudellisia tai poliittisia. Moraalipaniikit ovat siis tiedostetun, laskelmoidun manipuloinnin tulos, jossa media on mukana aktiivisesti tai manipuloituna työkaluna sitä ymmärtämättä.

Britannian tapausta käsitelleet tutkijat eivät ole löytäneet viitteitä eliittijohtoisesta manipuloinnista juuri tämän moraalipaniikin kohdalla. Oikeastaan moraalipaniikki oli ainakin hallituksen intressien vastainen – se toi paljon negatiivista huomiota valtiollista mielenterveysjärjestelmää kohtaan.

Suomessa eliitin osallistuminen suoraan tai epäsuoraan kirvessurman jälkeen käytyyn keskusteluun oli hyvin vähäistä. Luultavasti tapaus haluttiin vaieta pois päiväjärjestyksestä – politiikan vetäminen mukaan keskusteluun olisi nostanut esiin ikäviä vastuukysymyksiä. Toisaalta tapauksista ei myöskään nostettu yksityisestä yleiseen, eikä asialla siis ollut valtakunnallista merkitystä.

Heinojen surmassa tapaus nousi laajaan julkiseen keskusteluun, mutta ei istunut selvästi minkään eliittiryhmän agendaan. Taustalla oli pikemminkin lehdistön halu nostaa julkista keskustelua ja myydä irtonumeroita. Poliitikot osallistuivat moraalipaniikkiin lähinnä opportunistisesti sen jälkeen kun keskustelu oli siirtynyt koskemaan vain hyviä vihollisia.

7.13 Intressiryhmäteoria

Intressiryhmäteoria esittää moraalipaniikit pelon lietsomisella elantonsa ansaitsevien voimien temmelyskenttänä. Nämä järjestöt ja yksilöt lietsovat moraalipaniikkeja omien intressiensä vahvistamiseksi. Kyseessä voi olla taloudellinen tai ideologinen hyöty, jonka saavuttamiseksi yritetään saada omalle asialle mahdollisimman paljon huomiota.

Britannian moraalipaniikissa on havaittavissa selkeitä intressiryhmäteorian piirteitä. Taustalla oli ruohonjuurimallimainen olemassa oleva paine, mutta vasta Jayne Ziton profiloimat intressit aiheuttivat räjähdysten. Erilaiset mielenterveystyöhön liittyvät ryhmät käyttivät moraalipaniikkia hyväkseen aiheuttaakseen aiheesta julkista keskustelua. He onnistuivat saavuttamaan ainakin osan tavoitteistaan. Britannian hallitus joutui kokoamana mielenterveyshuoltoa tutkivan elimen, joka päätyi muuttamaan avohoidon toteutusta ja valmistelua koko maassa. Suomessa vastaavat intressiryhmät jäivät puuttumaan.

Heinojen surman yhteydessä valta ongelman määrittelystä ja syyn etsimisestä sysättiin erilaisille asiantuntijoille. Asiantuntijuus luotiin pitkälle mediahuomion kautta – mitä erilaisimpia tahoja esitettiin legitiimeinä spesialisteja, joiden näkemys aiheesta oli arvokas ja varteenotettava. Esillä olleet äänet vaihtelivat arvokauppiasta moraalisiin ristiretkelijöihin ja erilaisiin huoltokoneiston edustajiin. Mikään tietty ryhmä ei profiloitunut erityiseksi moraalipaniikin veturiksi. Selkeimpänä intressiryhmänä toimi lehdistö, joka käytti erilaisia ”asiantuntijoita” korostaakseen asian tärkeintä. Tärkeämpää kuin vastauksien saaminen oli saman kysymyksen kysyminen yhä uudestaan, jotta huoli aiheesta saatiin pidettyä yllä.

8. LOPPUPÄÄTELMÄT

Britannian moraalipaniikki syttyi aktivistiryhmien ja lehdistön yhteistyössä. Taustalla oli suuren yleisön valmis epäluuloisuus mielisairaita kohtaan. Huoli, vihamielisyys ja suhteettomuus olivat esillä tärkeimpinä piirteinä. Taustalla oli ehkä myös rasistisia kaikuja. Tapahtumia voidaan lukea sekä intressiryhmäteorian että ruohonjuurimallin kautta.

Suomessa nämä piirteet jäivät puuttumaan. Aktivistiryhmät puuttuivat kokonaan, eikä esiin noussut mielisairaita demonisoivia ääniä. Huoli ja suhteettomuus olivat esillä, mutta vihamielisyyteen asti ei päästy. Kirvessurmaajaa ei esitetty julkisuudessa kovin monipuolisesti, joten hänestä ei päästy rakentamaan hyvää vihollista. Ruohonjuurimallilla tarkasteltuna suuri yleisö oli tapahtumista huolissaan, mutta intressiryhmäteorian mukainen moraalinen ristiretki jäi puuttumaan.

Suomalaisen lehdistön rakenteen, etiikan tai sisältöperinteen erilaisuus verrattuna brittilehdistöön ei riitä selittämään tapauksen saamaa erilaista julkisuutta. Suomesta puuttuvat kyllä miltei täysin Sparksin viisiportaisen mallin kaksi populaareinta luokkaa. Esimerkiksi brittiläinen tabloidilehdistö on usein paljon hyökkäävämpi ja vähemmän faktojaan tarkistava kuin mikään suomalainen lehti. Toisaalta esimerkiksi Helsingin Sanomat on lähentynyt viime aikoina iltapäivälehtiä uutisoinnin tavassa ja kuvakielessä. Niinpä raja iltapäivälehtien ja ”vakavien” päivälehtien välillä on usein olemassa vain mielikuvien tasolla. (Kivioja 2008) Britannian metrosurmaa seurannutta moraalipaniikkia ei voi vierittää brittiläisten tabloidien niskoille. Moraalipaniikin vetureina toimivat nimenomaan puolivakavat lehdet, joiden sisällöllinen ja toimituksellinen linja muistuttaa suuresti Iltalehteä ja Ilta-Sanomia.

Kun Helsingin metrosurmaa verrataan Heinojen surmasta syntyneeseen moraalipaniikkiin, esiin nousee useita puuttuvia piirteitä. Heinojen tapauksessa poliitikot aktivoituivat nopeasti aina kansanedustajia myöten kauhistelemaan tilannetta. Surmat pyrittiin politisoimaan merkiksi ”perinteisten arvojen” rappiosta.

Taustalla oli yleinen huoli nuorten väkivaltaisuudesta. Läsä oli siis ruohonjuurimallin ja intressiryhmäteorian mukaisia piirteitä. Lehdistö, lainsäätäjät, aktivistiryhmät ja suuri yleisö maalasivat yhdessä kuvan vaarallisesta nuorisosta, joka täytyy saada kuriin. Huoli nuorison moraalista rappiosta on yksi useimmiten toistuvia moraalipaniikin aiheita – eikä varmasti ensimmäinen tai viimeinen kerta kuin se on esillä Suomessa.

Heinojen tapaus osoittaa, ettei suomalainen lehdistö voi taputtaa itseään olalle ja kehua olevansa immuuni moraalipaniikin viehätykselle. Metrosurman tapauksessa jäi vain puuttumaan aktiivisia tekijöitä, jotka tarvitaan moraalipaniikin lietsomiseksi. Toisaalta ilta- ja aamulehdistöllä oli kiinnostavampaa materiaalia Bodom-järven surmien uuden käsittelyn muodossa. Tuoreista tapahtumista Jokelan ja Kauhajoen kouluampumisista seurannut uutisointi muistutti ainakin pinnallisesti moraalipaniikkia.

Helsingin metrosurman avaaminen vahvistaa kuvaa aktivistiryhmien ja intressiryhmäteorian tarpeellisuudesta moraalipaniikkien ymmärtämiseksi. Tarjolla vahvimmin olleet elementit – huoli, suuri yleisö, lehdistö ja suhteettomuus - eivät riittäneet luomaan aitoa moraalipaniikkia. Puuttumaan jäivät moraalin bisnesmiehet, jotka olisivat aktiivisesti markkinoineet tilanteen moraalipaniikiksi. Vaikka Helsingin metrosurman peruselementteinä olleet mieletön väkivalta, satunnainen uhri ja julkinen paikka ovat moraalipaniikkien peruspiirteitä, niistä jäi puuttumaan se jokin välttämätön kipinä. Ehkä mielisairaus ja kodittomuus ovat yhä liian tabuja suomalaisessa keskustelukulttuurissa. Ehkä lehdistö toimi tällä kertaa erityisen ansiokkaasti ja onnistui esittämään tapahtumat ilman pelonlietsontaa.

Toisin kuin esimerkiksi Heinojen surmissa tai viime vuosien kouluampumisissa, metrosurman käsittelyn genrenä oli enemmän henkilökohtainen tragedia kuin kaikkia koskettava murhenäytelmä. Tämä vaikutti merkittävästi mediahuomion saamaan muotoon ja käsittelytapoihin. Toisaalta metrosurman kautta tarjolla ollut tilaisuus vallanpitäjien kritisoimiseen jätettiin täysin käyttämättä. Ziton tapaukseen verrattuna Suomesta puuttui myös aiempi keskustelu mielisairaiden väkivaltaisuuksista, josta moraalipaniikki olisi voinut ammentaa käyttövoimaa.

On todennäköistä, että Suomessa tullaan näkemään tulevaisuudessa enemmän moraalipaniikkeja. Moraalipaniikin ja lehdistön viihteellistyminen tuntuvat kulkevan käsi kädessä. Paljon puhuttuun tabloidisaatioon liittyy kiinteästi journalistien muuttuminen yhä skeptisemmiksi aiemmin arvostettuja tietolähteitä kohtaan. Kyse ei ole journalistisesta kriittisyydestä, vaan yleisestä tietolähteiden tasapäistymisestä. Median tietyille väitteille antama tila ei tunnu enää olevan yhtä paljon suhteessa väitteiden todenmukaisuuteen kuin niiden dramaattisuuteen. Samalla tieteellinen metodi on selvästi hävinnyt aseman oikean totuuden tuottajana. Esimerkiksi Britannian hullun lehmän tautia ympäröineessä moraalipaniikissa tiedemiesten arvioita tilanteesta kohdeltiin miltei pilkallisesti amerikkalaisessa ja brittiläisessä lehdistössä. Tunneperäisempi uutisointi johtaa yhä kasvavaan suhteettomuuteen uutisten luomassa kuvassa maailmasta, mikä on moraalipaniikkien hedelmällisin kasvualusta. (Brookes 2000.)

LÄHTEET

AINEISTOLÄHTEET: Helsingin Sanomat, Ilta-Sanomat ja Iltalehti 21.4.2004 – 1.12.2004.

AALTO-SETÄLÄ, Pauli – KIVIVUORI, Janne (2003): Kaksintaistelu todellisuudesta. Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Tiedotustutkimus 1/2003.

AITAMURTO, Tanja (2004): Hyvien perheiden pojat murhasivat kylmästi – miksi? Syylliset ja syyttömät Heinojen surmaa seuranneen moraalisen myrskyn pyörteissä kolmessa sanomalehdessä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

APPLEBY, L. – WESSLEY, S. (1988): Public attitudes to mental illness. The influence of the Hungerford massacrè. *Medicine Science and the Law* 28.

BECKER, Howard (1963): *Outsiders. Studies in the Sociology of Deviance.* New York: Free Press.

BOURDIEU, Pierre (1999): *Televisiosta.* Helsinki: Otava.

BROOKES, Rod (2000): *Tabloidization, Media Panics and Mad Cow Disease.* Teoksessa Sparks, Colin – Tulloch, John (toim.). *Tabloid Tales. Global debates over media standards.* Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.

BRUUN, Kettil – CHRISTIE, Nils (1986): *Hyvä vihollinen. Huumausainepolitiikka Pohjolassa.* Espoo: Weilin+Göös.

COHEN, Stanley (1972): *Folk devils and moral panics. The Creation of the Mods and Rockers.* Lontoo : MacGibbon & Kee.

CREPAZ-KEAY, D. (1996): *A Sense of Perspective. The Media and the Boyd Inquiry.* Teoksessa Philo G. (toim.) *Media and Mental Distress.* Harlow: Addison-Wesley Longman.

GAGNE, Kenneth (2001): *Moral Panics Over Youth Culture and Video Games.* Worcester Polytechnic Institute. URL: <http://www.gamebits.net/other/mqp/> (Luettu 15.10.2009)

GALTUNG, Johan – RUGE, Mari (1999): *The Structure of Foreign News.* Teoksessa Tumber, Howard (toim.). *News: a Reader.* Somerset: Oxford.

GLASSNER, Barry (2000): *Culture of Fear.* New York: Basic Books.

- GOODE, Erich – BEN-YEHUDA, Nachman (1994): *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Oxford: Blackwell
- HALL, Stuart (1978): *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: Macmillan.
- HALL, Stuart – CRITCHER, Chas – JEFFERSON, Tony – CLARKE, John – ROBERTS, Brian (1999): *Policing the Crisis* (ote). Teoksessa Tumber, Howard (toim.). *News: a Reader*. Somerset: Oxford.
- KANTOLA, Anu (1996): *Tri Otsoni ja Mr Kasvihuone. Mediapaniikkeja modernin kauhun rajoilta*. Teoksessa Luostarinen, Heikki – Kivikuru, Ullamaija – Ukkola, Merja (toim.). *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- KIVIOJA, Pasi (2008): *Iltapäivälehdet mediakentän ja yhteiskunnan muutoksessa*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- KIVIVUORI, Janne – KEMPPI, Sari – SMOLEJ, Mirka (2002): *Etusivujen väkivalta. Väkivalta iltapäivälehtien etusivuilla, todellisuudessa ja ihmisten peloissa 1980-2000*. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.
- LUOSTARINEN, Heikki (1994): *Mielen kersantit*. Helsinki: Hanki ja jää.
- MCCOMBS, Maxwell E. – SHAW, Donald L. (1999): *The Agenda-Setting Function of Mass Media*. Teoksessa Tumber, Howard (toim.). *News: a Reader*. Somerset: Oxford.
- MÖRÄ, Tuomo (1996): *Journalistit rutiinien verkossa*. Teoksessa Luostarinen, Heikki – Kivikuru, Ullamaija – Ukkola, Merja (toim.). *Sopulisilppuri. Mediakritiikin näkökulmia*. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus.
- NEAL, Sarah (1998): *Embodying Black Madness, Embodying White Femininity. Populist (Re)Presentations and Public Policy – The Case of Christopher Clunis and Jayne Zito*. *Sociological Research Online*. URL: <http://www.socresonline.org.uk/3/4/2.html> (Luettu 10.7.2009)
- NISKASAARI, Mikko (2003): *Uutisankka lensi metsään. Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Tiedotustutkimus 1/2003*.
- ONNELA, Tapio (2002): *Johdanto – pelon politiikasta haittojen vähentämiseen*. Teoksessa Onnela, Tapio (toim.). *Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita*. Helsinki: Visio.

- ONNELA, Tapio (2003): Suuri sitruunakammo – kaupunkitarinoista huumeuutisissa. Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Tiedotustutkimus 1/2003.
- PATERSON, B. – STARK, C. (2001): Social policy and mental illness in England in the 1990s: violence, moral panic and critical discourse. Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing 8/2001.
- PERROW, Charles (1984): Normal accidents. Living with High-Risk Technologies. New York: Basic Books.
- ROSE, D. (1998): Television, madness and community care. Journal of Community and Applied Social Psychology. 8 / 1998.
- SALASUO, Mikko (2002): Mihin pilvi katosi? Huumeaallon taittuminen 1970-luvulla. Teoksessa Onnela, Tapio (toim.). Pyhä huumesota. Huumepolitiikan pelkoja ja utopioita. Helsinki: Visio.
- SPARKS, Colin (2000): Introduction. The Panic over Tabloid News. Teoksessa Sparks, Colin – Tulloch, John (toim.). Tabloid Tales. Global debates over media standards. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- TUOMOLA, Arto (2003): Akryyliamidipäivät vapun alla. Syöpäriskin suhteuttaminen sanomalehdissä. Journalismikritiikin vuosikirja 2003. Tiedotustutkimus 1/2003.
- YLE (2009): Kannabis kukkii rikostilastoissa. URL: http://yle.fi/uutiset/kotimaa/2009/09/kannabis_kukkii_rikostilastoissa_976693.html (Luettu 6.9.2009)